

Leo Trotskij: Lenin

Innehållsförteckning

Redaktionell not.....	1
Förord.....	1
Lenin och den gamla <i>Iskra</i> , del I.....	2
Lenin och den gamla <i>Iskra</i> , del II.....	13
Före oktoberrevolutionen.....	23
Revolutionen.....	31
Brest-Litovsk.....	35
Upplösningen av konstituerande församlingen.....	40
Regeringsarbetet.....	45
Tjeckoslovakerna och vänstersocialistrevolutionärerna.....	52
Lenin i talarstolen.....	56
Brackan och revolutionären.....	59
Lenin som nationell typ.....	64
Lenin sårad.....	67
Lenin sjuk.....	70
Lenin är död.....	73

Redaktionell not

Föreliggande skrift är en översättning av en samling artiklar som Trotskij skrev om Lenin, och som 1925 gavs ut i bokform på engelska av ett amerikanskt förlag vid namn Blue Ribbon Books. Översättningen är gjord utifrån versionen på [MIA](#). Denna engelska översättning har troligen gjorts från tyska, och innehåller en del tveksamheter och rena felaktigheter, och har därför kontrollerats mot den franska versionen, också på MIA. Översättning från engelska, Göran Källqvist, utom ”Lenin är död” som har översatts av Stefan Kangas, och ”Lenin som nationell typ”, som 1925 publicerades av Frams förlag.

Förord

Boken är inte fullständig och det finns två skäl till det. Framförallt får man inte försöka hitta en biografi i den eller en karaktärsstudie av Lenin eller en fullständig framställning av hans åsikter eller handlingsmetoder. Detta arbete erbjuder bara några skisser, fragment, översikter till framtida verk av andra, möjligen också till en bok av författaren till dessa rader. Denna ”skissartade” metod är samtidigt oundviklig och nödvändig. Utöver de populära biografierna och övergripande karaktärsstudierna finns det redan behov av ett mer detaljerat och noggrant arbete för att fastställa de speciella episoderna, speciella särdragen i Lenins liv och personlighet så som de ägde rum framför våra ögon. Den viktigaste delen av denna bok består av författarens minnen om två perioder med 15 år emellan: den gamla *Iskras* sista halvår och det avgörande år i vars mitt oktoberrevolutionen ägde

rum, det vill säga från omkring mitten av 1917 till hösten 1918.

Men boken har inte slutförts av en annan, enklare orsak: jag hoppas att omständigheterna kommer att tillåta mig att fortsätta att arbeta med den, göra förbättringar och korrigeringar, göra den mer exakt till formen, och komplettera den med nya händelser och kapitel. Sjukdom, och att jag följaktligen tillfälligt tvingades dra mig tillbaka från aktivt arbete, gav mig tillfälle att återigen i minnet gå igenom mycket som återberättas i denna bok. När jag läste de första delarna vecklades minnet ut ytterligare, och erinrade sig nya händelser som bara är viktiga genom att de hänvisar till Lenins liv eller hänger samman med honom. Men detta arbetssätt har nackdelen att arbetet aldrig blir färdigt. Av detta skäl beslutade jag mig då för att förkorta manuskriptet mekaniskt, vid en bestämd tidpunkt. Samtidigt reserverar jag mig – som jag redan har sagt – privilegiet att arbeta vidare med denna bok. Jag behöver inte säga att jag skulle vara mycket tacksam om alla som berörs i händelserna och episoderna från den beskrivna tiden informerar mig om rättelser eller lägger till fler minnen.

Å andra sidan är det inte onödigt att redan på förhand säga att jag medvetet har utelämnat ett antal omständigheter som fortfarande är alltför nära förknippade med dagens händelser.

Till bokens två huvuddelar, som är i form av memoarer, lade jag de artiklar och tal, eller delar av tal, där jag ville karakterisera Lenin.

Under mitt arbete med dessa hågkomster har jag nästan inte använt något material som handlar om den beskrivna tiden. Jag ansåg det vara bäst, eftersom jag inte satte mig uppgiften att ge en fullständig historisk skiss av Lenins liv, utan bara ville erbjuda material från den ursprungliga källan, i detta fall författaren, genom att bara lita till mitt eget minne.

Efter att detta verk hade skrivits till största delen läste jag band 14 av Lenins verk, och kamrat Ovsjannikovs lilla bok om freden i Brest-Litovsk, och gjorde några tillägg till mitt arbete, men de var väldigt få.

L Trotskij

P.S. Efter att ha läst igenom det jag hade skrivit, upptäckte jag att jag i mina hågkomster antingen hade kallat Leningrad för Petrograd eller Petersburg, medan många andra kamrater kallar den gamla tidens Petrograd för Leningrad. Det tycker jag är fel. Kan man till exempel säga: Lenin sattes i fängelse i Leningrad? Det är uppenbart att Lenin inte kunde sättas i fängelse i Leningrad. Ännu mindre kan man säga: Peter den store grundade Leningrad. Under årens eller årtiondenas lopp kommer kanske stadens nya namn – som alla lämpliga namn i allmänhet gör – att förlora sin faktiska historiska innebörd. Men för tillfället upplever vi alltför klart och intensivt att Petrograd bara kallas Leningrad sedan 21 januari 1924, och inte kunde kallas det dessförinnan. I dessa minnen om Leningrad behåller jag därför det namn staden var känd under vid tiden för de beskrivna händelserna.

Lenin och den gamla *Iskra*, del I

”Splittringen 1903 var så att säga ett föregripande...
(Lenin i ett tal 1910.)

Utän tvekan kommer perioden med den gamla *Iskra* (1900 till 1903) att vara av utomordentligt

psykologiskt intresse för Lenins framtida levnadstecknare, men samtidigt kommer den att erbjuda stora svårigheter: ty under dessa korta år var Lenin just Lenin. Det innebär inte att han inte växte mer. Tvärtom växte han – och i vilken omfattning! – lika mycket före ”oktober” som efter oktober. Men det var en mer naturlig tillväxt. Det var förvisso ett stort språng den 25 oktober 1917, från olaglighet till makten, men det var det yttre så kallade materiella språnget av en man som hade vägt och mätt allt som en människa kan väga och mäta. Men bakom den tillväxt som föregick splittningen vid den andra partikongressen finns ett inre språng som är omärkligt för ögat men desto mer definitivt.

Dessa hågkomster ger den framtida levnadstecknaren material om denna utomordentligt anmärkningsvärda och viktiga period i Vladimir Iljitjs intellektuella utveckling. Från denna tidpunkt till när dessa rader skrevs har det gått mer än två decennier, och dessutom decennier som är en ovanlig belastning för människans minne. Det kan väcka en naturlig oro för i vilken mån det som sägs här framställer de tidigare händelserna korrekt. Jag medger att jag själv inte är fri från denna oro, och kommer inte att vara det så länge jag arbetar på denna bok. Dessutom finns det mer än tillräckligt med felaktiga hågkomster och inexakta vittnesmål! När jag skrev dessa översikter hade jag inga dokument, PM, eller annat material tillhanda. Men jag tror att det var en fördel. Jag tvingades helt lita till mitt minne, och hoppas att dess självständiga arbete under dessa omständigheter förskonas från ofrivilliga ”förbättringar” som är så svåra att undvika ens under den mest kritiska självrannsakan. En framtida efterforskare kommer också att få ett lättare arbete när han tar upp denna bok efter att ha haft tillgång till dokument och allt material som hänger samman med denna period.

På en del ställen lägger jag fram dåtidens samtal och diskussioner i dialogform. Givetvis kan man efter mer än två årtionden knappast påstå sig ge en exakt återgivning av dialogen. Men jag tror att jag återger deras innebörd korrekt och många särskilt imponerande uttryck ord för ord.

Eftersom det handlar om material om Lenins liv, och följaktligen är en fråga av utomordentlig betydelse, ber jag om tillåtelse att säga några ord om vissa särdrag hos min förmåga att minnas. Jag har mycket dåligt minne för städers och till och med bostäders topografi. Jag gick exempelvis mer än en gång vilse på den jämförelsevis korta sträckan mellan Lenins och mitt hem i London. Under lång tid hade jag mycket dåligt minne för ansikten, men i detta avseende har jag gjort viktiga framsteg. Men jag brukade ha, och har än idag, ett särskilt gott minne för idéer, hur de hänger ihop och för samtal om ideologiska teman. Jag har ofta kunnat bevisa att denna bedömning inte är subjektiv: andra personer, som hörde samma samtal som jag, upprepade dem mindre korrekt än jag och medgav att mina korrigeringar var riktiga. Dessutom hade jag kommit till London som en ung landsortsbo med en ytterst ivrig önskan att förstå allt så snabbt som möjligt. Det är därför naturligt att samtalen med Lenin och de andra medlemmarna i *Iskras* redaktion har gjort ett starkt avtryck i mitt minne. Detta är överväganden som levnadstecknaren inte kan bortse från vid en bedömning av hur trovärdiga de följande hågkomsterna är.

Jag anlände till London på hösten 1902. Det måste ha varit i oktober och tidigt på morgonen. Jag tog en taxi eftersom jag såg andra göra det, och den tog mig till en adress, min destination, som var nerkraftsad på en papperslapp. Det var Vladimir Iljitjs hem. Innan dess (det måste ha varit i Zürich) hade jag fått lära mig att knacka på dörren på ett visst sätt. Såvitt jag minns öppnades dörren av Nadezjda Konstantinovna. Som man kan anta hade mitt knackande fått upp henne ur sängen. Det var tidigt på morgonen, och varje förnuftig man som var mer bekant med livets vanliga konven-

tioner skulle ha väntat en timme eller två på stationen istället för att knacka på en främmande dörr i gryningen. Men jag var fortfarande helt påverkad av min flykt från Vercholensk.¹ Jag hade redan väckt upp Axelrods hushåll i Zürich på samma sätt, bara inte i gryningen utan mitt i natten.

Vladimir Iljitj låg fortfarande till sängs och hälsade mig med berättigad överraskning. Under dessa omständigheter ägde vårt första möte och vårt första samtal rum. Vladimir Iljitj och Nadezjda Konstantinovna kände redan till mig via ett brev från Claire (M G Krjijanovskij), som officiellt hade presenterat mig i Samara för *Iskras* organisation under namnet ”pennan”. Således togs jag emot så här: ”Men hallå, ’pennan’ har kommit...”

De gav mig te i köket, tror jag. Under tiden klädde Lenin på sig. Jag berättade om min flykt och klagade på det dåliga tillståndet hos *Iskras* frontorganisation (en organisation för att komma till utlandet): den kontrollerades av en socialistrevolutionär mellanstadie lärare som inte tyckte så bra om *Iskras* folk på grund av en nyligen inledd ytterst hetsig polemik. Dessutom hade smugglarna plundrat mig skoningslöst och höjt alla priser och taxor.²

Jag gav Nadezjda Konstantinovna mitt blygsamma paket med adresser och nyheter, eller närmare bestämt uppgifter om den nödvändiga avvecklingen av vissa odugliga publikationer. På order från gruppen i Samara (Claire och andra) hade jag besökt Charkov, Poltava och Kiev, och överallt, åtminstone i Charkov och Poltava, fanns det väldigt svaga organisatoriska förbindelser.

Jag minns inte längre om det var denna morgon eller någon annan dag som jag tog en lång promenad med Vladimir Iljitj genom London. Han visade mig Westminster Abbey (utifrån) och en del andra berömda byggnader. Jag vet inte längre hur han uttryckte sig, men innebörden var: det är ”deras berömda Westminster”. ”Deras” betydde givetvis inte engelsmännen utan fienden. Denna innebörd var inte alls eftertrycklig, utan snarare väldigt naturlig och märktes i hans tonfall, och var alltid uppenbar när han talade om kulturella värderingar eller nya erövringar, vare sig det var British Museums förfining eller överflödet av information i *Times*, eller, många år senare, det tyska artilleriet eller franska flyget: ”de” förstod eller ”de” förfogar över, ”de” har uppnått eller lyckats – men alltid som fiender! Samhällets aktieägares osynliga skugga fanns så att säga i hans syn på all mänsklig kultur, och denna skugga kände han lika obestridligt som dagsljuset.

Såvitt jag minns var jag inte särskilt uppmärksam på Londons arkitektur då. Efter att för allra första gången ha transporterats till utlandet från Vercholensk, accepterade jag Wien, Paris och London ganska summariskt, och brydde mig inte om ”detaljer” som Westminster. Och givetvis var det inte därför som Vladimir Iljitj hade tagit med mig på denna långa promenad. Hans syfte var att lära känna mig och studera mig. Och granskningen var i själva verket ”heltäckande”. Som svar på hans frågor gav jag honom detaljer om landsflyktingarna i Lena och de inre grupperingarna. Vid den tiden gick den viktigaste skiljelinjen om inställningen till aktiv politisk kamp, den centrala organisationen och terrorn.

”Nå, men var det inga åsiktsskillnader avseende Bernsteins politik?”, frågade Vladimir Iljitj.

Jag berättade att vi hade läst Bernsteins bok och Kautskys bok i fängelset i Moskva och sedan i landsflykten. Inte en enda av marxisterna bland oss talade för Bernstein. Vi såg det så att säga som en självklarhet att Kautsky hade rätt. Men vi såg inga samband mellan den teoretiska kamp som

1 Det distrikt vid övre Lena dit Trotskij hade landsförvisats.

2 För de illegala sändningarna av *Iskra* till Ryssland – engelska översättarens anmärkning.

utvecklades i internationell skala och våra egna politiska diskussioner om organiseringen, tänkte inte ens på dem, åtminstone inte innan vi vid Lena hade läst det första numret av *Iskra* och Lenins broschyr *Vad bör göras?* Dessutom sa jag till honom att vi hade läst Bogdanovs filosofiska pamfletter med stort intresse, och jag minns tydligt meningen i Vladimir Iljitjs anmärkning: även för honom verkade pamfletten om det historiska sättet att betrakta naturen mycket värdefull, men Plechanov höll inte med om det, och förkunnade att det inte var materialistiskt. Vid den tiden hade inte Vladimir Iljitj några egna åsikter om denna fråga, och upprepade bara Plechanovs uppfattning med aktning för hans filosofiska auktoritet, men också med obehag. Plechanovs åsikter förvånade mig väldigt mycket då.

Lenin förhörde mig också om ekonomi. Jag berättade för honom att vi hade studerat hans bok *Kapitalismens utveckling i Ryssland* tillsammans i fängelset i Moskva, och att vi i landsflykten arbetade oss igenom *Kapitalet* men hade stannat vid det andra bandet. Jag nämnde den enorma mängden statistiskt material som behandlas i *Kapitalismens utveckling*.

”I fängelset i Moskva talade vi ofta med häpnad om detta kolossala arbete.”

”Ja, verkligen, det gjordes inte i en handvändning”, svarade Lenin.

Det gjorde honom uppenbarligen nöjd att de unga kamraterna studerade hans viktigaste ekonomiska verk så noggrant.

Sedan talade vi om när Machajskij dök upp, om det intryck han hade gjort på oss i landsflykt och som många hade fallit för. Jag berättade att Machajskijs första stencilerade nummer som nådde oss ”däruppe” vid Lena gjorde ett starkt intryck på de flesta av oss som en hård kritik av den socialdemokratiska opportunisten, och i denna mening motsvarade den tankegång som väcktes av polemiken mellan Kautsky och Bernstein. Det andra numret, där Machajskij ”sliter masken av” de marxistiska formlerna för reproduktion och framställer det som ett teoretiskt rättfärdigande för att proletariatet skulle sugas ut av de intellektuella, väckte teoretisk indignation bland oss. Det tredje numret, slutligen, som vi fick senare, innehöll ett program där resterna av ”ekonomism” knyts ihop med frön till syndikalism, och ledde till att vi betraktade honom som helt bankrutt.

I detta samtal berördes mitt fortsatta arbete bara allmänt. Jag ville först av allt bekanta mig med den litteratur som hade givits ut, och sedan föreslog jag att jag skulle återvända till Ryssland illegalt. Det beslutades att jag först skulle ”titta runt” lite.

Nadezjda Konstantinovna hittade ett boende åt mig en liten bit bort, i det hus där Zasulitj, Martov och Blumenfeld bodde (den sistnämnde var den person som publicerade *Iskra*). Det fanns ett ledigt rum för mig där. Huset var byggt på det vanliga engelska sättet, och bredde inte ut sig horisontellt utan vertikalt: på nedre våningen bodde ägaren, och sedan kom hyresgästerna den ena ovanpå den andra. Det gemensamma rummet, som Plechanov vid sitt första besök hade kallat ”sällskapsrummet”, var fortfarande ledigt. Inte helt utan skuld från Vera Ivanovnas sida, men inte heller utan hjälp från Martov, rådde det stor oordning i rummet. Här drack vi kaffe, höll långa samtal, rökte, etc. Härav namnet.

Så inleddes den korta Londonperioden i mitt liv. Jag slukade glupskt de tidigare numren av *Iskra* och broschyrerna från *Zarja* (Gryning).³ Vid den tiden inledde jag också mitt arbete på *Iskra*.

3 *Zarja* var *Iskra*-organisationens teoretiska tidskrift – eng övers anmärkning.

Jag skrev en kort artikel om 200-årsminnet av fästningen Schlüsselburg. Jag tror att det var mitt första arbete i *Iskra*. Artikeln avslutades med Homeros' ord, eller närmare bestämt Homeros' översättares, Gnedichs, ord. Jag citerade de "oövervinnliga händer" som revolutionen lade på tsarismen. (Under resan från Sibirien hade jag läst Iliaden på tåget.) Artikeln gladdde Lenin. Men han hade berättigade tvivel om "oövervinnliga händer", och gav uttryck för dem med godmodiga skämt. "Men det är en vers av Homeros", sa jag för att rättfärdiga mig, men medgav glatt att det klassiska citatet inte var nödvändigt. Artikeln återfinns i *Iskra*, men utan de "oövervinnliga händerna".

Sedan for jag med mina första rapporter till Whitechapel, i sällskap med den "gamle" Tjajkovskij (han var redan en gammal man) och anarkisten Tjerkosov, som inte heller var ung. Slutligen blev jag genuint förvånad över att välkända, gråskäggiga landsflyktingar kunde prata sådant fullkomligt nonsens... Londons "gamle medborgare", emigranten och marxisten Aleksejev, var knuten till *Iskra* och kontaktperson till Whitechapel. Han invigde mig i livet i England och var överhuvudtaget källan till alla mina kunskaper. Jag minns att jag efter ett ingående samtal med honom på vägen till och från Whitechapel berättade för Vladimir Iljitj om två av Aleksejevs uppfattningar. Den ena gällde krossandet av den politiska regimen i Ryssland, den andra Kautskys senaste broschyr. "Det här krossandet kommer inte att ske gradvis", sa Aleksejev, "utan kommer på grund av enväldets grovhet att ske mycket plötsligt." Jag lade särskilt märke till ordet grovhet (grymhet, hårdhet, envishet).

"Tja, han kanske har rätt", sa Lenin när han hade hört färdigt min berättelse.

Aleksejevs andra omdöme handlade om Kautskys broschyr Den sociala revolutionen. Jag visste att Lenin var väldigt intresserad av denna lilla bok, som han enligt sina egna ord hade läst två gånger, och nu läste för tredje gången. Jag tror också att han redigerade den ryska översättningen. Jag hade på Vladimir Iljitjs förslag just studerat broschyren. Aleksejev tyckte att verket var opportunistiskt.

"Träskalle", sa Lenin oväntat, och rynkade ilsket på läpparna, något som alltid var ett tecken på missnöje hos honom.

Aleksejev hade själv höga tankar om Lenin: "Jag anser honom vara viktigare för revolutionen än Plechanov." Jag sa naturligtvis inget om det till Lenin, men berättade det för Martov. Han svarade inte.

Redaktionen för *Iskra* och *Zarja* bestod av sex personer: tre "gamlingar", Plechanov, Zasulitj och Axelrod, och tre unga: Lenin, Martov och Potresov. Plechanov och Axelrod bodde i Schweiz, Zasulitj i London med de yngre. Vid den här tiden befann sig Potresov någonstans på kontinenten. Denna uppsplittring innebar många tekniska svårigheter, som dock inte bekymrade Lenin, snarare tvärtom. Före min resa till kontinenten invigde han mig försiktigt i redaktionens inre förhållanden och sa att Plechanov krävde att hela redaktionen skulle flytta till Schweiz, men att han, Lenin, var mot det eftersom det skulle försvåra arbetet. Då förstod jag för första gången, men fortfarande ganska vagt, att redaktionen inte bara blev kvar i London på grund av polisiära bestämmelser utan också på grund av organisationens medlemmar.

I det organisatoriskt politiska arbetet ville Lenin vara så oberoende som möjligt från de äldre, framförallt från Plechanov, med vilken han redan hade haft hårda konflikter, i synnerhet under färdigställandet av partiprogrammet. I dessa fall var Zasulitj och Martov medlare: Zasulitj som Plechanovs högra hand, Martov i samma ställning till Lenin. De två medlarna var mycket förlåtande, och dess-

utom mycket vänliga mot varandra. Jag fick bara gradvis reda på de hårda sammandrabbningarna mellan Lenin och Plechanov under handhavandet av programmets teoretiska del. Jag minns att Vladimir Iljitj frågade mig vad jag tyckte om programmet som just hade publicerats i *Iskra*, nr 25, tror jag. Men jag hade tagit programmet alltför mycket som en helhet för att kunna besvara de interna frågor som intresserade Lenin. Åsiktsskillnaderna rörde att Lenin ville karakterisera kapitalismens viktigaste tendenser, koncentrationen av produktionen, mellanskiktens upplösning, klasskillnaderna etc. på ett skarpare och noggrannare sätt medan Plechanov ville visa större hänsyn till förhållandena och vara mer försiktig.

Som bekant innehåller programmet orden ”mer eller mindre” i överflöd: det beror på Plechanov. Såvitt jag minns Martovs och Zasulitjs redogörelser, så kritiserades Lenins ursprungliga utkast, som han lade fram mot Plechanovs, mycket hårt av den sistnämnde, i den högdragna, ironiska ton som i sådana fall kännetecknade Georgij Valentinovitj. Men givetvis varken avskräcktes eller hindrades Lenin av detta. Kampen fick en mycket dramatisk form.

Enligt Vera Ivanovna sa hon till Lenin: ”Georgij (Plechanov) är en vinthund. Han skakar och skakar motståndaren och släpper honom sedan, men du är en bulldogg: ditt bett är dödligt.”

Jag minns denna mening mycket exakt, precis som Zasulitjs slutliga anmärkning: ”Det glädde honom (Lenin) storligen. ’Dödligt bett?’, upprepade han förtjust.” Och Vera Ivanovna härmade godmodigt frågans tonläge.

Under min vistelse i London kom Plechanov på ett kort besök, då jag träffade honom för första gången. Han kom till vår gemensamma bostad, och var också i ”sällskapsrummet”, men jag var inte hemma.

”George har varit här”, sa Vera Ivanovna. ”Han vill träffa dig. Gå hem till honom.”

”Vilken George är det?”, frågade jag förvånat, för jag tog för givet att det var ett berömt namn som jag inte kände till.

”Plechanov ... vi kallar honom George.”

Jag gick till honom samma kväll. Bredvid honom i det lilla rummet satt den ganska välkända tyske författaren och socialdemokraten Bar och engelsmannen Askew. Eftersom det inte fanns fler stolar visste jag inte var jag borde sitta, och Plechanov föreslog – inte utan tvekan – att jag skulle sitta på sängen. Jag fann det fullständigt naturligt, och hade ingen aning om att en europé från topp till tå som Plechanov bara tillgrip en sådan åtgärd när det var absolut nödvändigt. Samtalet hölls på tyska, som Plechanov bara kunde lite grann, så han begränsade sig till mycket korta anmärkningar. Bar talade först om hur den engelska borgarklassen hade förstått hur de skulle snärja de progressiva arbetarna, och därefter övergick konversationen till den franska materialismens engelska föregångare. Inom kort gick Bar och Askew sin väg. Georgij Valentinovitj förväntade sig, av goda skäl, att jag skulle gå med dem, eftersom det var sent, och för att vi inte skulle störa hushållerskan genom att prata. Men jag var tvärtom av åsikten att det egentligen började först nu.

”Bar sa en del mycket intressanta saker”, sa jag.

”Ja, det han sa om Engels politik är intressant, men det han sa om filosofi är nonsens”, sa Plechanov.

När han såg att jag inte förberedde mig för att gå föreslog han att vi skulle gå och dricka öl i grannskapet. Han frågade mig några otvungna frågor och var vänlig, men bakom vänligheten fanns ett inslag av dold otålighet. Jag upplevde att han var frånvarande. Han kanske bara var trött efter sin dag, men jag gick min väg med en missnöjd och irriterad känsla.

Under Londonperioden, och senare i Genève, träffade jag Zasulitj och Martov oftare än Lenin. I London bodde jag i samma hus som dem, och i Genève åt vi i allmänhet middag och kvällsmat på samma restaurang, så jag träffade Martov och Zasulitj flera gånger om dagen, medan varje möte med Lenin, som bodde med sin familj, med undantag för officiella möten var en liten händelse.

Zasulitj var en nyfiken person och egendomligt attraktiv. Hon skrev mycket långsamt och led faktiskt kreativa kval. ”Vera Ivanovna skriver inte – hon sätter ihop mosaik”, sa Vladimir Iljitj till mig vid den tiden. Och hon satte i själva verket ihop varje mening separat, gick långsamt fram och tillbaka i rummet, lunkade fram i sina tofflor, rökte oavbrutet handrullade cigaretter och kastade fimpar och halvrukta cigaretter överallt på fönsterbänkar och bord, och spillde aska över sin jacka, händer, manuskript, teet i glaset och ibland på sin gäst. Ända till slutet förblev hon den gamla radikala intellektuell på vilken ödet ympade marxismen. Zasulitjs artiklar visade att hon i anmärkningsvärd grad hade anammat marxismens teoretiska element. Men de ryska radikalernas moraliskt politiska grundvalar på 1870-talet blev kvar orörda i henne fram till sin död. I förtrogna samtal tillät hon sig att rasa mot erkända marxistiska metoder eller slutsatser. För henne hade tanken ”revolutionär” en oberoende mening, utöver sin klassinnebörd. Jag erinrar mig ett samtal med henne om hennes *Revolutionärer från en borgerlig miljö*. Jag använde uttrycket borgerligt demokratiska revolutionärer. ”Men nej”, avbröt Vera Ivanovna med en anstrykning av ilska eller snarare irritation. ”Inte borgerlig och inte proletär, utan bara revolutionär. Man kan förstås säga *småborgerliga revolutionärer*”, tillade hon, ”om man tillskriver småbourgeoisin allt man inte kan göra sig av med annars...”

På den tiden var socialdemokratins ideologiska samlingspunkt Tyskland, och vi följde noga de ortodoxas kamp med revisionisterna inom den tyska socialdemokratin. Vera Ivanovna gjorde inte det, hon sa till och med: ”Det är alltid detsamma. De kommer också att sluta med en revidering, kommer att ’rätta till’ Marx, få majoriteten och ändå komma överens med kejsaren.”

”Vem menar du med ’de’, Vera Ivanovna?”

”De tyska socialdemokraterna.”

Här hade inte Vera Ivanovna så fel som det verkade då, även om allting tog en annan väg och av andra skäl än hon trodde ... Zasulitj tittade med skepsis på programmet med uppdelning av jorden. Hon viftade inte undan det men skämtade godmodigt om det. Jag minns en sådan episod. Strax innan kongressen kom Konstantin Konstantinovitj Bauer till Genève. Han var en gammal marxist, men en ytterst obalanserad och ombytlig person som under en tid var vän med Struve och sedan tvekade mellan *Iskra* och *Osvobođenje* (Befrielse).⁴ I Genève började han vända sig till *Iskra* men han ville inte gå med på uppdelning av jorden. Han reste till Lenin, som han uppenbarligen hade varit bekant med sedan tidigare. Han kom från honom utan att ha blivit övertygad, utan tvekan därför att Vladimir Iljitj, som kände till hans Hamletkaraktär, inte hade gjort sig besväret att över-

4 Organ för Befrielseförbundet, till vilket Miljukov, Struve och Propokovitj hörde, och som först ”stod med en fot i det socialdemokratiska lägret och med den andra i liberalernas läger”. Zinovjev, *Kommunistiska partiets historia*, s 70. – eng övers anmärkning.

tyga honom. Jag hade känt Bauer i landsflykten, och hade ett långt samtal med honom om den olyckliga uppdelningen av jorden. Med svetten lackande lade jag fram alla de argument som jag hade samlat ihop under 6 månaders oändliga debatter med socialistrevolutionärer och alla andra motståndare till *Iskras* jordbruksprogram. Och på kvällen samma dag berättade Martov (åtminstone tror jag att det var han) för oss vid ett redaktionsmöte att Bauer faktiskt hade kommit till honom och till sist hade förklarat sig vara ”iskrait”. Trotskij hade skingrat alla hans tvivel.

”Om uppdelningen också?”, frågade Zasulitj uppskrämd.

”Ja, speciellt det.”

”Sta-a-a-ckars man”, utbrast Ivanovna med ett så oefterhärmligt uttryck att vi alla skrattade vänligt.

”Hos Vera Ivanovna grundar sig mycket på etik och känslor”, sa Lenin en gång till mig, och berättade hur hon och Martov hade lutat åt individuell terror på grund av att Vilnius’ guvernör, Wal, hade pryglat arbetare som höll en demonstration. Spåren från denna tillfälliga ”tendens”, som vi kallade den då, går att återfinna i ett av *Iskras* nummer. På mig verkar det som om det var så här med det: Martov och Zasulitj publicerade numret i fråga utan Lenin, som befann sig på kontinenten. Nyheten om spöstraffen i Vilnius nådde London via en telegrambyrå. Det väckte i Vera Ivanovna den heroiska radikal som hade skjutit mot Trepov på grund av att han plågade politiska fångar. Martov stödde henne. När Lenin fick det nya numret av *Iskra* blev han mycket upprörd. ”Det är första steget mot kapitulation för den socialistrevolutionära läran.” Samtidigt kom det ett protestbrev från Plechanov. Denna händelse hade ägt rum innan jag anlände till London, så min beskrivning kan innehålla en del felaktigheter om händelseutvecklingen, men jag minns mycket väl affärens grunddrag. ”Givetvis”, uppgav Vera Ivanovna i ett samtal med mig, ”är det här inte frågan om terror, utan om systemet, och jag tror att man kan få systemet att sluta med prygel med hjälp av terror...”

Zasulitj kunde inte föra en verklig diskussion, än mindre kunde hon tala offentligt. Hon besvarade aldrig sin motståndares argument direkt, utan grubblade på dem tyst innan hon till sist brast ut i en hel rad meningar i vilka hon inte vände sig till den som svaret gällde, utan till den hon trodde skulle förstå henne. När debatterna var formella, med ordförande, satte Vera Ivanovna aldrig upp sig på talarlistan, eftersom hon för att säga något måste brista ut plötsligt. I sådana fall bortsåg hon helt från talarlistan, behandlade dem helt respektlöst, avbröt ständig talaren och ordföranden, och sa det hon ville säga tills hon var färdig. För att förstå henne var man tvungen att följa hennes tankegång noga. Och – oavsett om de var fel eller rätt – var hennes tankar alltid intressanta och uteslutande hennes egna. Det är svårt att tänka sig vilken kontrast Vera Ivanovna, med sin diffusa radikalism, subjektivitet och förvirring, var till Vladimir Iljitj. Det saknades inte bara sympati mellan dem, utan de hade också en känsla av strukturella skillnader. Men som skicklig psykolog kände Zasulitj till Lenins styrka, kanske inte utan en aning avund. Hon visade också det i sitt tal om ett dödligt bett.

De komplicerade förhållanden som fanns mellan redaktionens medlemmar blev gradvis klara för mig, men inte utan en del svårigheter. Som jag redan har sagt kom jag till London som en verklig lantis. Det var sant i alla avseenden. Vid den tiden hade jag aldrig varit utomlands, och dessutom inte ens varit i Petersburg. Jag hade bara varit i Moskva och Kiev som politisk fånge. Jag kände bara till de marxistiska publicisterna från deras artiklar. I Sibirien hade jag läst några nummer av *Iskra* och Lenins *Vad bör göras?*. I fängelset i Moskva hade jag vagt hört talas om Iljitj, författaren till *Kapitalismens utveckling* (jag tror det var från Vanovskij), som socialdemokratins stjärnskott.

Jag kände till lite om Martov, ingenting om Potresov. Jag studerade *Iskra* och *Zarja* flitigt, speciellt vad som hade hänt utomlands, och i ett av numren av *Zarja* stötte jag således på en lysande artikel riktad mot Propokovitj om gruvfackföreningarnas roll och innebörd.

”Vem är den här Molotov?”, frågade jag Martov.

”Parvus.”

Men jag visste inget om Parvus. Jag godtog *Iskra* som en helhet, och hade under dessa månader ingen önskan, till och med en sorts inre motvilja, mot att leta efter olika strömningar, undertoner, inflytande eller liknande i den eller i dess redaktion.

Jag minns att jag lade märke till att många ledare och följetonger i *Iskra*, även om de inte var signerade, ändå innehöll pronomenet ”jag”: ”I det eller det numret sa jag”, ”jag har redan skrivit det och det”, etc. Jag frågade vem som skrev dessa artiklar. Det visade sig att de alla var skrivna av Lenin. När jag talade med honom anmärkte jag att jag tyckte det var fel att använda pronomenet ”jag” i osignerade artiklar. ”Varför är det fel?”, frågade han intresserat, och antog att jag sa något som inte bara var slumpmässig och inte bara min personliga åsikt.

”För att det är det”, svarade jag vagt, eftersom jag inte hade några särskilda uppfattningar om det.

”Jag tycker inte det”, sa Lenin och skrattade tvetydigt.

Vid den tiden kunde man ha upplevt en aning ”egoism” i denna litterära vana. Men i själva verket gav den framträdande plats som hans artiklar fick, även när de inte var signerade, hans politik en stark ställning, på grund av hans misstro mot sina närmaste kollegors politik. Redan här ser vi i liten skala den orubbliga, envisa målmedvetenhet som använde alla omständigheter, inte lät sig hindras av några formaliteter, och var kännetecknande för Lenin som ledare.

Lenin vägledde *Iskra* politiskt, men som publicist var Martov dess ledare. Han skrev utan svårighet och oupphörligt, precis som han talade. Lenin tillbringade mycket tid på British Museum, där han var upptagen med sina teoretiska studier. Jag kommer ihåg att Lenin skrev en artikel på biblioteket mot Nadezjdin, som på den tiden hade sin egen lilla skrift i Schweiz, och tog risken att tveka mellan socialdemokraterna och socialistrevolutionärerna. Men kvällen innan (han jobbade vanligtvis på kvällen) hade Martov redan skrivit en lång artikel om Nadezjdin och givit den till Lenin.

”Har du läst Julians artikel?”, frågade Vladimir Iljitj mig på museet.

”Ja, jag har läst den.”

”Vad tycker du om den?”

”Jag tycker att den är bra.”

”Ja, den är mycket bra, men inte tillräckligt otvetydig. Slutsatserna saknas. Här har jag skrivit något, men jag vet inte vad man borde göra med det. Kanske lägga till det som en kompletterande not till Julians artikel.”

Han gav mig ett liten papperslapp, tätt skriven med blyerts, och i nästa nummer av *Iskra* publicerades Martovs artikel med Lenins not tillagd. Jag vet inte om denna not finns med i Lenins samlade verk. Men jag kan garantera att han skrev den.

Några månader senare, under veckorna innan kongressen, blossade en ny meningsmotsättning i förbigående upp mellan Lenin och Martov, och den handlade om en taktisk fråga i samband med gatudemonstrationerna, det vill säga närmare bestämt om väpnad kamp med polisen. Lenin sa att vi måste bilda små väpnade grupper och lära upp arbetarna som var vana att kämpa att strida med polisen. Martov var mot det. Slaget nådde redaktionen.

”Kommer det inte att leda till något som liknar gruppterror?”, sa jag avseende Lenins förslag. (Jag minns att kampen mot socialistrevolutionärernas terroristiska taktik vid denna tid spelade en stor roll i vårt arbete.) Martov tog upp diskussionen och utvecklade tanken att ge instruktioner för att skydda massdemonstrationerna mot polisen, men utan att träna speciella grupper för att kämpa mot dem. De andra och jag tittade förväntansfullt på Plechanov, som undvek att svara och föreslog att Martov skulle skriva ner resolutionen så att vi skulle kunna begrunda diskussionspunkterna med text i händerna. Men episoden drunknade i händelserna under kongressen.

Jag hade inte många möjligheter att observera Lenin och Martov tillsammans, varken i församlingar och möten, eller i privata samtal. Lenin brydde sig inte alls om de långa diskussioner, grå formlösa samtal, som Martov var mycket benägen till, och som i allmänhet övergick i tjatter och dispyter mellan emigranterna. Denne revolutionens kraftfulla maskinist, inte bara inom politiken utan också i sina teoretiska verk, i sina filosofiska och lingvistiska studier, styrdes oåterkalleligt av en enda idé, målet. Han var troligen den mest extrema nyttoetiker som historiens laboratorium har skapat. Men hans nyttoetik var av allra bredaste historiska omfattning. Hans personlighet blev inte platt eller fattig av den, utan utvecklades och berikades tvärtom, vartefter hans erfarenheter av livet och aktivitetssfären växte...

Jämte Lenin kände sig Martov, som då var hans närmaste kamrat under kampen, inte särskilt bekväm. De använde fortfarande det familjära ”du”, men det märktes redan en viss kylighet i deras relationer. Martov levde mycket mer för dagen och dess bekymmer, för det aktuella litterära arbetet, publicistarbete, polemik, för nyheter och samtal. Lenin lämnade idag bakom sig och tvingade sig i sina tankar till morgondagen. Martov hade oräkneliga och ofta briljanta sammanställningar, hypoteser, förslag, som han själv snabbt glömde bort, medan Lenin hittade det han behövde och när han behövde det. Äventyrligheten och bräckligheten hos Martovs tankar fick ofta Lenin att skaka på huvudet av oro. De politiska skillnaderna var ännu inte rotade, och hade ännu inte visat sig. Först senare gick det att upptäcka tecken på dem.

Senare, vid tiden för splittringen vid den andra kongressen, splittrades folket i *Iskra* i *hårda* och *mjuka*. Denna beteckning var naturligtvis användbar i början, och visar att det inte fanns någon exakt skiljelinje, skillnaderna låg i förståelse, beslutsamhet och beredskap att löpa linan ut. När vi går till förhållandet mellan Lenin och Martov måste det sägas att Lenin redan innan splittringen och före kongressen var ”hård” och Martov ”mjuk”. Och båda visste det. Lenin betraktade Martov kritiskt och nästan med misstro, även om han i övrigt värderade honom mycket högt, och Martov var medveten om detta, och kände sig pressad och ryckte nervöst på sina smala axlar. När de talade med varandra på möten var avsaknaden av en vänlig ton och skämt märkbar, åtminstone såvitt jag kunde se. När Lenin talade tittade han förbi Martov, och Martovs ögon tittade å andra sidan stelt från bakom de hängande glasögonen som han aldrig rengjorde. Till och med när Lenin talade med mig om Martov hade hans röst ett speciellt tonfall: ”Sa Julian det?”, där han betonade namnet på ett speciellt sätt, lite betonat och samtidigt varnande: ”Gott och väl, till och med anmärkningsvärt, men

mycket svagt.” Martov var också tveklöst påverkad av Vera Ivanovna, som tvingade bort honom från Lenin, förvisso inte politiskt, men psykologiskt. Allt detta är förstås mer övergripande psykologisk karakterisering än fakta, och dessutom en karakterisering som görs 21 år i efterhand. Sedan denna tid har mitt minne varit mycket belastat, och under en framställning om motiv på de personliga relationernas område som inte går att uppskatta, kan misstag såväl som förändrade perspektiv förvisso blandas ihop. Vad är minnen och vad är omedvetna kompletterande efterkonstruktioner? Men jag tror att mitt minne plockar fram det som var då, och som det var.

Efter min så kallade ”försöksperiod” i Whitechapel, som Aleksejev rapporterade till redaktionen, skickades jag med en officiell rapport till kontinenten – till Bryssel, Liège, Paris. Temat var: ”Vad är historisk materialism och hur tolkar socialistrevolutionärerna den?” Vladimir Iljitj var mycket intresserad av detta tema. Jag gav honom en fullständigt utkast av det med citat, etc., att gå igenom. Han rådde mig att omarbete rapporten till en artikel till nästa nummer av *Zarja*, men jag försökte aldrig göra det.

Inom kort kallade ett telegram tillbaka mig från Paris till London. De övervägde att skicka mig till Ryssland illegalt. Vladimir Iljitjs tankegång var: det kom klagomål därifrån om att organisationen föll samman och att det saknades folk, och jag tror att Claire hade krävt att jag skulle återvända. Men jag hade inte hunnit komma till London innan planen hade övergivits. L G Deutsch, som då bodde i London och var mycket vänlig mot mig, berättade senare hur han ”stod upp” för mig genom att poängtera att ”ynglingen” – han kallade mig aldrig något annat – borde bo och studera utomlands ännu ett tag, och att Lenin efter lite diskuterande höll med honom. Det hade varit mycket intressant att arbeta i *Iskras* ryska organisation, men jag var ändå glad över att bli kvar utomlands ännu ett tag.

En söndag gick jag med Vladimir och Nadezjda Konstantinovna till en socialistisk kyrka i London, där ett socialdemokratiskt möte turades om med sjungande av gudfruktiga, revolutionära psalmer. Jag tror att talaren var en tryckeriarbetare, som hade återvänt hem från Australien. Vladimir översatte viskande hans tal för oss, ett tal som lät ganska revolutionärt, åtminstone under den perioden. Sedan ställde sig alla upp och sjöng: ”Allsmäktige Gud, sätt stopp för kungar och rika män ...” eller något liknande. ”Inom det engelska proletariet finns det många revolutionära och socialistiska delar”, sa Vladimir Iljitj när vi lämnade kyrkan, ”men det är så sammanflätat med konservatism, religion och fördomar att det inte kan komma till ytan och bli allas egendom...” Det är inte utan intresse, att här säga att Zasulitj och Martov levde helt åtskilda från de engelska arbetarnas aktiviteter, och var helt uppslukade av *Iskra* och det som omgav den. Ibland gjorde Lenin självständiga utflykter där de engelska arbetarna var aktiva.

Det återstår att säga att Vladimir Iljitj och Nadezjda Konstantinovna och hennes mor bodde mycket enkelt. När vi återvände från den socialdemokratiska kyrkan åt vi tillsammans i det lilla köket i deras tvårumslägenhet. Jag minns det som om det var igår hur stekt kött serverades i en gryta. Sedan drack vi te och skämtade som vanligt om jag skulle kunna hitta hem ensam. Jag hade svårt att hitta på gatorna, och eftersom jag är benägen att systematisera saker kallade jag denna egenhet för ”topografisk idioti”. Datum för kongressen närmade sig och slutligen beslutades att *Iskras* högkvarter skulle flytta till Schweiz, till Genève. Det var mycket billigare att bo där och förbindelserna till Ryssland var enklare. Lenin dolde sin irritation och höll med. Jag skickades till Paris för att resa till Genève med Martov. Förberedelsearbetet inför kongressen fortsatte mer energiskt.

Lenin och den gamla *Iskra*, del II

Strax därefter kom även Lenin till Paris. Han var där för att hålla tre föreläsningar om jordbruksfrågan på den så kallade Ryska högskolan som hade organiserats i Paris av landsförvisade ryska universitetsprofessorer. Efter att Tjernov hade uppträtt på skolan krävde den marxistiska delen av studenterna att Lenin skulle bjudas in. Professorerna var oroliga och bad föreläsaren att om möjligt inte ge sig på polemik. Men Lenin gav inga bindande löften och inledde den första föreläsningen så här: marxismen är en revolutionär och följaktligen till sitt väsen polemisk teori, men att denna polemiska karaktär på intet vis motsäger dess vetenskapliga natur. Jag erinrar mig att Vladimir Iljitj var mycket entusiastisk inför sin första föreläsning. Men i talarstolen behärskade han sig omedelbart, åtminstone utåt. Professor Gambarov, som hade kommit för att lyssna på honom, formulerade sitt intryck till Deutsch så här: ”En sann professor!” Den förtjusande mannen tyckte att han lovordade honom högt.

Trots att föreläsningarna var helt igenom polemiska – mot *narodnikerna* och den sociale jordbruksreformatorn David, som Lenin jämförde och kopplade samman – höll de sig inom ekonomiskt teoretiska ramar och berörde inte den aktuella politiska kampen, socialdemokratins, socialistrevolutionärernas, etc. jordbruksprogram. Föreläsaren påtvingades dessa begränsningar av talarstolens akademiska karaktär. Men efter den tredje föreläsningen gav Lenin en politisk rapport om jordbruksfrågan. Jag tror att det var på Rue Choisy 110, och arrangerat av *Iskras* grupp i Paris och inte längre av högskolan. Salen var full. Hela högskolans studentgrupp hade kommit för att höra de praktiska konsekvenserna av de teoretiska föreläsningarna. Talet handlade om *Iskras* dåtida jordbruksprogram och i synnerhet byarnas ersättning för uppdelningen av jorden. Jag minns inte längre vem som tog upp det, men jag minns verkligen att Lenins avslutande ord var briljanta. En av personerna på *Iskra* i Paris sa till mig när han gick: ”Idag överträffade Lenin sig själv.”

Efteråt gick *Iskras* folk tillsammans med talaren till ett kafé. Alla var jättenöjda och föreläsaren själv på ett glatt humör. Gruppens kassör berättade att inträdesbiljetterna hade givit *Iskras* kassa ett tillskott – uppenbarligen mellan 75 och 100 francs, en summa som inte ska föraktas.

Allt detta hände i början av 1903. För tillfället kan jag inte ange datum mer exakt, men jag tror inte att det ska vara alltför svårt att ta reda på det, om det inte redan har gjorts.

Under Lenins besök beslutade man att ta med honom till operan. N I Sedovaja, som tillhörde *Iskras* personal, utsågs att ordna med det. Vladimir Iljitj tog sig till och från teatern – Opera Comique – med hjälp av samma karta som hade tagit honom till föreläsningen på högskolan. Operan var *Louise* av Massenet,⁵ och handlingen var mycket demokratisk. Vi satt i grupp i på läktaren. Utöver Lenin, Sedovaja och jag var Martov där, de övriga minns jag inte längre. Det finns en liten omständighet som förknippas med operabesöket, som inte har alls med musik att göra, men som gjorde djupt intryck på mig. Lenin hade köpt skor i Paris. De visade sig vara för trånga. Han oroade sig över dem i några timmar och beslutade sig sedan för att ta av dem. Olyckligt nog lämnade mina skor mycket att önska. Jag fick hans skor, och till min glädje verkade de till en början passa utmärkt. Jag ville inviga dem vid vårt besök på operan. Promenaden dit gick bra. Men på teatern märkte jag att saker och ting inte var så bra. Det är troligen därför jag inte längre minns vilket intryck operan gjorde på Lenin och mig. Jag vet bara att han var upphetsad, skämtade och skrattade.

5 Här blandar Trotskij ihop Massenet med Charpentier – engelska översättarens anmärkning.

På vägen hem led jag fruktansvärt och Vladimir Iljitj retade mig hela tiden skoningslöst. Men bakom hans skämt låg en verklig medkänsla: hade han själv inte lidit i timmar av skornas tortyr.

Jag nämnde ovan att Lenin var entusiastisk inför sina föreläsningar i Paris. Jag måste dröja vid det. Den sortens känslor visade sig hos honom också mycket senare, och i starkare form ju mindre publiken var "hans", ju mer formellt mötet var. Lenin talade alltid övertygande, impulsivt och snabbt, så att hans tal var en svår plåga för stenograferna. Men när han inte kände sig hemma lät hans röst lite annorlunda, opersonlig och ekande. När Lenin tvärtom upptäckte att just denna publik var i behov av det han hade att säga, blev hans röst väldigt livlig och mjukt övertygande, utan att bli "retorisk" i ordets verkliga mening, utan snarare en samtalston i talarstolen.

Det var inte retorikkonst utan något större än att tala. Man kan naturligtvis säga att alla talare talar bäst inför "sin egen" publik. Allmänt sett är det naturligtvis sant. Men frågan är vilken publik talaren upplever som sin och under vilka omständigheter. Europeiska talare som Vandervelde är skolade efter parlamentariskt mönster, och behöver ceremoniella omgivningar och formella tilldragelser för att bli gripande. Under jubileer och vid galaföreställningar känner de sig hemma. För Lenin var den sortens möten en lite personlig olycka. Han var alltid som bäst och mest övertygande om tvistefrågor. Det bästa exemplet på hans offentliga framträdanden är troligen hans tal i centralkommittén före oktoberrevolutionen.

Innan föreläsningarna i Paris hade jag bara hört Lenin en enda gång, i London tror jag, i slutet av december 1902. Märkligt nog har jag inte enda minne av det, varken varför han talade eller om vad. Jag tvivlar nästan på att han höll någon rapport. Men tydligen ägde det rum så här: tilldragelsen var en under Londonförhållanden stor rysk sammankomst, och Lenin var närvarande. Om han inte var tvungen att hålla en föreläsning dök han sällan upp. Jag visar bristerna i mitt minne genom att säga att hans föreläsning troligen behandlade samma tema som fanns i det senaste numret av *Iskra*. Jag hade redan läst Lenins artikel, så föreläsningen innehöll inget nytt för mig. Det blev ingen diskussion. De svaga motståndarna i London kunde inte bestämma sig för att gå mot Lenin. Publiken bestod delvis av fackföreningsmedlemmar och delvis av anarkister, och var inte särskilt tacksam – följaktligen var det en ganska händelsefattig tillställning. Jag kommer bara ihåg att herr och fru B, från *Rabotjaja Mysls* (Arbetarnas tankar) tidigare grupp i Petersburg, och som sedan en tid bodde i London, mot slutet av mötet kom och bjöd in mig: "Kom till oss på nyår" (det är därför jag kommer ihåg att mötet ägde rum i slutet av december).

"Varför då?", frågade jag som en trångsynt barbar.

"För att fördriva tiden i en krets av kamrater. Uljanov kommer att vara där och Krupskaja."

Jag vet att hon sa Uljanov och inte Lenin, och jag förstod inte genast vilka de talade om. Zasulitj och Martov var också inbjudna. Nästa dag talade vi om det i "sällskapsrummet" och frågade Lenin om han skulle gå. Jag tror inte att någon gick dit. Det är synd, det skulle ha varit det enda tillfället att ha sett Lenin med Zasulitj och Martov på en nyårsafton.

Innan jag reste från Paris till Genève blev jag inbjuden till Plechanov tillsammans med Zasulitj och Martov. Jag tror att Vladimir Iljitj också var där. Men jag har bara vaga minnen om den kvällen. Hursomhelst var den inte av någon politisk, utan "världslig" natur, om inte till och med borgerlig. Jag minns att jag satt där hjälplös och nedstämd, och om värden eller värdinnan inte visade mig speciell uppmärksamhet visste jag inte vad jag skulle göra. Plechanovs döttrar serverade te och

kakor. Det var lite spánt bland oss, och uppenbarligen var jag inte den enda som kände sig obekvám. Det kanske var min ungdom som gjorde att jag kände kylan mer än de andra. Detta besök var mitt första och sista. Mina intryck av detta "besök" var mycket flyktiga och troligen rent kortvariga, precis som överhuvudtaget alla mina möten med Plechanov var flyktiga och kortvariga. Den ryska marxismens gamla mästare och lysande figur har jag försökt karakterisera på andra ställen. Här begränsar jag mig till de hopradsade intrycken från de första möten där jag inte alls hade någon tur. Zaslutj störcdes en hel del av sådana saker, och sa till mig: "Jag vet, George kan vara outhärdlig, men i själva verket är han en hemskt rar rackare." (Det var hennes sätt att ge en eloge.)

Här måste jag påpeka, att det i motsats till detta alltid var en atmosfär av enkelhet och verkligt kamratlig sympati i Axelrods familj. Jag minns fortfarande med tacksamhet de timmar jag tillbringade vid Axelrods gästvänliga bord under mina täta besök i Zürich. Även Vladimir Iljitj tillbringade mycket tid här, och såvitt jag känner till från vad familjen berättade för mig kände han sig mycket hemma bland dem. Jag råkade aldrig träffa honom hos Axelrod.

Vad gäller Zaslutj är hennes öppenhet och godhet mot unga kamrater helt unik. Om man inte kan tala om gästvänlighet hos henne i ordets verkliga mening, så är det bara för att hon själv hade mer behov av att få det än att visa det. Hon bodde, klädde sig och skötte sig som den enklaste av studenter. Materiellt var hennes största nöjen tobak och senap. Både det ena och det andra konsumerade hon i stora mängder. När hon bredde ett tjockt lager senap på en mycket tunn skiva skinka sa vi: "Vera Ivanovna är överdådig..."

Den fjärde medlemmen i "gruppen för Arbetets frigörelse", L G Deutsch, var mycket vänlig och uppmärksam mot de unga kamraterna. Men jag minns inte att han som *Iskras* administratör någonsin deltog som rådgivare under redaktionens möten. Deutsch umgicks i allmänhet med Plechanov och hade mer än måttfulla åsikter i frågor om revolutionär taktik. En gång sa han, till min stora förvåning: "Det kommer aldrig att bli något väpnat uppror, pojken min, och det behövs inte. Vi hade stridstuppar i vårt fängelse som började slåss vid minsta provokation och gick under. Jag har tvärtom alltid haft ståndpunkten att inte ge efter och låta regeringen förstå att det kommer att bli en stor strid, men inte låta det gå dithän. På så sätt fick jag regeringens respekt och – en förändring av regimen. Vi måste använda samma sorts taktik mot tsarismen, annars kommer den att kämpa och krossa oss utan någon nytta för saken."

Jag blev så förvånad över detta taktiska tal att jag i tur och ordning berättade för Martov, Zaslutj och Lenin. Jag minns inte längre hur Martov reagerade. Vera Ivanovna sa: "Eugene (Deutschs gamla smeknamn) har alltid varit sådan: personligen utomordentlig modig, men politiskt ytterst försiktig och återhållsam." När Lenin hörde det sa han ungefär: "Hm, hm ... ja, ja", och så skrattade vi båda utan några fler kommentarer.

I Genève anlände de första delegaterna till den kommande andra kongressen, och det hölls hela tiden möten med dem. Under detta förberedande arbete spelade Lenin otvivelaktigt den ledande rollen, om än inte alltid märkbart. Möten med *Iskras* redaktion, möten med *Iskras* organisation, enskilda möten med delegaterna, i grupper och tillsammans, bytte av varandra. Ett antal delegater kom med tvivel, invändningar, eller med krav eller klart avgränsade grupper. Förberedelsearbetet tog upp mycket tid. Vid kongressen fanns tre arbetare närvarande. Lenin talade mycket tydligt med var och en av dem och vann över alla tre. En av dem var Schotman från Petersburg. Han var fortfarande mycket ung, men försiktig och behärskad. Jag minns hur han kom tillbaka efter sitt

samtal med Lenin (vi bodde i samma lägenhet) och hela tiden upprepade:

”Och hur hans ögon glittrar, han tittar rakt igenom en ...” Delegaten från Nikolajev var Kalafati. Vladimir Iljitj frågade ut mig om honom i detalj – jag kände honom i Nikolajev – och sedan tillade han med ett lurigt leende: ”Han säger att han kände dig som en sorts tolstojan.”

”Vad är det för nonsens!”, sa jag nästan ilsket.

”Vad står på?”, svarade Lenin, till hälften för att lugna mig, till hälften för att retas. ”Du var väl ungefär 18 år då, och män föds förvisso inte som marxister.”

”Det må så vara”, sa jag, ”men jag hade inget med tolstojanism att göra.”

En huvudpunkt under överläggningarna var stadgarna, där förhållandet mellan centralorganet och centralkommittén utgjorde en av de viktigaste punkterna under diskussionerna om organisationssystemet. Jag hade kommit utomlands med tanken att centralorganet måste ”underordna” sig under centralkommittén. Det var också inställningen bland majoriteten av de ryska iskraiterna – förvisso utan att vara särskilt bestämda och definitiva.

”Det duger inte”, svarade Vladimir Iljitj, ”styrkeförhållandena är inte sådana. Hur kan de styra oss från Ryssland? Det duger inte ... Vi är det stabila centrum och ska leda härifrån.”

I ett av utkasterna står det att centralorganet var skyldigt att publicera artiklar från centralkommitténs medlemmar.

”Också de mot centralorganet?”, frågade Lenin.

”Givetvis.”

”Varför det? Det leder ingen vart. En polemik mellan två medlemmar i centralorganet kan under vissa förhållanden vara av värde, men en polemik av ’ryska’ medlemmar i centralkommittén mot centralorganet är oacceptabelt.”

”Men det innebär väl centralorganets fullständiga diktatur?”, frågade jag.

”Vad är det för fel med det?”, svarade Lenin. ”I det nuvarande läget kan det inte vara på annat sätt.”

Det var mycket motsättningar vid den tiden om den så kallade rätten att utvidga. Vid en av konferenserna ledde vi ungdomar diskussionen om positiv och negativ utvidgning.

”Ja, negativ utvidgning: det betyder på ryska ’kasta ut’”, sa Lenin skrattande till mig nästa morgon. ”Det är inte så enkelt! Försök bara en gång – ha, ha, ha – få igenom negativ utvidgning av *Iskras* redaktion.”

Den viktigaste frågan för Lenin var den framtida organiseringen av centralorganet, som i själva verket samtidigt måste spela rollen som centralkommitté. Lenin ansåg att det var omöjligt att behålla den gamla 6 personer stora kommittén längre. Zaslutij och Martov var nästan alltid på Plechanovs sida i alla tvistefrågor, så att det i bästa fall innebar tre mot tre. Varken den ena eller andra av de två grupperna på tre ville avvara någon annan i kommissionen. Då återstod den motsatta linjen: att utvidga kommissionen. Lenin ville föra fram mig som sjunde medlem, för att avskilja en tätare sammanknuten redaktionsgrupp bestående av Lenin, Plechanov och Martov, både från kommissionen med sju medlemmar och den större kommissionen. Gradvis invigde Vladimir Iljitj mig i denna

plan, utan att alls nämna att han redan hade föreslagit mig som sjunde medlem i redaktionen, och att denna motion hade godtagits av alla utom Plechanov, som motsatte sig den bestämt. I Plechanovs ögon innebar inträdet av en sjunde medlem i sig själv en majoritet inom gruppen "Arbetets frigörelse": fyra "unga" mot tre "gamla" män.

Jag tror att denna plan var den viktigaste källan till den enorma elakhet som Georgij Valentinovitj visade mot mig. Tyvärr blev det också små öppna sammandrabbningar mellan oss i närvaro av delegaterna. Jag tror att det började med frågan om en folklig tidning. Vissa delegater betonade behovet av att ge ut en folklig tidning samtidigt med *Iskra*, om möjligt på ryska. Det var speciellt en tanke som fördes fram av gruppen "Den unge arbetaren". Lenin var bestämt mot. Hans överväganden var av olika karaktär, men det viktigaste skälet var rädslan för att det skulle kunna bildas en speciell gruppering på basis av en "folklig" förenkling av socialdemokratins tankar, innan partiets utvalda personer hade hunnit stärka sig ordentligt. Plechanov var absolut för att skapa en folklig tidning, gick öppet mot Lenin och sökte stöd bland lokala delegater. Jag stödde Lenin. Under ett av sammanträdena utvecklade jag tanken – om det var rätt eller fel är likgiltigt för mig nu – att vi inte behövde en folklig tidning utan en rad propagandistiska pamfletter och flygblad som skulle hjälpa till att lyfta upp progressiva arbetare till *Iskras* nivå, att en folklig tidning dessutom skulle begränsa *Iskra* och göra partiets politiska yttre drag otydliga och samtidigt sänka det till ekonomisternas och socialistrevolutionärernas normer.

Plechanov invände: "Vad menar du med otydliga? Vi kan givetvis inte säga allt i ett folkligt organ. Vi ska presentera utmaningar och lösningar, men inte sysselsätta oss med taktiska frågor. Vi säger till arbetarna att vi måste kämpa mot kapitalismen, men naturligtvis ska vi inte teoretisera om 'hur'." Jag tog upp detta argument: "Men 'ekonomisterna' och socialistrevolutionärerna säger också att vi måste kämpa mot kapitalismen. Skillnaderna börjar med just denna punkt, hur kampen ska genomföras. Om vi inte besvarar den frågan i det folkliga organet, åsidosätter vi skillnaden mellan oss och socialistrevolutionärerna."

Min replik lät triumferande och Plechanov blev besvrad. Denna händelse förbättrade inte hans relationer till mig. Strax efter detta skedde en andra konflikt, vid ett redaktionsmöte, som beslutade att vänta tills kongressen hade avgjort redaktionens sammansättning innan de tog med mig på mötena med rådgivande röst. Plechanov var kategoriskt mot det. Men Vera Ivanovna sa till honom: "Men jag ska dra med honom till det." Och hon "drog" verkligen med mig till mötet. Jag fick höra om denna handling bakom scenen först mycket senare och gick till mötet utan farhågor. Georgij Valentinovitj hälsade mig med den speciella kylighet som utmärkte honom. Och vid just detta möte måste redaktionen överväga en tvistefråga mellan Deutsch och den ovan nämnda Blumenfeld. Deutsch var administratör för *Iskra*. Blumenfeld hade ansvar för tryckeriet. På denna grundval uppstod frågor om behörighet. Blumenfeld klagade på att Deutsch la sig i tryckeriets angelägenheter. Plechanov stödde Deutsch av gammal vänskap och föreslog att Blumenfeld skulle begränsa sig till trycktekniken. Jag invände att det inte gick att sköta tryckeriet bara på ett tekniskt plan, eftersom det även fanns organisations- och administrativa angelägenheter att lösa och att Blumenfeld måste få vara självständig i alla dessa frågor. Jag minns Plechanovs illvilliga svar: "Om kamrat Trotskij har rätt i att en mångfaldig överbyggnad av administrativ och annan natur utvecklas ur tekniken, som den historiskt materialistiska teorin säger, då..." etc.

Men Lenin och Martov stödde mig diskret och genomförde försiktigt beslutet. Det var det slut-

giltiga slaget. I båda fallen stod Vladimir Iljitjs på min sida. Samtidigt såg han med oro att mina relationer till Plechanov försämrades alltmer, vilket hotade att omintetgöra hans plan för att omorganisera redaktionen. På en av de följande konferenserna med nyanlända delegater tog Lenin mig åt sidan och sa: ”I frågan om ett folkligt organ är det bäst om du låter Martov besvara Plechanov. Martov kommer att sätta ihop det du slår sönder. Det är bäst om han får sätta ihop det.” Uttrycken slå sönder och sätta ihop minns jag exakt.

Efter ett av redaktionsmötena i Café Landolt, jag tror att det var efter samma möte som jag just nämnde, började Zaslutj, med den för henne i sådana fall säreget blyga, imponerande rösten, att klaga på att vi angrep liberalerna ”alltför mycket”. Det var hennes svaghet.

”Se bara hur ni överanstränger er”, sa hon och tittade förbi Lenin trots att det var honom hon framförallt tänkte på. ”I senaste numret av *Osvobojudenie* framställer Struve Jaurès som ett exempel för våra liberaler, och hävdar att de ryska liberalerna inte ska bryta med socialismen, eftersom de annars hotas av samma beklagliga öde som den tyska liberalismen, utan borde ta de franska radikala socialisterna som exempel.”

Lenin stod vid bordet. Han hade knuffat tillbaka sin mjuka hatt högt upp i pannan. Mötet hade slutat och han var på väg att gå.

”Desto mer måste vi angripa dem”, sa han med ett belåtet leende och som för att reta Vera Ivanovna.

”Men hallå”, ropade hon förtvivlat, ”de går oss till mötes och vi slår mot dem!”

”Ja, givetvis säger Struve till liberalerna, ’Ni får inte använda grova tyska metoder mot vår socialism utan de finare franska metoderna. Ni måste kokettera, locka, luras och korrumpa, som de franska radikalerna, som flirtar med jaurèsismen’.”

Jag kan förstås inte återge detta viktiga tal ord för ord. Men dess innebörd och andemening är starkt inpräntade i mitt minne. Jag har för tillfället inget tillgängligt för att bevisa det, men det vore inte så svårt: man behöver bara titta igenom de tidiga numren av *Osvobojudenie* från 1903 efter Struves artiklar om liberalernas förhållande till den demokratiska socialismen i allmänhet och jaurèsismen i synnerhet. Jag minns denna artikel på grund av Vera Ivanovnas ord under scenen som nämns ovan. Om man lägger till datum för publiceringen och den tid det tog för det ifrågasvarande numret av *Osvobojudenie* att nå Genève och Vera Ivanovnas händer och läsas av henne, dvs. 3-4 dagar, kan man ganska nära slå fast datum för denna dispyt i Café Landolt. Jag minns att det var en vårdag – kanske redan tidig sommar – solen lyste klart och Lenins djupa skratt var också glatt. Jag minns tydligt hans ganska ironiska, självsäkra och ”robusta” utseende, jag säger det avsiktligt trots att Vladimir Iljitj vid den tiden var smalare än under den sista delen av sitt liv. Vera Ivanovna vände sig som alltid hastigt från den ena till den andra. Men jag tror ingen lade sig i dispyten, som ägde rum när vi var på väg att gå och inte varade länge.

Jag gick hem med henne. Zaslutj var nedstämd, hon kände att utspelet med Struve hade misslyckats, Jag kunde inte trösta henne. Men ingen av oss misstänkte då *hur mycket* den ryska liberalismen hade besegrats under denna korta dialog i dörren till Café Landolt.

Jag ser nu hur fullständigt otillräckliga de episoder jag har berättat om ovan är: de är alltför bleka. Men jag har noga återgivit allt som mitt minne har bevarat, även om det inte är så viktigt, ty det

finns nästan inga kvar nu som mer i detalj kan tala om denna period. Plechanov är död. Zasulitj är död. Martov är död. Och Lenin är död. Det är knappast möjligt att någon av dem har lämnat efter sig några memoarer. Kanske Vera Ivanovna? Jag har inte hört något om det. Av *Iskras* tidigare personal lever bara Axelrod och Potresov. Utan att nämna alla andra hänsyn hade de båda bara en liten del i det redaktionella arbetet och deltog sällan på redaktionsmötena. Deutsch skulle kunna berätta en del saker, men han kom utomlands strax innan den beskrivna perioden tog slut, kort före mig, och deltog dessutom inte direkt i redaktionsarbetet. Nadezjda Konstantinovna kan och hoppas vi kommer att ge ovärderlig information.* Vid den tiden stod hon i själva centrum för hela det organisatoriska arbetet, tog emot de kamrater som anlände, gav instruktioner och sa farväl till de som avreste, arrangerade kontakter, gav information, skrev brev, krypterade och dechiffrerade. Det fanns nästan alltid en doft av bränt papper i hennes rum. Hon klagade ofta på sitt vänligt energiska sätt på att kamraterna där borta skrev så lite, att de hade blandat ihop chiffret, och att meningarna som hade skrivits med kemiskt bläck var väldigt otydliga, etc. Av ännu större betydelse är att Nadezjda Konstantinovna varenda dag kunde observera vad som pågick i och kring Lenin, hand i hand med honom under detta organisatoriska arbete,. Ändå hoppas jag att dessa sidor inte kommer att vara överflödiga, eftersom Nadezjda Konstantinovna åtminstone på min tid sällan var närvarande vid redaktionsmötena. Men framförallt ser friska ögon hos en som inte var direkt inblandad då och då saker som någon som är där hela tiden inte ser. Det må vara hur det vill med det, jag får berätta det jag kan. Nu ska jag ge några allmänna åsikter om varför det under tiden på Iskra måste ske en avgörande förändring av Lenins politiska uppfattningar, så att säga av hans självuppfattning, varför denna förändring var oundviklig och hur den blev nödvändig.

Lenin for utomlands som en mogen man på 30 år. I studentföreningarna, i de första socialdemokratiska grupperna, i emigrantkolonierna hade han haft de högsta posterna. Han kunde inte undgå att känna sin redan unika styrka, eftersom alla han kom i kontakt med och de han arbetade med erkände det. Han reste utomlands med ett stort teoretiskt bagage, med viktiga politiska erfarenheter, och fullständigt besatt av syftet att arbeta för ett bestämt mål som avgjorde hans intellektuella karaktär. Utomlands väntade honom arbete som medarbetare i gruppen ”Arbetets frigörelse”, speciellt med Plechanov, en klartänkt och briljant kommentator av Marx, lärare för generationer, teoretiker, politiker, publicist, och europeiskt berömd talare och med kontakter i Europa. Vid Plechanovs sida stod två av de största auktoriteterna: Zasulitj och Axelrod. Det var inte bara Vera Ivanovnas heroiska förflutna som hade satt henne i förgrunden. Nej, det var snarare hennes knivskarpa intellekt, med sin mångsidiga, historiskt lagda kultivering och sin sällsynta psykologiska intuition. På hans tid var ”Gruppen” också knuten till den gamle Engels. I motsats till Plechanov och Zasulitj, som framförallt hade kontakter med den romanska socialismen, representerade Axelrod den tyska socialdemokratins tankar och erfarenheter i ”Gruppen”. Denna skillnad i ”inflytelsesfärer” uttrycktes också i var de bodde. Plechanov och Zasulitj bodde i allmänhet i Schweiz, Axelrod i Zürich. Axelrod inriktade sig på taktiska frågor. Det är välkänt att han inte har skrivit en enda teoretisk eller historisk bok. Han skrev väldigt lite, och det han skrev rörde nästan alltid socialismens taktiska frågor. På detta område visade Axelrod självständighet och skarpsinnighet. Utifrån ett flertal samtal med honom – jag var under en tid mycket vänligt inställd till honom och Zasulitj – har jag ett klart intryck av att mycket av det som Plechanov har skrivit om taktiska frågor är frukten av ett kollektivt arbete, och att Axelrods del i det är betydligt viktigare än vad som framgår av bara de tryckta doku-

* Se Krupskaja, [Lenin](#), på marxistarkiv.se – öa.

menten. Axelrod sa mer än en gång till Plechanov, ”Gruppens” obestriddige och älskade ledare (före splittringen 1903), ”Georgij, du har ett långt tryne, och skaffar det du behöver från överallt.”

Som bekant skrev Axelrod inledningen till Lenins manuskript till [De ryska socialdemokraternas uppgifter](#), som skickades från Ryssland. Med denna handling adopterade ”Gruppen” den talangfulle ryske partiarbetaren, men lät samtidigt göra det känt att han skulle betraktas som en elev. Och med detta rykte anlände Lenin och två andra elever till ett främmande land. Jag var inte med vid de första mötena mellan elever och lärare, vid de konferenser då *Iskras* politik utarbetades. Dessutom gör observationerna under det halvår som beskrivs ovan, och speciellt den andra kongressen, det lätt att förstå att orsaken till att konflikten blev så oerhört hård, utöver de just angivna principfrågorna, var de äldre människors bedömning av Lenins utveckling och betydelse.

Under och omedelbart efter den andra kongressen förenades Axelrods och de andra redaktionsmedlemmarnas missnöje med Lenins agerande i förvåning: ”Hur gör han?” Denna förvåning ökade när Lenin efter brytningen med Plechanov, som strax efteråt kom till kongressen, ändå fortsatte strida. Axelrods och de andras sinnesstämning kanske bäst uttrycks i orden:

”Vad har han blivit förolämpad av?”

”Han kom utomlands alldeles nyligen”, sa den gamle mannen, ”han kom som elev och han betedde sig som förväntat.” (Axelrod betonade framförallt detta i sin beskrivning av *Iskras* första månader.) ”Varifrån kommer detta plötsliga självförtroende? Hur gör han?” etc.

Slutsatsen var: han förberedde marken i förväg i Ryssland. Det var inte förgäves att alla förbindelser befann sig i Nadezjda Konstantinovnas händer; även där pågick de ryska kamraternas arbete mot gruppen ”Arbetets frigörelse” tyst... Zasilij var förvisso inte mindre ilsken än de andra, men hon kanske förstod mer än de andra. Det var inte utan orsak som hon långt innan splittringen hade sagt till Lenin att han i motsats till Plechanov hade ”ett dödligt bett”. Och vem vet vilken effekt dessa ord fick på honom? Om inte Lenin upprepade för sig själv: ”Ja, det är rätt: vem känner Plechanov om inte Zasilij? Han skakar och skakar sin motståndare, och släpper honom sedan, medan vår uppgift kräver något helt annat ... Här krävs det ett dödligt bett.”

Den som bäst kan säga i vilken mån och i vilken mening orden om de ryska kamraternas förberedande ”arbete” är rätt är Nadezjda Konstantinovna. Men i ordets vidare mening kan man utan ytterligare undersökning av fakta säga att sådana förberedelser ägde rum. Lenin förberedde alltid morgondagen medan han bejakade och förbättrade denna dag. Hans kreativa sinne stelnade aldrig och hans vaksamhet tröttnade aldrig. Och när han drog slutsatsen att den annalkande revolutionen gjorde att gruppen ”Arbetets frigörelse” inte befann sig i en ställning där den kunde ta över den omedelbara ledningen över organisationen för den proletära förtruppens kamp, drog han för sig själv alla praktiska konsekvenser. De gamla männen hade gjort ett misstag, och inte bara de gamla männen. Detta var inte längre den unga, dugliga partiarbetare som Axelrod hade gynnat med ett vänligt beskyddande förord – det var istället en ledare som var fullt medveten om sitt mål, som enligt min uppfattning redan kände sig förutbestämd att bli en ledare, efter att han hade arbetat sida vid sida med de äldre männen och övertygat sig om att han var starkare och mer nödvändig än de. Det är sant att Lenin även i Ryssland enligt Martovs uttryck hade varit främst bland jämlingar. Men där hade det trots allt bara handlat om de första socialdemokratiska grupperna, om unga organisationer. Den ryska standarden präglades ännu av provinsialism: hur många ryska Lassalle och Bebel

fanns det då! Det var annorlunda med gruppen ”Arbetets frigörelse”: Plechanov, Axelrod och Zasulitj befann sig på samma nivå som Kautsky, Lafargue, Guesde och Bebel, den verkliga tyske Bebel! När Lenin under arbetet mätte sin styrka med dem, så mätte han sig på samma gång med den höga europeiska standarden. I synnerhet under sina konflikter med Plechanov då redaktionen grupperade sig i två poler måste Lenins självmedvetenhet ha stålsatts på ett sätt förutan vilket han senare inte skulle ha blivit Lenin.

Och konflikterna med de gamla männen var oundvikliga. Inte för att det hade funnits två olika uppfattningar om den revolutionära rörelsen. Nej, det var ännu inte fallet vid denna tid, men sättet att närma sig politiska händelser, organisering och i synnerhet hantering av politiska problem, och följaktligen även inställningen till den annalkande revolutionen, var i grunden olika. Partiets gamla män hade 20 års landsflykt bakom sig. För dem var *Iskra* och *Zarja* framförallt ett litterärt åtagande. För Lenin var de tvärtom omedelbara verktyg för den revolutionära verksamheten. I Plechanov var den revolutionära skeptikern djupt rotad, vilket visade sig några år senare (1905-1906) och ännu mer tragiskt under det imperialistiska kriget: han betraktade Lenins målmedvetenhet högdraget, och yttrade bara illvilliga, nedlåtande vitsiga anmärkningar om den. Som jag redan har sagt sysslade Axelrod mer med taktiska problem, men hans tankegång vägrade envist överväga frågor om att förbereda förberedelser. Axelrod analyserade mycket skickligt tendenser och nyanser hos olika grupperingar bland revolutionära intellektuella. Han var den förrevolutionära politikens homeopat. Hans metoder och medier hade i viss mån karaktären hos ett apotek, ett laboratorium. De mängder han arbetade med var alltid mycket små: de samhällen han hade att göra med kunde mätas med de allra minsta vågar. Inte utan orsak ansåg Deutsch att Axelrod var som Spinoza, och det var ingen slump att Spinoza var diamantskärare, ett arbete som kräver ett förstoringsglas. Lenin betraktade tvärtom händelser och omständigheter som en helhet och förstod hur han i sitt tänkande skulle gripa sig an samhällsbyggnaden. Så han satsade på den annalkande revolution som oannonserad exploderade över både Plechanov och Axelrod.

Av de äldre personerna var det troligen Vera Ivanovna Zasulitj som mest direkt kände revolutionen närma sig. Hennes starka karaktär var helt utan pedanteri och intuitivt historisk, och hjälpte henne med detta. Men hon kände revolutionen som en gammal radikal. Djupt i sin själ var hon övertygad om att alla beståndsdelarna till en revolution redan existerade bland oss, med undantag för en ”verklig”, självsäker liberalism som skulle ta ledningen över rörelsen; och eftersom vi marxister med vår förhastade kritik och ”förföljelse” bara skrämde bort liberalerna så spelade vi därmed i grund och botten en kontrarevolutionär roll. Vera Ivanovna sa förstås inte allt detta i pressen. Hon uttryckte det inte fullt ut heller i personliga samtal. Icke desto mindre var det hennes djupa övertygelse och därifrån uppstod motsättningarna mellan henne och Axelrod, som hon ansåg vara en dogmatiker. Inom ramen för den taktiska homeopatin betonade Axelrod i verkligheten ovillkorligt socialdemokratins revolutionära hegemoni. Han vägrade bara föra över denna åsikt från gruppernas och fackföreningarna språk till klassernas språk när de kom med i rörelsen. Även här avslöjades klyftan mellan honom och Lenin.

Lenin reste inte utomlands som marxist ”i allmänhet”, inte för publicistiskt revolutionärt arbete ”i allmänhet”, inte bara för att fortsätta de 20 års arbete som gruppen ”Arbetets frigörelse” hade utfört; nej han reste som möjlig ledare och inte som en ledare ”i allmänhet”, utan som ledare för en revolution som växte och som han tydligt märkte. Han tog itu med att på kortast möjliga tid skapa

revolutionens ideologiska verktyg och organiserande apparat. Och när jag talar om Lenins alltid obevekliga men på samma gång disciplinerade målmedvetenhet, så menar jag inte att han bara försökte hjälpa ”slutmålet” att segra – nej det är alltför allmänt och ytligt – utan att han i konkret, direkt och omedelbar mening, hade satt upp ett praktiskt mål att påskynda revolutionens inledning och säkerställa dess seger. När Lenin arbetade sida vid sida med Plechanov, och vartefter det tyskar kallar ”avståndets patos” försvann, måste det ha blivit fysiskt uppenbart för ”eleven” att han nästan inte hade något mer att lära av läraren om den fråga som han då såg som grundläggande, och att den skeptiskt kritiska läraren tack vare sin auktoritet befann sig i en ställning där han kunde hindra hans räddningsarbete och skilja honom från de yngre kollegorna. Det är grunden till Lenins framsynta oro för redaktionens sammansättning, därav kombinationen av ”kommittéer med sju och tre”, därav strävan att skilja Plechanov från gruppen ”Arbetets frigörelse” och bilda en ledande kommission med tre personer där Lenin alltid skulle ha Plechanov för sig själv i frågor om revolutionär teori och Martov i frågor om revolutionär politik. De personliga sammanslutningarna förändrades, men den ”förväntan” som var oförändrad i mannen blev till sist blod, kött och ben.

Vid den andra kongressen vann Lenin Plechanov till sin sida, men han var en otillförlitlig allierad. Samtidigt förlorade han Martov, för evigt. Uppenbarligen hade Plechanov lagt märke till något vid den andra kongressen. Åtminstone sa han då till Axelrod när denne bittert och med förvåning förebrådde honom för hans allians med Lenin:

”Från ett sådant här trixande kom Robespierre.” Jag vet inte om denna viktiga mening någonsin publicerades i pressen och om den är allmänt känd i partiet, men jag garanterar att den är korrekt. ”Från ett sådant här trixande kom Robespierre, och till och med något ännu mycket större, Georgij Valentinovitj”, svarar historien. Men till synes fördunklades denna historiska uppenbarelse i Plechanovs medvetande. Han bröt med Lenin och återgick till sin skepsis och bitande sarkasm, som vartefter tiden gick tappade sin skärpa.

Men väntan på ”brytningen” handlade inte bara om Plechanov och partiets gamla män. Vid den andra kongressen avslutades en sorts inledningsskede av förberedelseperioden. Det faktum att ”Iskra-organisationen” helt oväntat splittrades i två nästan lika stora delar visade i sig själv att det hade hänt mycket under detta inledningsskede som inte var känt. Klasspartiet hade just spräckt den intellektuella radikalismens skal. Strömmen av intelligentsia till marxismen var inte slut. Studentrörelsen med sin vänsterflygel lutade åt *Iskra*. Inom den intellektuella ungdomen, speciellt utomlands, fanns det många grupper som stödde *Iskra*. Allt detta var ungdomligt grönt, omoget, och till största delen osäkert. Kvinnliga studenter som tillhörde *Iskra* ställde sådana här frågor till en ordförande:

”Kan en anhängare till *Iskra* gifta sig med en örlogsofficer?”

Det fanns bara tre arbetare vid den andra kongressen och det uppnåddes först efter svårigheter. *Iskra* samlade och skolade ett flertal yrkesrevolutionärer och drog in unga och heroiskt sinnade arbetare under sina fanor. Å andra sidan passerade viktiga intellektuella grupper *Iskra* för att direkt efteråt byta sida till personer med anknytning till *Osvobojdenie*. *Iskra* var framgångsrikt, inte bara som marxistiskt organ för proletariets parti som höll på att bildas, utan också som politisk publicist för yttersta vänsterns som inte skulle låta sig bli trakasserad. Intelligentsians mer radikala delar var ivrigt beredda att kämpa för frihet under *Iskras* fana. Jämte detta hade den pedagogiska misstro mot proletariets styrka, som tidigare hade fått sitt uttryck i ekonomismen, nu under *Iskras* beskydd

ganska öppet hade lyckats byta färg utan att därmed ändra sin natur. Ty i det långa loppet var *Iskras* lysande seger mycket större än sina faktiska erövringar. Jag ska här inte bedöma i vilken mån Lenin själv klart och fullständigt hade begripit detta före den andra kongressen, men hursomhelst gjorde han det klarare och mer fullständigt än någon annan. De ganska brokiga strömningar som var grupperade under *Iskras* fana återspeglades i redaktionen. Lenin var den enda som representerade framtiden med sina svåra problem, skrämmande konflikter och oräkneliga offer. Härav hans framsynthet och stridbara tvivel. Härav hans noggranna behandling av organisationsfrågor som får ett symboliskt uttryck i första paragrafens skrivningar om medlemskap i partiet.⁶

Det är helt naturligt, att när den andra kongressen började förstöra frukterna av *Iskras* ideologiska seger, så inledde Lenin en ny ordning, ett nytt, och mer anspråksfullt och hårdare urval. För att bestämma sig för en sådan åtgärd, där han inte bara hade en otillförlitlig allierad i Plechanov, samtidigt som han hade hälften av kongressen och alla andra medlemmar i redaktionen som öppna och beslutsamma motståndare, för att under dessa förhållanden bestämma sig för ett nytt urval måste han ha en stark tro, inte bara på saken i sig utan också i sin egen styrka. Tron kom från hans praktiskt kontrollerade självuppfattning som härrörde från hans gemensamma arbete med ”lärarna” och de första stormiga konflikterna som föregick den kommande splittringens blixtar och dunder. Lenins hela kraftfulla målmedvetenhet krävdes för att inleda ett sådant åtagande och genomföra det till slutet. Lenin spände oavbrutet bågen till det yttersta, till bristningsgränsen, samtidigt som han noga prövade strängen med sitt finger för att se om den slaknade någonstans, eller om den riskerade att brista.

”Du kan inte spänna bågen så, den kommer att gå sönder”, sa de från alla håll.

”Den kommer inte att gå sönder”, svarade mästaren, ”vår båge är gjord av oförstörbart proletärt material, och man måste spänna partisträngen mer och mer, ty den tunga pilen har långt att flyga!”

Före oktoberrevolutionen

Jag fick höra om Lenins ankomst till Petersburg, och att han framträdde på arbetarmöten mot kriget och den provisoriska regeringen, från de amerikanska tidningarna i det kanadensiska koncentrationslägret Amhurst. De inspärrade tyska matroserna började omedelbart intressera sig för Lenin, vars namn de stötte på för första gången i tidningens reportage. De väntade otåligt på krigsslutet, som skulle öppna koncentrationslägrets grindar för dem. De lyssnade uppmärksamt på alla röster mot kriget. Dittills hade de bara känt till Liebknecht. Men de hade ofta fått höra att Liebknecht hade mutats av ententen. Nu fick de höra om Lenin. Jag berättade om Zimmerwald och Kienthal. Lenin framträdande vann över många till Liebknecht.

Under min resa genom Finland fick jag de första nya ryska tidningarna, med telegram om att Tsereteli, Skobelev och andra ”socialister” hade gått med i den provisoriska regeringen. Därmed blev situationen helt klar. Andra eller tredje dagen efter min ankomst till Petersburg bekantade jag med Lenins Aprilteser. Det var precis vad revolutionen behövde. Det var först senare som jag kom

⁶ Det löd i Lenins formulering: ”Som partimedlem anses envar, som godkänner dess program och stöder partiet såväl med materiella medel som med personlig medverkan i en av partiorganisationerna.” Martovs formulering: ”Som tillhörande Rysslands socialdemokratiska parti anses envar, som godkänner dess program och aktivt arbetar på att genomföra dess uppgifter under kontroll och ledning av partiets organ.”

att läsa Lenins artikel i *Pravda*, ”Den första revolutionens första etapp” [Brev från fjärran, brev 1], som han hade skickat från Schweiz. Än idag kan och bör man med största uppmärksamhet och politiska nytta läsa de första mycket vaga nummer av den revolutionära *Pravda*, mot vars bakgrund Lenins ”Brev från fjärran” visar honom i hela sin kollektiva styrka. I mycket lugn ton och teoretiskt förklarande liknar denna artikel en kraftfull stålspiral omgiven av ett starkt band, som i framtiden kommer att utvidga sig, sprida ut sig och ideologiskt omfatta revolutionens hela innebörd.

En av de första dagarna efter min ankomst kom jag överens med kamrat Kamenev om ett besök på *Pravdas* redaktion. Det första mötet måste ha ägt rum den 5:e eller 6:e maj. Jag sa till Lenin att ingenting skiljde mig från hans Aprilteser och hela den inriktning som partiet hade tagit efter hans ankomst, och att jag stod inför alternativet att antingen gå med i partiorganisationen med en gång ”individuellt” eller försöka få med mig de bästa delarna av Mezjrajontsi [Interdistriktskommittén], vars organisation i Petersburg omfattade nästan 3.000 arbetare, och till vilken ett antal värdefulla revolutionära krafter var anslutna: Uritskij, Lunatjarskij, Joffe, Vladimirov, Manuilskij, Karatjan, Jurenjev, Pozern, Litkens och andra. Antonov-Ovsejenko hade redan anslutit sig till partiet, jag tror att även Sokolnikov hade gjort det. Lenin uttryckte sig inte kategoriskt för det ena eller andra. Framförallt var det nödvändigt att jag bekantade mig mer med situationen och personerna. Lenin ansåg att det inte var uteslutet med någon form av samarbete med Martov, och särskilt med en del av mensjevik-internationalisterna som just hade anlänt från utlandet. Vi måste förvisso se vilka relationer ”internationalisterna” själva hade till arbetet. Som jag underförstått höll med honom om, drev jag för min del inte på den naturliga händelseutvecklingen. Vår politik var densamma. Från första dagen jag anlände sa jag på arbetarnas och soldaternas möten: ”Vi bolsjeviker och internationalister”, och när bindeordet ”och” tyngde ner mitt genom att hela tiden upprepas, kortade jag snabbt ner det och började säga: ”Vi bolsjevikiska internationalister”. På så sätt föregicks den organiserade enheten av den politiska enheten.⁷

Jag var på *Pravdas* redaktion två eller tre gånger vid de mest kritiska ögonblicken före julidagarna. På dessa första möten, och än mer efter julidagarna, gav Lenin mig ett intryck av intensiv koncentration och enorm självbehärskning bakom en mask av ”vardaglig” enkelhet och lugn. Under dessa dagar föreföll Kerenskij's regering allsmäktig. Bolsjevismen företrädde ”ett bedrövligt litet sällskap”. Partiet insåg själv ännu inte sin framtida styrka. Men samtidigt ledde Lenin det beslutsamt framåt mot sina storslagna uppgifter.

Hans tal vid den första sovjetkongressen orsakade oro och fientlighet inom majoriteten som bestod av socialistrevolutionärer och mensjevik. De kände vagt att den här mannen siktade långt framåt, men de såg inte själva målet. Och de småborgerliga revolutionärerna frågade sig: Vem är han? Vad är han? Är han helt enkelt en galning? Eller en revolutionär projektil med hittills okänd räckvidd?

Lenins tal vid sovjetkongressen, där han talade om att man behövde fängsla 50 kapitalister, kanske inte var någon ”retorisk” framgång. Men det var utomordentligt viktigt. Talaren fick korta applåder från de relativt få bolsjevikerna när han lämnade talarstolen med uppsynen hos en man som inte hade sagt allt, och i synnerhet inte det han ville säga... I detta ögonblick spred sig en aning om det ovanliga i salen. Det antydde det som komma skulle, och under ett ögonblick kände alla det när deras förbryllade blickar följde denna så vanliga och så gåtfulla man.

⁷ I sin historia om revolutionen konstruerar N N Suchanov en särskild politik som skulle ha skilt mig från Lenins politik. Men Suchanov är en välkänd ”konstruktivist” – L T:s not.

Vem är han? Vad är han? Kallade inte Plechanov i sin tidning Lenins första tal på Petersburgs revolutionära mark för en feberfantasi? Anslöt sig inte de delegater som massorna hade valt i allmänhet till socialistrevolutionärerna och mensjevikerna? Orsakade inte Lenins ståndpunkt till en början våldsamt missnöje bland bolsjevikerna själva?

Å ena sidan krävde Lenin kategoriskt inte bara att man skulle bryta med den borgerliga liberalismen, utan också all sorts försvarsvänlighet.⁸ I sitt eget parti organiserade han kampen mot "gammalbolsjevikerna", som – skrev Lenin – "flera gånger spelat en bedrövlig roll i vårt partis historia genom att tanklöst upprepa en *inlär*d formel i stället för att *undersöka* den nya, levande verklighetens säregenhet".⁹ Ytligt sett försvagade han därmed sitt eget parti. Å andra sidan förkunnade han samtidigt vid sovjetkongressen: "Det är inte sant att inte något parti är redo att ta makten nu. Det finns ett sådant parti, det är vårt parti." Finns det inte en enorm motsättning mellan ståndpunkten hos ett från alla andra isolerat "propagandasällskap", och denna offentliga deklARATION om att gripa makten i detta jättelika, i sina grundvalar sönderslagna land? Och sovjetkongressen insåg inte på minsta sätt vad denne märklige man ville, vad han hoppades på, denna kyliga visionär som skrev små artiklar i en liten tidning. När Lenin vid sovjetkongressen med största enkelhet, som genom sin vanlighet visade sin äkthet, förkunnade: "Vårt parti är redo att ta över makten", möttes det av rungande skratt. "Skratta så mycket ni vill", sa Lenin. Han visste att den som skrattar sist skrattar bäst. Lenin älskade detta talesätt, eftersom han var fast besluten att skratta sist. Han gick lugnt vidare för att visa att de till att börja med skulle fängsla 50 eller hundra av de viktigaste miljonärerna och kungöra för folket att vi betraktar alla kapitalister som rövare, och att Teresjtjenko inte var bättre än Miljukov, bara tråkigare. Fruktansvärda, destruktiva, dödsenkla åsikter! Och denna representant för en liten del av kongressen, som av och till applåderade honom diskret, sa till hela kongressen: "Är ni rädda för makten? Vi är redo att gripa den." Som vanligt blev svaret skratt, vid den tidpunkten nästan nedlåtande och bara lite oroligt.

Även i sitt andra tal valde Lenin noga ut några utomordentligt enkla ord från en bonde: "Man måste klämma åt bourgeoisien hårdare, så att den spricker i alla sömmar. Då kommer kriget att ta slut. Men om vi inte klämmer åt bourgeoisien så hårt, kommer det att gå illa." Och detta enkla, naiva citat är hela programmet? Hur kan det inte vara en överraskning? Och återigen nedlåtande och oroliga skratt. I själva verket hade dessa ord, "klämma åt bourgeoisien", inte lika mycket tyngd som ett abstrakt program från en grupp propagandister. Men de överraskade personerna förstod inte att Lenin ofelbart lyssnade på historiens växande angrepp på bourgeoisien, som oundvikligen skulle få den att "spricka i alla sömmar". Det var inte förgäves att Lenin i maj hade förkunnat för Maklakov att "arbetarnas och fattigböndernas 'land' ... står tusen gånger mer till vänster än Tjernov och Tsereteli, och hundra gånger mer till vänster än vi."

Detta var den främsta källan till Lenins taktik. Under den nya men redan djupt oroliga demokratiska ytan förnam han djupt därinne "arbetarnas och fattigböndernas land". Det var redo för den allra största revolution. Men landet insåg ännu inte hur det skulle visa sin beredskap politiskt. De partier som talade i arbetarnas och böndernas namn lurade dem. Miljontals arbetare och bönder kände överhuvudtaget inte till vårt parti, hade ännu inte insett att det företrädde deras strävanden, och vårt parti hade själv ännu inte haft tid att inse hela sin potentiella kraft, och stod följaktligen "hundra gånger" mer till höger än arbetarna och bönderna. Vi måste få ihop dem. Vi måste förbereda partiet

8 "Anhängare till ett revolutionärt försvarskrig mot Tyskland ..." – eng övers not.

9 Lenin, [Brev om taktiken](#), på marxistarkiv.se, s 2.

för massornas miljoner och massornas miljoner för partiet. Inte rusa för långt fram, men inte heller stanna bakom. Förklara noga och ihärdigt. Till och med de allra enklaste sakerna måste förklaras. ”Ned med de tio kapitalistiska ministrarna!” Mensjevikerna håller inte med? Ned med mensjeviker! De skrattar? De kommer inte alltid att skratta. Skrattar bäst som skrattar sist.

Jag minns att jag föreslog att vi skulle kräva att sovjetkongressen först övervägde frågan om offensiven mot tyskarna som höll på att förberedas vid fronten. Lenin höll med om tanken men ville uppenbarligen diskutera det med andra medlemmar i centralkommittén. Vid centralkommitténs första möte lade kamrat Kamenev fram ett utkast till deklaration från bolsjevikerna om offensiven, hastigt skisserad av Lenin. Jag vet inte om dokumentet fortfarande existerar. Hans text passade varken de bolsjeviker som deltog vid kongressen eller internationalisterna, jag vet inte längre varför. Även Pozern, som vi ville skulle föra fram den, invände. Jag skrev ner en annan text som antogs.

Om jag inte missminner mig var det Sverdlov, som jag träffade för första gången under den första sovjetkongressen, som ledde den bolsjevikiska fraktionen.

Trots Sverdlovs lilla och smala figur, som tydde på dålig hälsa, fanns det något i hans sätt som gav intryck av allvar och lugn energi. Han framträdde lugnt och smidigt, precis som en bra motor. Hemligheten låg förstås inte i själva konsten att framträda, utan i det faktum att han hade en utmärkt uppfattning om församlingens personliga sammansättning och visste exakt vad han ville genomföra. Varje sammanträde föregicks av överläggningar med olika delegater, förfrågningar, och här och där varningar. Innan ett sammanträde inleddes hade han på det hela taget en idé om hur det skulle gå. Men även utan förberedande överläggningar visste han bättre än någon annan hur den ena eller andra arbetaren skulle besvara en fråga denne fick. Det antal kamrater vars politiska tänkande han hade en klar idé om var mycket stor i förhållande till vårt partis storlek vid denna tid. Han var en född organisatör och kombinerare. För honom framstod varje politisk fråga framförallt som konkret möjlig att organisera, som en fråga om förhållanden mellan olika människor och grupper i partiet, och om förhållandet mellan organisationen i sin helhet och massorna. Han förstod omedelbart och nästan automatiskt siffror i algebraisk form. På så sätt tillhandahöll han, såvitt det handlade om revolutionära aktioner, ytterst viktiga bevis för de politiska formuleringarna.

Efter den kortvariga framgången med demonstrationen 10 juni, då atmosfären under den första sovjetkongressen var glödhet och Tsereteli hotade att avvärpa arbetarna i Petersburg, gick jag tillsammans med kamrat Kamenev till *Pravdas* lokaler, och skrev på kamrat Lenins förslag efter ett kort meningsutbyte ett utkast till tal från partiets centralkommitté till (kongressens) verkställande kommitté.

Vid detta möte sa Lenin några ord om Tsereteli, rörande hans senaste tal 11 juni: ”En gång var han revolutionär. Så många år han har tillbringat i fängelse! Och nu detta fullständiga avståndstagande från det förflutna.”

Det fanns inget politiskt i dessa ord, de yttrades inte i politiskt syfte, utan var bara resultatet av en hastig eftertanke om den tidigare store revolutionärens beklagliga öde. Det fanns en anstrykning av beklagande, av sorg, i hans tonfall, men det yttrades kort och torrt, ty inget var så frånstötande för Lenin som minsta misstanke om sentimentalitet och psykologisk svaghet.

Den 4 och 5 juli träffade jag såvitt jag minns Lenin (och även Zinovjev?) i Tauriska palatset. Vårt angrepp hade slagits tillbaka. Bitterheten mot bolsjevikerna hade nått en höjdpunkt bland makt-

havarna.

”Nu kommer de att krossa oss”, sa Lenin. ”Nu har de sin chans.” Hans grundläggande tanke var att inleda reträtten och, om det visade sig bli nödvändigt, fortsätta underjordiskt. Lenins strategi hade sällan gjort en så skarp sväng, men den var som vanligt baserad på en snabb bedömning av situationen. Senare, under den Kommunistiska internationalens tredje kongress, sa Vladimir Iljitj i förbigående: ”I juli begick vi inte så få fel.” Med det tänkte han på vårt förhastade väpnade uppror, demonstrationens alltför aggressiva form, som inte stod i proportion till vår styrka i nationell skala. Men det lugna beslut med vilket han den 4-5 juli övervägde situationens inte bara revolutionära sida, utan också dess motsats, och kom till slutsatsen att det för ”dem” nu var dags att angripa oss, detta beslut var ändå anmärkningsvärt. Lyckligtvis för oss hade våra fiender varken tillräcklig logisk stadga eller beslutsamhet. Om de hade kunna lägga vantarna på Lenin under de första dagarna efter juliupproret är det troligt att de, dvs. deras officersklick, skulle ha behandlat Lenin på exakt samma sätt som de tyska officerarnas klick behandlade Liebknecht och Rosa Luxemburg ett och ett halvt år senare.

Det togs inget direkt beslut att avvakta, eller agera illegalt, på ovan nämnda möte. Kornilovhändelserna inleddes gradvis. Personligen visade jag mig i ytterligare två eller tre dagar, och tog vid några möten med partiet och organisationerna upp temat: ”Vad bör göras?” Det våldsamma angreppet på bolsjevikerna verkade oövervinnligt. Mensjevikerna försökte på alla sätt utnyttja situationen, som inte hade utvecklats helt oberoende av dem. Jag minns att jag tvingades tala vid ett möte i Tauriska palatsets bibliotek med gruvarbetarnas fackföreningar. Mensjevikerna dominerade. Jag talade om behovet att gruvarbetarna protesterade mot anklagelserna att bolsjevikerna stod i allians med den tyska militarismen. Jag har naturligtvis bara vaga minnen av mötet idag, men jag minns verkligen två eller tre ondsinta figurer som var där för att väsa mot oss.

Vid den här tiden blev terrorn bara värre. Arresteringar blev vanliga. Jag gömde mig i några dagar hemma hos kamrat Larin. Sedan började jag gå ut igen, visade mig på Tauriska palatset, och fängslades snabbt. Jag släpptes fri under Kornilovdagarna och det efterföljande bolsjevikiska motangreppet. Under denna period lyckades vi få med ”Mezrajontsi” till bolsjevikpartiet. Sverdlov föreslog att jag skulle träffa Lenin, som fortfarande gömde sig. Jag minns inte längre vem som förde mig till den ”konspiratoriska” arbetarbostaden (var det inte Rachia?), där jag träffade Vladimir Iljitj. Jag träffade även Kalinin där, och han fick i min närvaro flera frågor av Lenin om stämningarna bland arbetarna, huruvida de kämpade, om de skulle gå hela vägen, om vi kunde gripa makten etc.

Vilken sinnesstämning hade Lenin vid denna tidpunkt? Om man vill karakterisera den med några få ord måste man säga att det var behärskad otålighet och djup oro. Han såg tydligt att ögonblicket närmade sig då allt skulle ställas på sin spets, och samtidigt var han, inte utan orsak, av åsikten att partiets ledare inte drog alla de nödvändiga slutsatserna. För honom verkade centralkommitténs agerande alltför passivt och avvaktande. Lenin ansåg det ännu inte möjligt att återvända till arbetet öppet, eftersom han fruktade att partiledarnas förhållande skulle öka om han fängslades, vilket oundvikligen skulle leda till att de missade den utomordentligt revolutionära situationen. Därför var Vladimir Iljitjs vaksamhet, hans otålighet på varje tecken på tvekan, varje antydning om avvaktande och obeslutsamhet, under dessa dagar och veckor större än någonsin. Han krävde att vi omedelbart skulle genomföra en regelrätt sammansvärjning, överraska motståndaren, gripa makten – och sedan fick vi se. Hursomhelst måste det bli större enighet om det.

Lenins levnadstecknare måste med största uppmärksamhet behandla fakta rörande Lenins återvändande till Ryssland och hans inställning till massorna. Med ett kort avbrott 1905 hade Lenin tillbringat mer än 15 år utomlands. Hans känsla för verkligheten, hans instinktiva känsla för de levande, arbetande människorna hade inte minskat under denna tid, utan tvärtom stärkts av hans teoretiska arbete och kreativa fantasi. Med hjälp av tillfälliga möten och observationer förstod och förnyade han hela tiden bilden. Men han hade ändå levt utomlands under den period i sitt liv då han slutligen utvecklades för sin kommande historiska roll. Han anlände till Petersburg med en fullbordad revolutionär ståndpunkt som var en sammanfattning av hela hans livs sociala, teoretiska och praktiska erfarenheter. Och utifrån de uppvaknande ryska arbetarmassornas levande erfarenheter kom här den första prövningen av det han hade samlat, tänkt igenom och gjort till sitt eget.

Teserna klarade prövningen. Dessutom fick deras innehåll för första gången en konkret, beslutsam och ovedersäglig och därmed oemotståndlig styrka här i Ryssland, i Petersburg. Det var inte längre frågan om att utifrån enstaka mer eller mindre tillfälliga exempel beskriva bilden i perspektiv av det hela. Det hela talade för sig själv, med revolutionens alla röster, och här visade Lenin, och kände troligen för första gången själv helt och fullt, i vilken mån han kunde höra de uppvaknande massornas ännu kaotiska röst. Med vilken djupt strukturellt förakt han betraktade de ledande ryska partiernas småaktiga gräl i februari, de vågor av ”kraftfull” allmän opinion som gick från den ena tidningen till den andra, kortsyntheten, självsäkerheten, pratsamheten – kort sagt det officiella Ryssland.

Bakom denna demokratiskt dekorerade scen hörde han helt andra händelser mullra. När skeptikerna påpekade för honom hur svårt det var att mobilisera den borgerliga allmänna opinionen och småbourgeoisin, så spände han käkarna, och hans käkben blev mer framträdande än någonsin. Det betydde att han tvingade sig att inte skarpt och tydligt säga till skeptikerna vad han tyckte om dem. Han såg och förstod hindren lika mycket som de andra, men han upptäckte tydligt, påtagligt och fysiskt, de enorma krafter som historien hade samlat ihop, att de nu bröt fram till ytan och kastade alla hinder åt sidan. Han såg, hörde och insåg framförallt att de ryska arbetarna, som hade ökat i antal, som ännu inte hade glömt erfarenheterna från 1905, och hade krigets skola och dess illusioner, försvarsvänlighetens lögnar och bedrägerier, bakom sig, nu var redo för stora uppoffringar och oerhörda ansträngningar. Han såg soldaterna, som hade förvirrats av tre års djävulskt krigande ”utan mening och utan syfte”, tills revolutionens dån väckte dem och de blev redo att betala tillbaka för alla dessa meningslösa uppoffringar, förödmjukelser och slag med en explosion av rasande hat som inte skonade någonting. Han hörde bönderna, som fortfarande drog sig fram i kedjorna från hundratals år av slaveri, och nu hade väckts av kriget och för första gången såg möjligheter att på ett enormt och skoningslöst sätt göra upp räkningen med förtryckarna, slavägarna, härskarna. Bönderna tvekade hjälplöst och obeslutsamt mellan Tjernovs ordramsor och sina egna ”medel”, det stora bondeupproret. Ännu osäkra letade soldaterna efter en väg mellan patriotism och att ohämmat desertera. Trots att arbetarna redan var skeptiska och till hälften fientliga lyssnade de fortfarande på Tseretelis senaste tirader. Ångan sjöd redan otåligt i ångpannorna på Kronstadts pansarskepp. Matroserna kombinerade arbetarnas sylvassa hat med böndernas dova, björnliknande ilska, och hade svedda av det fruktansvärda krigets glöd redan kastat allt som för dem förkroppsligade det byråkratiska och militära förtrycket överbord. *Februarirevolutionen* stod inför en avgrund. Den välvilliga koalitionen hade samlat upp, sträckt ut och sytt ihop den tsaristiska laglighetens rester, och förvandlat dem till en tunn hinna av demokratisk laglighet. Men under den sjöd och bubblade

allting, och det förflutnas alla missförhållanden sökte en utväg. Hatet mot poliserna, inspektörerna, poliskommissarierna, justitiesekreterarna, fabriköerna, de som levde på deras inkomster, mot de besuttna, parasiterna, de med vita händer, de som hade skymfat och angripit, allt detta förberedde historiens största revolutionära omvälvning. Det var detta Lenin såg och hörde, med osviklig klarhet och absolut övertygelse kände fysiskt, när han efter en lång frånvaro kom i kontakt med landet som hade drabbats av revolutionens omvälvningar.

Ni dårar, pratmakare och idioter, tror ni att historien görs i salongerna, där blåblodiga demokrater frotterar sig med aristokratiska liberaler, där gårdagens bedrövlige landsortsadvokater mycket snabbt lär sig kyssa ryktbara små band? Dårar! Pratomakare! Idioter! Historien görs i skyttegravarna, där soldaterna under krigsgalenskapens dåraktiga tryck stöter sina bajonetter i officerarna och flyr till sin hemby för att sätta eld på herrgården. Behagas ni inte av detta barbari? Bli inte så uppjagade, historien svarar: håll bara till godo. Det är bara ett resultat av allt som har ägt rum tidigare. Ni inbillar er att historien görs i era kontaktkommissioner? Nonsens! Snack! Fantasier! Idioti! Lär er att historien denna gång har valt den tidigare tsarens tidigare älskarinna, ballerinan Ksjesinskajas, palats som sitt laboratorium. Och därifrån, från denna för det gamla Ryssland symboliska byggnad, förbereder hon sig för att avskaffa hela den Petersburgsaristiska, byråkratiskt aristokratiska, junkerborgerliga korruptionen och skamligheten. Hit, till den tidigare kejsarliga ballerinas palats, kommer strömmar av ryska fabriksdelegater, grå, ärrade och nedlusade budbärare från skyttegravarna, och härifrån kommer de nya profetiska orden sprida sig över landet.

Revolutionens olycksaliga ministrar höll överläggningar och försökte hitta ett sätt att återställa palatset till sin lagliga ägare. De borgerliga, socialistrevolutionära och mensjevnikiska tidningarna gnisslade tänderna i ilska, eftersom Lenin slungade samhällsrevolutionens ord till massorna från Ksjesinskajas balkong. Men detta senkomna försök var förgäves, och fick bara Lenins hat mot det gamla Ryssland och hans beslutsamhet att göra upp räkningen med det att öka! Både det ena och det andra hade redan nått gränsen. Lenin stod på Ksjesinskajas balkong, samma man som två månader senare gömde sig på en höskulle, och några veckor efter det tog plats som ordförande för folkskommisariernas råd.

Men samtidigt såg Lenin att det fanns en konservativ opposition i själva partiet – för första gången inte så mycket av politisk som av psykologisk karaktär – mot det stora språng som man måste ta. Lenin såg med oro den allt större skillnaden mellan stämningarna bland en del av partiledarna och de miljontals arbetarna. Han var inte för ett ögonblick nöjd med det faktum att centralkommittén hade antagit formuleringen om ett väpnat uppror. Han visste hur svårt det var att övergå från ord till handling. Med all kraft och alla medel som stod honom till buds kämpade han för att underkasta partiet under massorna, och partiets centralkommitté under sina medlemsled. Han kallade enstaka kamrater till sin tillflyktsort, samlade nyheter, kontrollerade, ordnade med utfrågningar, och på indirekta vägar och åt alla håll skickade han sina slagord till partiets massor, för att få partiledarna att inse behovet att handla och gå hela vägen.

För att göra sig en riktig bild av Lenins agerande under dessa dagar måste man inse en sak: han hade en obegränsad tilltro till att massorna skulle och kunde fullborda revolutionen, men han hade inte samma övertygelse vad gäller partistaben. Och vid denna tidpunkt insåg han allt klarare att det inte fanns en minut att förlora. Det går inte att godtyckligt vidmakthålla en revolutionär situation tills dess partiet är redo att utnyttja den. Vi gjorde nyligen denna erfarenhet i Tyskland.

Det var inte längesedan vi hörde uppfattningen: om vi inte hade gripit makten i oktober, så skulle

det ha skett två eller tre månader senare. Ett stort misstag! Om vi inte hade gripit makten i oktober så skulle vi inte ha gjort det alls. Vår styrka före oktober berodde på ett oavbrutet inflöde av massor, som trodde att detta parti skulle göra det som andra inte hade gjort. Om de i detta ögonblick hade sett någon vacklan från vår del, något dröjsmål, några motsägelser mellan ord och handling, så skulle de inom två eller tre månader ha övergivit oss på samma sätt som de tidigare hade gjort från socialistrevolutionärerna och mensjevikerna. Borgarklassen skulle ha fått ett andrum och skulle ha utnyttjat det för att sluta fred. Styrkeförhållandena skulle ha förändrats radikalt, och den proletära revolutionen skulle ha skjutits upp till en obestämd framtid. Det var just det som fick Lenin att bestämma sig för att agera. Ur detta härrörde hans ängslighet, oro, misstro och oupphörliga brådska, som räddade revolutionen.

Den oenighet i partiet som blev en öppen spricka under oktoberdagarna hade visat sig tydligt redan under vissa skeden under revolutionen. Den första, mer principiella men ändå lugnt teoretiska konflikten, uppstod omedelbart efter Lenins ankomst, i samband med hans teser. Den andra resultatlösa sammandrabbningen var förknippad med den väpnade demonstrationen den 20 april. Den tredje hängde ihop med försöket till en väpnad demonstration den 10 juni. De ”återhållsamma” ansåg att Lenin ville pracka på dem en väpnad demonstration med målet på uppror i bakgrunden. Nästa konflikt var hårdare och blossade upp i samband med julidagarna. Åsiktsskillnaderna fyllde pressen.

Med frågan om förparlamentet nådde utvecklingen av den interna kampen ett nytt skede. Denna gång drabbade de två grupperna samman öppet och hårt. Fördes det protokoll under detta möte? Finns det kvar? Jag vet inte. Men diskussionerna var utan tvekan utomordentligt intressanta. De två strömningarna – en som var för att gripa makten, den andra för att spela rollen som opposition i den konstituerande församlingen – var tillräckligt klart definierade. Företrädarna för att bojkotta förparlamentet var i minoritet, och ändå var de inte särskilt mycket färre än majoriteten. Från sitt gömställe reagerade Lenin på diskussionerna i fraktionen och på den antagna resolutionen med ett brev till centralkommittén. I detta brev förklarade sig Lenin i ytterst energiska ordalag för de som ville bojkotta Kerenskij-Tseretelis Bulyginduma.¹⁰ Jag kan inte hitta brevet i andra delen av band 14 i hans *Samlade verk* [på ryska]. Har detta utomordentligt värdefulla dokument bevarats? Meningskiljaktigheterna nådde sin höjdpunkt just före oktoberperioden, då det var frågan om att leda upproret och bestämma datum för det. Och strax efter revolutionen den 25 oktober blev det slutligen oerhört hårda motsättningar i frågan om en koalition med de andra socialistiska partierna.

Det vore i högsta grad intressant att konkret rekonstruera Lenins roll just innan 20 april, 10 juni och julidagarna. ”I juli begick vi inte så få fel”, sa Lenin senare, både i privata samtal, och såvitt jag minns vid en konferens med tyska delegater om marshändelserna i Tyskland 1921. Vad var dessa ”fel”? Var det de energiska, eller alltför energiska, angreppsmetoderna, och det aktiva, eller alltför aktiva, sökandet efter information? Utan sådana försök att av och till få information kanske vi hade förlorat kontakten med massorna. Å andra sidan är det välkänt att aktiv rekognoscering här och där omedvetet blir en allmän strid. Det blev nästan fallet i juli. Men order om reträtt gavs precis i rätt tid. Och vår fiende hade under de dagarna inte mod nog att gå till det yttersta. Det var förvisso ingen slump. Kerenskij's regim var på det hela taget en halvmesyr, och denna fega regim förklarade Kornilovs äventyr i så hög grad att den blev rädd för sig själv.

¹⁰ I början av 1905 utsåg tsaren Bulygin för att genomföra en lag för en дума, som skulle lägga fram förslag inför tsaren, som skulle ”överväga dem välvilligt” – eng övers not.

Revolutionen

Mot slutet av den ”Demokratiska konferensen” bestämdes, på vårt yrkande, att den andra sovjetkongressen skulle inledas den 25 oktober. Med de stämningar som har beskrivits, och som ökade varje timme, inte bara i arbetarkvarteren utan också bland soldaterna, verkade det mest praktiskt för oss att rikta Petersburggarnisonens uppmärksamhet på detta datum som den dag då sovjetkongressen måste avgöra frågan om makten, och att de arbetare och trupper som redan var tillräckligt förberedda måste stöda kongressen. Vår strategi var aggressiv till sin natur. Vi inledde ett angrepp mot makten, men temat i vår agitation var att fienden förberedde sig för att upplösa sovjetkongressen, och att det följaktligen var nödvändigt att gå mot dem med det mest skoningslösa motstånd. Hela planen grundade sig på kraften i den revolutionära våg som inte lämnade fienden någon lugn eller ro. Eftertrupperna skulle förbli neutrala om det värsta skulle hända oss.

Under dessa omständigheter skulle minsta åtgärd från regeringen mot Petrogradsovjeten omedelbart ha säkrat ett avgörande herravälde för oss. Lenin var rädd för att fienden under tiden skulle lyckas få fram små men avgörande kontrarevolutionära truppdivisioner och angripa oss först och överraska oss. Om fienden plötsligt fick makten över partiet och sovjeterna och erövrade ledningen i Petersburg skulle han därmed halshugga den revolutionära rörelsen och gradvis göra den harmlös.

”Vi vågar inte vänta, vi vågar inte dröja”, upprepade Lenin allt oftare.

I slutet av september eller början av oktober ägde under dessa omständigheter centralkommitténs berömda kvällsmöte rum i Suchanovs hem. Lenin anlände dit fast besluten att denna gång få igenom en resolution där det inte längre fanns plats för tvivel, tvekan, passivitet och fördröjning. Men innan han angrep de som var mot ett väpnat uppror började han storma mot de som hade tagit upp upproret i samband med den andra sovjetkongressen. Någon hade berättat för honom om mitt tal: ”Vi har redan bestämt upproret till den 25 oktober.” Jag hade faktiskt använt denna mening till de kamrater som menade att vägen till revolutionen fanns i förparlamentet och en ”energisk” bolsjevikisk opposition i konstituerande församlingen. Jag sa:

Om den bolsjevikdominerade andra sovjetkongressen inte griper makten, så är bolsjevismen dödsdömd. Högst sannolikt sammankallas inte ens den konstituerande församlingen. Om vi efter allt som har hänt sammankallar sovjetkongressen med en på förhand garanterad majoritet, så förbinder vi oss offentligt att gripa makten senast den 25 oktober.

Vladimir Iljitj rasade fruktansvärt mot detta datum. Frågan om andra sovjetkongressen, sa han, var ointressant för honom. Vilken innebörd har kongressen? Skulle den egentligen samlas? Och vad kan kongressen själv göra i så fall? Vi måste gripa makten men inte binda oss till kongressen. Det var enfaldigt och absurt att tillkännage dagen för upproret till fienden. Det bästa vore att låta 25 oktober bli en maskerad, men upproret måste absolut börja före och oberoende av kongressen. Partiet måste gripa makten med vapen i hand och sedan skulle vi diskutera kongressen. Vi måste omedelbart gå till handling.

Liksom under julidagarna, då Lenin definitivt förväntade sig att ”de” skulle störta oss, tänkte han igenom fiendens hela ställning och drog slutsatsen att det, utifrån borgarklassens ståndpunkt, vore bäst att överraska oss med vapen, desorganisera revolutionen och sedan besegra den grundligt. Liksom i juli överskattade Lenin fiendens klokhets och beslutsamhet, kanske också deras materiella

möjligheter. Till stor del var denna överskattning medveten och taktiskt helt riktig, det skulle fördubbla partiets energi.

Men trots allt befann sig inte partiet i en ställning där det kunde gripa makten på eget ansvar, oberoende av kongressen och bakom ryggen på den. Det hade varit ett misstag som skulle ha fått effekter på arbetarnas agerande och kunde ha gjort det utomordentligt svårt för garnisonen. Soldaterna kände till sovjeten och dess soldatsektion. De kände bara till partiet via kongressen. Och om upproret ägde rum bakom ryggen på kongressen, utan samband med den, utan att backas upp av dess auktoritet och utan att klart och tydligt, och framför allas ögon, slå fast att kampen om makten handlade om sovjetmakten, så skulle det kunna leda till farlig förvirring på garnisonen. Vi får inte glömma bort att den gamla allryska centrala exekutivkommittén, som leddes av socialistrevolutionärerna och mensjevnikerna, fortfarande fanns kvar i Petersburg jämte den lokala sovjeten, och mot denna kommitté kunde vi bara ställa sovjetkongressen.

I slutändan bildades tre grupper i centralkommittén: de som var mot att partiet skulle gripa makten och för vilka logiken i situationen gjorde det nödvändigt att ge upp slagordet ”all makt till sovjeterna”; Lenin, som krävde att det omedelbart organiserades ett uppror, oberoende av sovjeterna; och den sista gruppen, som ansåg det nödvändigt att knyta upproret till den andra sovjetkongressen, och följaktligen ville skjuta upp det tills den sistnämnda ägde rum.

”I alla händelser”, förkunnade Lenin eftertryckligt, ”måste maktövertagandet föregå sovjetkongressen, annars kommer de att splittra er och ni kommer inte att få någon kongress.”

Slutligen antogs en resolution med innebörden att upproret måste äga rum senast 15 oktober. Såvitt jag minns var det knappast någon diskussion om själva det fastställda datumet. Alla insåg att det bara var ungefärligt, så att säga en inriktning, och att händelserna kunde flytta det framåt eller bakåt. Men det gick bara att diskutera dagen, inget mer. Behovet av ett fastställt datum, och ett tidigt sådant, var välkänt.

De viktigaste diskussionerna vid centralkommitténs möten ägnades naturligtvis åt kampen mot de av medlemmarna som var helt mot ett väpnat uppror. Jag avstår här från att presentera de tre eller fyra tal som Lenin höll vid ovan nämnda möten, på temat: Måste vi gripa makten? Är det dags att gripa makten? Kommer vi att behålla makten om vi tar den? Då och senare skrev Lenin några broschyrer och artiklar om det. Hans tankegångar i talet vid mötena var givetvis desamma. Men det är helt omöjligt att beskriva andan i dessa intensiva och lidelsefulla improvisationer, som var genomsyrade av en önskan att förmedla sina tankegångar, sin vilja, sin övertygelse och sitt mod till motståndarna, de tvivlande och tveksamma. Här avgjordes revolutionens öde. Mötet avbröts sent på kvällen. Alla kände det som om de hade genomgått ett kirurgiskt ingrepp. En del av de som var närvarande vid mötet, bland dem jag, tillbringade resten av natten i Suchanovs hem.

Den fortsatta händelseutvecklingen hjälpte oss en hel del. Försöket att byta ut Petersburggarnisonen ledde till att den militärrevolutionära kommittén bildades. Vi kunde rättfärdiga förberedelserna av upproret med hjälp av sovjetens auktoritet och knyta det intimt till frågan om Petersburggarnisonens hela existens.

Under perioden mellan centralkommitténs möte som beskrivs ovan och den 25 oktober minns jag bara ett möte med Vladimir Iljitj, och bara vagt. När ägde det rum? Det måste ha varit mellan den 15 och 20 oktober. Jag vet att jag var väldigt intresserad av hur Lenin betraktade den ”defensiva”

karaktären på mitt tal vid Petersburgsovjetens möte. Jag hade motbevisat ryktena att vi förberedde ett väpnat uppror till 22 oktober, "Petrogradsovjetens dag", och tillkännagav att vi skulle besvara alla angrepp med ett beslutsamt motangrepp ända till slutet. Jag minns att Vladimir Iljitjs sinnesstämning var lugnare och säkrare, jag skulle kunna säga mindre misstänksam. Han invände inte mot mitt tals öppet defensiva tonfall, utan medgav till och med att det var mycket effektivt för att söva fiendens vaksamhet.

Ändå skakade han då och då på huvudet: "Men kommer de inte att förekomma oss? Kommer de inte att överraska oss?" Jag poängterade att allting därefter skulle ske nästan automatiskt. Jag tror att kamrat Stalin var närvarande vid detta möte eller åtminstone en del av det. Jag kanske blandar ihop två möten. Jag måste säga att de hågkomster som har stannat kvar i mitt minne av de sista dagarna innan revolutionen är så hopblandade att jag bara med största svårighet kan skilja dem åt, analysera dem och ställa upp dem i ordning.

Nästa gång jag träffade Lenin var den 25 oktober på Smolnyj. När då? Jag har inte längre någon aning. Det måste ha varit på kvällen. Jag minns väl att Vladimir Iljitj genast frågade oroligt om förhandlingarna som vi förde med ledningen för Petersburgs militärdistrikt om garnisonens vidare öden. Det hade publicerats en kommuniké i tidningarna att förhandlingarna närmade sig ett positivt slut.

"Håller du med om en kompromiss?", frågade Lenin och tittade skarpt på mig.

Jag sa till honom att vi medvetet hade givit pressen dessa lugnande nyheter, och att det bara var ett knep just när det allmänna angreppet inleddes.

"Åh, det är *bra-a-a*", utropade Lenin med glad och entusiastisk röst. Han gnuggade händerna av upphetsning och började gå fram och tillbaka i rummet. "Det är *mycket bra!*" Iljitj gillade speciellt knepet. Att lura fienden, få in honom i fällan – finns det något bättre än det?

Men i detta fall hade knepet en helt speciell betydelse: det visade att vi redan hade inlett de avgörande aktionerna. Jag började berätta för honom att de militära operationerna var ganska framgångsrika, och att vi i det ögonblicket redan hade intagit ett antal viktiga ställen i staden. Vladimir Iljitj hade kvällen innan sett en affisch – eller så kanske jag visade den för honom – om att alla som försökte utnyttja revolutionen för plundring hotades med avrättning på direkten. Först blev Lenin tankfull, det verkade till och med som han hade farhågor om det. Men sedan sa han: "Det är bra."

Han analyserade ivrigt alla detaljer i upproret. Det gav honom ovedersägliga bevis för att det hela var i full gång. Rubicon hade passerats, och det var inte längre möjligt att backa eller gå till reträtt. Jag minns det starka intryck det gjorde på Lenin att jag med en skriftlig order hade beordrat ut ett kompani i Pavlovskijregementet för att säkerställa att vårt partis och sovjetens tidningar kunde komma ut.

"Har kompaniet marscherat ut?"

"Ja, i perfekt ordning."

"Och tidningarna är satta?"

"Ja, absolut."

Lenin blev förtjust, och visade det med utrop, skratt och genom att gnugga händerna.

”Så det går alltså att göra saker och ting även så här ... under förutsättning att vi tar makten.”

I detta ögonblick insåg jag att han till sist hade förlikat sig med vår vägran att gripa makten med en sammansvärjning. Ända till sista timmen hade han fruktat att fienden skulle kunna omintetgöra våra planer och överraska oss. Först nu, på kvällen den 25 oktober, lugnade han sig och stödde slutligen den inriktning som händelserna hade tagit. Jag säger ”lugnade sig” – men bara för att återigen hetsa upp sig över en hel massa frågor, alltmer konkreta, stora och små, som hängde ihop med upprorets fortsatta förlopp: ”Men hör här, borde vi inte göra så eller så? Borde vi inte genomföra det eller det? Borde vi inte ta upp detta eller detta?” Dessa ändlösa frågor och förslag hade ytligt sett inga samband, men de hade sitt ursprung i det intensiva inre arbetet med upprorets hela omfattning.

Under revolutionens händelser måste man veta hur man ska spara på energin. När den revolutionära vågen stiger stadigt, och upprorets krafter växer automatiskt, samtidigt som reaktionens krafter vacklar och skingras, är frestelsen stor att ge efter för händelseutvecklingen. Snabba framgångar avvärjar lika mycket som nederlag. Inte förlora nyckeln till händelserna ur sikte; efter varje ny framgång måste man säga: vi har inte uppnått något ännu, inget är säkert; fem minuter innan den avgörande segern kräver händelseutvecklingen samma uppmärksamhet, energi och kraft som fem minuter innan fientligheterna inleds; fem minuter efter segern, innan de första hyllningarna har lugnat ner sig, måste man säga till sig själv: det som har erövrats är ännu inte säkrat, det finns inte en minut att förlora. Det var Lenins sätt att ta sig an situationen, hans sätt att agera, hans metod, hans politiska karaktärs innersta natur, hans revolutionära anda.

Jag har redan berättat hur Dan på väg till ett möte med mensjevnikfraktionen vid den andra sovjetkongressen kände igen den förklädde Lenin när han satt med oss vid ett litet bord i en passage. Denna händelse har bevarats i en teckning som, såvitt jag kan bedöma från reproduktionen, inte har något gemensamt med den dåvarande verkligheten. Men det är i allmänhet ödet för historiska målningar, och inte bara för dem.

Jag minns inte längre när, men hursomhelst betydligt senare, jag sa till Vladimir Iljitj: ”Man borde skriva en not om den här händelsen, annars kommer de att ljuga om den.”

Skämtsamt gjorde han en hopplös gest: ”De kommer att ljuga om den ändå, oupphörligt.”

Den andra sovjetkongressens första möte ägde rum på Smolnyj. Lenin var inte närvarande. Han blev kvar på sitt rum på Smolnyj, som enligt vad jag minns inte hade några, eller nästan inga, möbler. Senare lade någon ut mattor på golvet och två kuddar på dem. Vladimir och jag lade oss ner för att vila. Men inom några minuter kallade man på mig: ”Dan talar, du måste svara.” När jag kom tillbaka efter mitt svar lade jag mig ner igen intill Vladimir Iljitj, som givetvis inte kunde sova. Det gick inte. Var femte eller tionde minut kom någon rusande in från plenarsalen för att informera oss om vad som pågick där. Dessutom kom budbärare från staden, där det under ledning av Antonov-Ovsejenko pågick en belägring av Vinterpalatset, som slutade med att det intogs.

Det måste ha varit nästa morgon, för en sömlös natt skilde den från föregående dag. Vladimir Iljitj såg trött ut. Han log och sa: ”Att efter förföljelser och ett underjordiskt liv plötsligt komma till makten – det är alldeles för svårt... *Es schwindelt* [Man blir yr]”, lade han till på tyska och snurrade med handen framför ansiktet. Efter denna enda mer eller mindre personliga anmärkning som jag hörde honom säga om maktövertagandet gick han och tog itu med dagens uppgifter.

Brest-Litovsk

Vi inledde fredsförhandlingarna i förhoppningen att väcka arbetarmassorna både i Tyskland och Österrike-Ungern och i ententeländerna. Av denna orsak behövde vi fördröja förhandlingarna så länge som möjligt, för att ge de europeiska arbetarna tid att ordentligt förstå sovjetrevolutionens verklighet och i synnerhet dess fredspolitik. Efter att förhandlingarna hade brutit samman första gången föreslog Lenin att jag skulle resa till Brest-Litovsk. I sig själv var utsikten att förhandla med baron Kühlmann och general Hoffmann inte lockande, men ”för att kunna förhålla förhandlingarna, måste det finnas någon som kan förhålla”, som Lenin uttryckte det. Det blev ett kort meningsutbyte på Smolnyj om förhandlingarnas allmänna karaktär. Frågan om vi skulle skriva under eller inte sköts upp ett tag. Vi kunde inte säga hur saker och ting skulle gå, inte heller hur de skulle reagera i Europa, eller vilken situation som kunde uppstå. Och vi hade givetvis inte givit upp hoppet om en snabb revolutionär utveckling.

Jag var helt klar över att vi inte kunde strida längre. När jag passerade skyttegravarna på väg till Brest-Litovsk första gången kunde inte våra kamrater, trots tillsägelser och uppmuntran, organisera någon större protestdemonstration mot Tysklands enorma krav. Skyttegravarna var nästan tomma – ingen vågade ens villkorligt tala om att fortsätta kriget. Fred, fred till varje pris! När jag senare återvände från Brest-Litovsk försökte jag övertala ledaren för den allryska centrala exekutivkommitténs militära sektion att stöda vår delegation med ett ”patriotiskt” tal. ”Omöjligt!”, utropade han, ”helt omöjligt. Vi kan inte återvända till skyttegravarna, ingen skulle förstå oss, vi skulle förlora allt inflytande.” Det fanns inte minsta åsiktsskillnad mellan Vladimir Iljitj och mig om att ett revolutionärt krig var omöjligt.

Men det fanns en annan fråga: kan tyskarna fortfarande strida? Kan de inleda en offensiv mot revolutionen, som hade förklarat fientligheterna för avslutade? Hur ska vi få reda på stämningarna bland de tyska soldaterna, hur ska vi utforska dem? Vilken effekt har februarirevolutionen och senare oktoberrevolutionen haft på dem? Januaristrejken i Tyskland verkade visa att en viss omskakning hade börjat. Men hur djup var den? Måste vi inte ställa de tyska arbetarna och den tyska armén inför detta alternativ: å ena sidan arbetarrevolutionen som förkunnar att kriget är slut; å den andra Hohenzollernregeringen som beordrar ett angrepp mot denna revolution?

”Det är givetvis väldigt lockande”, svarade Lenin. ”Och sådana frågor skulle förvisso inte vara resultatlösa, Men det är riskabelt, mycket riskabelt. Anta att den tyska militarismen är tillräckligt stark för att inleda en offensiv mot oss, vilket är mycket troligt – vad händer då? Vi vågar inte riskera det. För tillfället är vår revolution den viktigaste saken i världen.”

Upplösningen av den konstituerande församlingen skadade till en början vår internationella ställning allvarligt. Från början hade tyskarna varit rädda för att vi skulle kunna komma överens med den ”patriotiska” konstituerande församlingen, och att det kunde leda till ett försök att fortsätta kriget. Ett snabbt beslut i denna riktning skulle slutgiltigt ha förstört revolutionen och landet. Men det skulle ha visat sig först senare och ha krävt nya ansträngningar från tyskarnas sida. Tyskarna såg upplösningen av konstituerande församlingen som en uttalad beredskap från vår sida att till varje pris avsluta kriget. Kühlmanns tonfall blev omedelbart mer brutalt.

Vilket intryck skulle upplösningen av konstituerande församlingen göra på proletariatet i entente-

länderna? Svaret var inte svårt: pressen i ententen beskrev sovjetregimen som inget annat än en agent för hohenzollarna. Och nu upplöste bolsjevikerna den ”demokratiska” konstituerande församlingen för att sluta en förödmjukande fred med hohenzollarna vid en tidpunkt då Belgien och norra Frankrike är ockuperat av tyska trupper. Det handlade förstås om huruvida ententens borgarklass skulle lyckas så oenighet inom arbetarnas led. Och det skulle å andra sidan underlätta en militär intervention från ententen mot oss. Som bekant spreds det till och med inom den tyska socialdemokratiska oppositionen rykten om att bolsjevikerna var köpta av den tyska regeringen, och att det som pågick i Brest-Litovsk bara var en komedi där rollerna redan på förhand var fördelade.

Denna version kunde låta ännu mer acceptabel i Frankrike och England. Min uppfattning var att vi till varje pris måste ge arbetarna i Europa tydliga bevis på den dödliga fiendskapen mellan oss och regeringen i Tyskland innan vi skrev under ett fredsavtal. Det var just dessa överväganden som fick mig att vid ankomsten till Brest-Litovsk föreslå tanken på en ”pedagogisk” demonstration som uttrycktes så här: vi ska avsluta kriget men utan att skriva under något fredsavtal. Jag överlade med de andra medlemmarna i delegationen, fann att de var positiva till förslaget, och skrev om det till Vladimir Iljitj. Hans svar var: ”Vi kan diskutera det när du kommer hit.” Kanske detta svar redan visade att han inte var överens med mitt förslag. För tillfället minns jag inte tydligt och jag har inte tillgång till brevet, jag är faktiskt inte säker på om jag behöll det. När jag anlände till Smolnyj förde vi långa diskussioner.

”Det bästa som kan hända”, svarade Lenin på mina argument, ”är att det visar sig att Hoffmann inte är stark nog för att skicka trupper mot oss. Men hoppet om det är svagt. Han kommer att hitta speciellt utvalda regementen av rika bayerska bönder. Och hur många behöver han? Du säger själv att skyttegravarna står tomma. Vad händer om tyskarna återupptar striderna?”

”Då kommer vi att tvingas underteckna freden, men då kommer alla att inse att vi inte hade något val. Med denna enda handling kommer vi att slå ett avgörande slag mot ryktena om våra hemliga förbindelser med Hohenzollern.”

”Det finns naturligtvis vissa fördelar med det. Men det är för riskabelt. För tillfället finns inget viktigare än vår revolution. Den måste skyddas till varje pris.”

Till de stora svårigheterna i denna fråga lades utomordentliga komplikationer i partiet själv. Inom partiet, åtminstone i ledningen, var den dominerande uppfattningen starkt mot villkoren i Brest-Litovsk och mot att skriva under fredsavtalet. Nyheterna om förhandlingarna som publicerades i våra tidningar underblåste och förstärkte dessa känslor. De uttrycktes allra klarast av vänsterkommunisterna, som lanserade slagord om ett revolutionärt krig. Denna situation oroade naturligtvis Lenin starkt.

”Om centralkommittén beslutar att skriva under tyskarnas villkor bara under press från muntliga ultimatum”, sa jag, ”så riskerar vi att partiet splittras. Vårt parti behöver få veta de verkliga omständigheterna lika mycket som arbetarna i Europa. Om vi bryter med vänstern kommer partiet att göra en tydlig högersväng, ty det är ett ovedersägligt faktum att alla de kamrater som var mot oktoberrevolutionen eller för ett block med socialistpartierna ovillkorligt skulle vara för en fred i Brest-Litovsk. Och våra uppgifter är inte slutförda i och med att vi sluter fred. Bland vänsterkommunisterna finns många som spelade en aktiv roll under oktoberperioden”, etc.

”Allt det är odiskutabelt”, svarade Vladimir Iljitj. ”Men för tillfället handlar frågan om revolutio-

nens öde. Vi kan återställa balansen i partiet. Men före allting annat måste vi rädda revolutionen, och det kan vi bara göra genom att skriva under fredsvillkoren. Hellre en splittring än faran för ett militärt störtande av revolutionen. Vänsterns infall kommer att sluta, och sedan kommer de – även om det blir en splittring, som inte är oundviklig – att återvända till partiet. Men om å andra sidan tyskarna besegrar oss så återvänder ingen av oss. Nå, låt oss anta att vi faktiskt vägrar att skriva under en fred, och tyskarna svarar med en framryckning. Vad tänker du göra då?”, frågade Lenin mig

”Vi skriver under freden inför spetsen av en bajonett. Situationen kommer att vara uppenbar för arbetarna i hela världen.”

”Men kommer du i så fall att stöda parollen om revolutionärt krig?”

”Under inga som helst omständigheter.”

”I så fall kommer det troligen inte att bli ett så farligt experiment. Vi riskerar bara att förlora Estland och Lettland. Ett antal estniska kamrater kom och besökte mig nyligen och berättade hur utmärkt bönderna hade inlett ett socialistiskt uppbygge. Det vore mycket beklagligt att behöva offra ett socialistiskt Estland”, sa Lenin skämtsamt, ”men av hänsyn till en god fred är det värt att gå med på en kompromiss.”

”Men skulle en tysk militär intervention i Estland och Lettland vara utesluten om vi genast skriver under fredsavtalet?”

”Låt oss gå med på att det är möjligt. Men det är bara en möjlighet, medan det andra fallet nästan är säkert. Hursomhelst är jag för att omedelbart skriva under freden, det är säkrare.”

Lenins främsta farhågor rörande min plan var att vi om det kom ett nytt tyskt angrepp inte skulle få tid att skriva under avtalet, alltså att den tyska militarismen inte skulle ge oss tid. Vladimir Iljitj anmärkte mer än en gång att ”det här odjuret hoppar snabbt”.

Under konferenserna om fredsfrågan gick Lenin mot vänstern mycket beslutsamt, men mitt förslag lugnt och försiktigt. Han accepterade det dock motvilligt, i så måtto som partiet uppenbarligen var mot att skriva under, och en övergångslösning skulle bli en bro till att skriva under. En konferens med de mest kända bolsjevikerna – delegaterna till den tredje sovjetkongressen – visade att vårt parti, som just hade gått igenom elddopet i oktober, tveklöst behövde undersöka den internationella situationen i handling. Om vi inte hade haft en övergångsformulering så skulle majoriteten ha röstat för ett revolutionärt krig.

Det kanske inte är utan intresse att konstatera att vänstersocialistrevolutionärerna inte genast gick emot freden i Brest-Litovsk. Åtminstone Spiridonova var till en början bestämd förespråkare för att skriva under. ”Bönderna vill inte ha krig”, förkunnade hon, ”och kommer att gå med på vilken fred som helst.” ”Skriv under freden direkt”, sa hon till mig när jag återvände från Brest-Litovsk första gången, ”och upphäv monopolet på spannmål.” Därefter stödde vänstersocialistrevolutionärerna övergångsformuleringen att avsluta kriget utan att skriva under fredsavtalet, men som ett steg till ett revolutionärt krig – ”om det behövs”.

Det är välkänt hur den tyska delegationen reagerade på denna deklARATION, att Tyskland inte hade för avsikt att återuppta de militära aktionerna. Med detta beslut återvände vi till Moskva.

”Kommer de inte att lura oss?”, frågade Lenin.

Vi ryckte på axlarna. Efter allt att döma såg det inte ut så.

”Nå, om det stämmer, så är allt gott och väl”, sa Lenin. ”Vi har bevarat skenet och kriget är slut.”¹¹

Två dagar innan vapenstilleståndet upphörde fick vi ett telegram från general Samoylo, som hade stannat kvar i Brest. Han skrev att general Hoffmann hade kungjort att tyskarna från och med midnatt 18 februari ansåg sig vara i krig med oss, och därför hade krävt att han skulle lämna Brest-Litovsk. Vladimir Iljitj fick telegrammet först. Jag var med honom i hans ämbetsrum. Vi talade med Karelin och en annan vänstersocialistrevolutionär. Utan ett ord gav Lenin mig telegrammet. Jag minns hur han såg ut, och det fick mig genast att känna att telegrammet innehöll viktiga och tråkiga nyheter. Lenin avslutade snabbt samtalet med socialistrevolutionären för att överväga den nya situationen.

”De har alltså lurat oss trots allt och vunnit fem dagar... Detta vilddjur kommer inte att missa någonting. Då återstår bara att skriva under de gamla villkoren, under förutsättning att tyskarna går med på att lämna dem precis som de är.”

Jag svarade att vi måste låta Hoffmann gå till angrepp.

”Men det innebär att vi ger upp Daugavpils, förlorar en massa artilleri, etc.?”

”Givetvis innebär det nya uppoffringar. Men det är nödvändigt för att tyska soldater ska tränga in på sovjetiskt territorium. Det är nödvändigt för att de tyska arbetarna och de franska och engelska arbetarna ska förstå.”

”Nej”, svarade Lenin. ”Det handlar givetvis inte om Daugavpils. Men vi har inte råd att förlora en enda timme. Vi har genomfört provet och misslyckades. Hoffmann vill och kan strida. Det är omöjligt att dröja, de har redan tagit fem dagar från oss, dagar som jag räknade med. Och det här odjuret hoppar snabbt.”

Centralkommittén beslutade att omedelbart skicka ett telegram som uttryckte vår vilja att skriva under Brest-Litovskavtalet. Det nödvändiga telegrammet skickades iväg.

”Jag tror”, sa jag till Vladimir Iljitj på tu man hand, ”att det vore politiskt klokt om jag lämnade in min avskedsansökan som kommissarie för utrikes ärenden.”

”Varför det? Vi behöver inte införa sådana parlamentariska metoder.”

”Men om jag avgick, så skulle det för tyskarna vara ett tecken på att vi ändrar vår politik radikalt, och det skulle stärka deras tilltro till vår vilja att faktiskt skriva under fredsfördraget.”

”Kanske”, sa Lenin tankfullt. ”Det är ett tungt politiskt skäl.”

Jag minns inte längre när nyheterna kom om att de tyska trupperna hade landstigit i Finland och omedelbart segrat över de finska arbetarna. Jag vet bara att jag mötte Lenin i korridoren nära hans rum. Han var oerhört upprörd. Jag har aldrig sett honom sådan igen, varken före eller efter.

”Ja, vi måste kämpa öppet, sa han, ”även om det är förgäves. För det verkar inte finnas någon annan

11 Dialogen som återges i detta kapitel är naturligtvis bara ungefärlig, men jag minns väl just detta uttryck, ”skenet” – LT:s not i franska upplagan – öa.

utväg den här gången.”

Det var Lenins första reaktion på telegrammet om störtandet av den finska revolutionen. Men när jag 10 eller 15 minuter senare besökte hans rum sa han: ”Nej, vi vågar inte ändra vår politik. En intervention från vår sida kan inte rädda revolutionen i Finland, men skulle helt säkert krossa oss. Vi ska hjälpa de finska arbetarna på alla sätt vi kan, men vi måste göra det utan att överge freden. Jag är inte säker på att det kommer att rädda oss nu. Men det är hursomhelst den enda möjliga vägen till räddning.”

Och räddningen gick faktiskt till på det sättet.

Beslutet att inte skriva under fredsavtalet härrörde inte, som det ofta sägs, ur ett abstrakt övervägande att det var otänkbart med en överenskommelse mellan oss och imperialisterna. Man behöver bara titta i kamrat Ovsjannikovs broschyr, och leta upp vad Lenin stred för i denna fråga, vilket är i högsta grad lärorikt. Man kan konstatera att de som förespråkade försöksformuleringen ”varken krig eller fred” svarade ”ja” på frågan om vi som revolutionärt parti under vissa omständigheter var berättigade att sluta en ”vanhedrande fred”. I själva verket sa vi: om det bara finns 25% chans att Hohenzollern skulle besluta sig för att inte strida mot oss, eller inte befann sig i en ställning där de kunde det, så måste vi ta risken att inte skriva under avtalet.

Tre år senare dristade vi oss – denna gång på Lenins initiativ – att pröva Polens borgarklass och adel med bajonetten. Vi slogs tillbaka. Vad är skillnaden mellan detta och Brest-Litovsk? Det finns inga principiella skillnader, men i hur stor risken var.

Jag minns att kamrat Radek en gång skrev att styrkan i Lenins taktiska tänkande var mest uppenbart under tiden mellan freden i Brest-Litovsk och marschen mot Warszawa. Vi vet alla att denna framryckning mot Polen var ett misstag som stod oss mycket dyrt. Det ledde inte bara till freden i Riga som skar av oss från Tyskland, utan tillsammans med många andra händelser under samma period gav det också en stark impuls till att stärka den europeiska borgarklassen. Det bästa sättet att förstå Riga-avtalets kontrarevolutionära innebörd för Europas öde är att föreställa sig situationen 1923 om vi hade haft en gemensam gräns med Tyskland. Allt tyder på att händelseutvecklingen i Tyskland skulle ha fått ett helt annat förlopp. Det är tveklöst sant att den revolutionära rörelsen i Polen själv skulle blivit mer gynnsam utan vår misslyckade militära intervention. Såvitt jag vet betonade Lenin själv Warszawa-misstaget. Ändå har Radek rätt i sin bedömning av omfattningen på Lenins taktiska sinne. Efter att det fruktlösa försöket att ”pröva” de polska arbetarmassorna inte gav önskat resultat; efter att vi drevs tillbaka, eftersom lugn fortfarande rådde i Polen, och vår marsch mot Warszawa bara blev en invasion av partisaner; efter att vi tvingades skriva under fredsavtalet i Riga – efter det var det givetvis inte svårt att dra slutsatsen att de som var mot framryckningen hade rätt, att det hade varit bättre att stanna i tid och behålla en gemensam gräns med Tyskland. Allt detta stod klart först senare. Lenins djärva tänkande angående framryckningen mot Warszawa är anmärkningsvärt. Risken var stor men målet större. Om planen misslyckades så innebar det ingen risk för Sovjetunionens existens, bara ett försvagande av landet. Vi kan låta framtida historiker bedöma om det var värt risken att försämra villkoren för fredsavtalet i Brest-Litovsk bara för att göra en demonstration inför Europas arbetare. Men det är helt uppenbart att de fredsvillkor som påtvingades oss efter detta måste undertecknas under tvång. Och här räddades situationen av Lenins exakta ståndpunkt och

kraftfulla påtryckningar.

”Anta att tyskarna angriper ändå? Anta att de marscherar mot Moskva?”, frågade någon.

Då kommer vi att dra oss tillbaka österut, till Uralbergen, och återigen förkunna att vi är beredda att skriva under avtalet. Kuznetskysänkan är rik på kol. Vi kommer att bilda republiken Ural-Kuznetsky, baserad på industrin i Ural och kolet i Kuznetskysänkan, på proletariet i Ural och de arbetare från Moskva och Petersburg som vi kan ta med oss. Om vi måste gå längre österut, förbi Uralbergen, så kommer vi att fortsätta till Kamtjatka men vi kommer att stå enade. Den internationella situationen kommer att förändras ett dussin gånger, och vi kommer att förlänga republiken Ural-Kuznetsky och återvända till Moskva och Petersburg igen. Men om vi nu tanklöst kastar oss in i ett revolutionärt krig och förlorar blomman av vårt partis arbetare, så kan vi givetvis aldrig återvända.”

Republiken Ural-Kuznetsky tog en ganska stor plats i Lenins resonemang vid den här tiden. Han avväpnade upprepade gånger sina motståndare med frågan: ”Vet du att det finns enorma kolfält i Kuznetskysänkan? Genom att kombinera mineralerna i Ural med Sibiriens vete får vi en ny bas.” Motståndaren kände inte alltid till var Kuznetskysänkan fanns, och vilket samband kolet där hade med bolsjevismens framtid och det revolutionära kriget, såg förvånad ut eller skrattade överraskat och tog det halvt på skämt, halvt som ett knep från Lenins sida. I själva verket skämtade inte Lenin alls, utan hade – trogen sig själv – övervägt situationen från alla sidor och de sämsta praktiska resultaten. Uppfattningen om republiken Ural-Kuznetsky var strukturellt nödvändigt för honom för att stärka sin egen och andras övertygelse att inget ännu var förlorat och att tvivel som strategi inte var aktuell och aldrig kunde vara det.

Som bekant bildades aldrig republiken Ural-Kuznetsky, och lika bra var det. Men det kan ändå sägas att den outvecklade republiken Ural-Kuznetsky räddade RSFSR.

I alla händelser går det bara att förstå och bedöma taktiken i Brest-Litovsk när den knyts till Lenins taktik under oktober. Att vara mot oktoberrevolutionen och för Brest var faktiskt i båda fallen uttryck för en och samma kapitulationsstämning. Det kännetecknande är att Lenin efter kapitulationen i Brest-Litovsk uppvisade samma outtröttliga energi som hade säkerställt segern för parti i oktober. Precis detta naturliga grundläggande samband mellan oktoberrevolutionen och Brest, kombinationen mellan enorm energi och djärvt förutseende, att kräva utan att förlora känslan för proportionerna, är ett mått på Lenins metod och styrka.

Upplösningen av konstituerande församlingen

Några dagar, om inte timmar, efter oktoberrevolutionen tog Lenin upp frågan om den konstituerande församlingen.

”Vi måste skjuta upp valen”, förkunnade han.

”Vi måste utöka väljarkåren genom att ge rösträtt till 18-åringar. Vi måste göra det möjligt att sätta ihop nya partilistor. Våra egna listor är värdelösa, bara en massa intellektuella men vi behöver arbetare och bönder. Vi måste olagligförklara Kornilovs män och kadeterna.”

Svaret var: ”Det är inte så gynnsamt att skjuta upp nu. Det kommer att betraktas som ett avskaf-

fande av den konstituerande församlingen, i synnerhet som vi själva förebrådde den provisoriska regeringen för att den sköt upp den konstituerande församlingen.”

”Dumheter!”, svarade Lenin. ”Ta upp viktiga fakta, inte ord. Vad gäller den provisoriska regeringen, så skulle en konstituerande församling ha inneburit ett steg framåt, eller kunde åtminstone ha inneburit det. Vad gäller sovjetmakten, och speciellt med de nuvarande partilistorna, kommer den tveklöst att innebära ett steg bakåt. Varför är det olämpligt med ett uppskov nu? Och om den konstituerande församlingen domineras av kadeter, mensjeviker, socialistrevolutionärer – är det lämpligt?”

”Men vi kommer att vara starkare då”, invände andra. ”För tillfället är vi fortfarande svaga. På landsbygden känner de nästan inte till någonting om sovjetmakten. Och om det sprider sig nyheter där nu att vi har skjutit upp den konstituerande församlingen, så skulle det försvaga oss ännu mer.” Sverdlov hade mer kontakter med landsbygden än någon av oss andra, och var särskilt mot att valen sköts upp.

Lenin vidhöll sin ståndpunkt utan att få stöd. Han skakade missbelåtet på huvudet och upprepade: ”Det är ett misstag, ett öppet misstag som kan stå oss dyrt! Bara det inte kostar revolutionen huvudet...”

Men när beslutet togs att inte skjuta upp, riktade Lenin hela sin uppmärksamhet på att organisera åtgärder kopplade till den konstituerande församlingens möte.

Det visade sig att vi skulle vara i minoritet, även ihop med vänstersocialistrevolutionärerna, som stod på samma listor som högern och blev helt ”lurade”.

”Givetvis måste vi upplösa den konstituerande församlingen”, sa Lenin, ”men hur blir det då med vänstersocialistrevolutionärerna?”

Gamle Natanson lugnade oss väldigt mycket. Han kom för att ”tala igenom det” med oss, och efter de första orden sa han: ”Tja, om det går dithän så tycker jag att man ska upplösa den konstituerande församlingen med våld.”

”Bravo”, utropade Lenin glatt, ”rätt ska vara rätt. Men kommer ditt parti att hålla med?”

”En del av oss vacklar men jag tror att de kommer att hålla med till slut”, svarade Natanson.

Vid den tidpunkten hade vänstersocialistrevolutionärerna en smekmånad med den mest extrema radikalism och höll faktiskt med.

”Men om vi inte kan agera så”, föreslog Natanson, ”så kommer vår och er fraktion i konstituerande församlingen att enas i en central exekutivkommitté och på så sätt bilda ett konvent.”

”Varför?”, svarade Lenin, tydligt irriterad. ”För att imitera den franska revolutionen, eller? Genom att upplösa den konstituerande församlingen, bekräftar vi sovjetsystemet. Men din plan gör allting förvirrat: varken det ena eller det andra.”

Natanson försökte visa att vi med hans plan kunde göra anspråk på en del av den konstituerande församlingens auktoritet, men gav snabbt efter.

Lenin engagerade sig intensivt i frågan om den konstituerande församlingen.

”Det är ett öppet misstag”, sa han. ”Vi har redan gripit makten och nu har vi försatt oss i en situation

som tvingar oss att vidta militära åtgärder för att återigen gripa makten.”

Han genomförde förberedelsearbetet med största noggrannhet, vägde in alla detaljer och utsatte Uritskij, som till sin stora sorg hade utsett till folkskommisarie för konstituerande församlingen, för en mycket hård utfrågning. Bland annat gav Lenin order om att ett av de lettiska regementena, som nästan helt bestod av arbetare, skulle förflyttas till Petrograd.

”Bönderna kan vackla”, sa han. ”Här krävs det proletär beslutsamhet.”

De bolsjevikiska deputerade till konstituerande församlingen kom från alla delar av Ryssland, och på Lenins krav och under Sverdlovs vägledning fördelades de till fabriker, verkstäder och arméavdelningar. De utgjorde en viktig del av apparaten för att organisera den ”kompletterande revolutionen” 5 januari. Vad gäller socialistrevolutionärernas deputerade, så ansåg de att det var oförenligt med de folkvaldas rang att delta i kampen: ”Folket har valt oss, låt det försvara oss.”

Det är bara i sakens natur att dessa småborgare från landsbygden inte alls visste vad de skulle göra, större delen av dem var helt enkelt rädda. Men de förberedde noga ritualen för det första mötet. De tog med sig stearinljus om bolsjevikerna skulle stänga av strömmen, och en massa smörgåsar om man skulle ta ifrån dem deras mat. På så sätt inledde demokratin kampen mot diktaturen tungt beväpnade med smörgåsar och stearinljus. Folket skänkte inte en tanke på att stödja de som ansåg sig vara deras folkvalda, och som i verkligheten bara var skuggor från en period av revolutionen som redan var förbi.

Jag befann mig i Brest-Litovsk när den konstituerande församlingen upplöstes. Men nästa gång jag återvände till Petrograd för en konferens berättade Lenin för mig om upplösningen av den. ”Det var naturligtvis en stor risk för oss att vi inte sköt upp mötet – mycket, mycket oklokt. Men i slutändan är det bäst att det blev som det blev. När den konstituerande församlingen upplöstes av sovjetmakten, så upplöstes den formella demokratin fullständigt och offentligt i den revolutionära diktaturens namn. Det kommer att bli en bra lärdom.”

På så sätt gick de teoretiska generaliseringarna hand i hand med förflyttningen av det lettiska gardesregementet. Det var utan tvekan då de idéer tog form i Lenins medvetande som han senare formulerade vid Kommunistiska internationalens första kongress i sina anmärkningsvärda teser om demokratin.

Kritiken av den formella demokratin har en lång historia. Enligt oss och våra företrädare berodde den slätstrukna karaktären på 1848 års revolution på att den politiska demokratin hade lidit skeppsbrott. Den efterträddes av ”social” demokrati. Men det borgerliga samhället förstod hur det skulle tvinga den att ta den plats som den rena demokratin inte längre kunde vidmakthålla. Den politiska historien genomgick en långdragen period där socialdemokratin levde på en kritik av den rena demokratin, samtidigt som den i själva verket fullföljde den sistnämndas plikter och blev helt genompyrd av dess brister.

Det som historien har visat så många gånger hände: oppositionen uppmanades genomföra en konservativ lösning på de uppgifter som gårdagens komprometterade krafter inte klarade av. Efter att ha blivit ett tillfälligt tillstånd under förberedelserna för en proletär diktatur, blev demokratin det borgerliga samhällets högsta kriterium, sista utväg, oantastliga fristad, det vill säga yttersta hyckleri. Det var vad som hände oss. Efter det dödliga slaget i oktober försökte borgarklassen återuppstå i

januari i form av den konstituerande församlingens helgade vålnad. Den proletära revolutionens fortsatta segerrika utveckling efter den enkla, öppna, brutala upplösningen av den konstituerande församlingen utdelade ett slutgiltigt slag mot den formella demokratin som den aldrig har hämtat sig från. Av den orsaken hade Lenin rätt när han sa: ”Men i slutändan är det bäst att det blev som det blev.”

I socialistrevolutionärernas konstituerande församling fick Februarirepubliken en chans att dö en andra gång.

Mot bakgrund av mitt allmänna intryck av det officiella Ryssland i februari [1917], av den tidens mensjevikiskt socialistrevolutionära Petrogradsovjjet, framträder ansiktet av en viss socialistrevolutionär delegat lika tydligt som om det var igår. Jag visste inte då och vet fortfarande inte varken vem han var eller var han kom ifrån. Han måste ha kommit från landsbygden. Till det yttre liknade han en ung lärare av kyrkligt ursprung, en värdig prästlärning. Platt näsa, glasögon, nästan utan skägg och med framträdande kindben. Det var under samma möte där de socialistiska ministrarna presenterade sig för sovjeten. En omständlig, känslös, kraftlös, kokett och framförallt beklämmande Tjernov förklarade varför han och de andra hade gått med i regeringen och vilka gynnsamma resultat det ledde till. Jag minns en enfaldig fras som talaren upprepade dussintals gånger: ”Ni har fått med oss i regeringen, ni kan också få ut oss.” Prästlärningen tittade på talaren med intensivt beundrande ögon. Så måste en trogen pilgrim känna sig och se ut när han har lyckan att höra en gudfruktig prästs förmaningar i ett berömt kloster. Talet böljade fram i all oändlighet, rummet visade tecken på trötthet, det hördes en del buller. Men för prästlärningen verkade inte källan till vördnadsfull glädje vara uttömd.

”Ja, det är så här den ser ut, vår revolution – eller snarare deras”, sa jag till mig själv när jag hörde och såg denna sovjet för första gången 1917.

När Tjernov avslutade sitt tal blev det stormiga applåder. I ett hörn utbytte de få bolsjeviker missnöjt ord med varandra. Denna grupp stack plötsligt ut från den samlade bakgrunden när de gav ett vänligt stöd till min kritik av mensjevikernas och socialistrevolutionärernas regeringspolitik för ett nationellt försvar.

Den gudfruktige prästlärningen blev i högsta grad skrämmd och oroad. Inte arg: på den här tiden vågade han inte känna ilska mot en landsflyktig som hade återvänt till sitt hem. Men han kunde inte förstå hur någon kunde vara mot ett så på alla sätt glädjande och beundransvärt faktum som att Tjernov gått med i den provisoriska regeringen. Han satt en liten bit ifrån mig och i hans ansiktsuttryck, som för mig var en mätare på församlingen, stred förvåning och skräck med den vördnad som ännu inte hade försvunnit helt. I mitt minne har detta ansikte alltid fastnat som en bild av februarirevolutionen – den bästa bilden från dess led, den småborgerlige prästlärningen, ty det fanns en annan sämre bild, bilden av Dan och Tjernov.

Tjernov blev inte ordförande för konstituerande församlingen varken förgäves eller av en slump. Han hade lyfts fram av Ryssland i februari, sävligt revolutionär, fortfarande halvt oföretagsam och halvt oförvägen, på samma gång så naiv! och så slug!... Vid valet hade bonden snappat upp Tjernov och de andra med hjälp av gudfruktiga prästlärningar och satt dem på höga poster. Och Tjernov hade accepterat detta mandat, inte utan ”rysk” elegans och ”rysk” list.

Ty Tjernov (jag kommer att tala även om det) var också på sitt sätt nationell. Jag säger ”också” eftersom jag för 4 år sedan tvingades skriva om Lenins ”nationella” karaktär.* Det kan verka olämpligt att jämföra eller ens indirekt närma oss dessa två figurer. Och det vore förvisso fel och opassande om det handlade om personerna själva. Men här är det frågan om nationella ”element”, hur de förkroppsligas och återspeglas. Tjernov förkroppsligar den gamla intellektuellt revolutionära traditionens eftersägare. Medan Lenin förkroppsligar dess fullbordan och totala seger.

Inom den gamla intelligentsian hittade man ”omvända” adelsmän som ymnigt pladdrade ångerfullt om plikter mot folket; gudfruktiga prästlärningar, som hade öppnat en glipa i ett litet fönster från sin faders av heliga lampor upplysta lilla rum, och tittade ut i det kritiska tänkandets värld; upplysta bönder som vacklade mellan socialisering och individuellt ägande; och enstaka arbetare som hade förirrat sig bland studenterna, blivit åtskild från de sina och inte kunde komma i kontakt med främlingarna. Allt detta finns i Tjernovs sort, och även översvallande vältalighet, formlöshet och otålig medelmåttighet. Det återstår inget av Sofia Perovskajas gamla intellektuella idealism hos Tjernov. Istället finns det något av industriägarnas och handelsmännens nya Ryssland, speciellt av typen ”om ni inte luras så får ni inte sålt något”.

Under utvecklingen av sin tids ryska sociala tänkande var Herzen en viktig och kraftfull figur. Men sätt tillbaka honom ett halvt sekel senare, skala bort hans talangs färgrika fjädrar, omvandla honom till sin egen eftersägare, och ställ honom med åren 1905-1917 som bakgrund, så har man kärnan i Tjernovs värld. Med Tjernysjevskij är det svårare att utföra denna operation, men Tjernovs typ innehåller också ett element av karikatyr av Tjernysjevskij. Sambandet mellan våra ”socialistrevolutionärer” och Michajlovskij är mycket direkt, ty Michajlovskij var själv till större delen en eftersägare. Tjernovs och hela vår utvecklings grund var fattigbönderna, men återspeglad i städernas och landsbygdens omogna, halvt intellektuella småbourgeoisie, eller i den övermogna och bittra intelligentsian. Tjernovs kulmen blev av nödvändighet ett kortvarigt ögonblick. Medan den impuls som soldaterna, arbetarna och bönderna hade givit februariupproret spred sig bland frivilligsoldaterna, prästlärningarna, studenterna och advokaterna, genom diverse kommissioner och alla möjliga sorters institutioner, och lyfte personer av Tjernovs sort till demokratins höjder, hade den avgörande brytningen redan ägt rum djupt därunder och demokratins höjder hängde i luften. Av detta skäl riktade hela Tjernovperioden mellan februari och oktober in sig på besvärjelser: ”Stanna, oh ögonblick, du är så vackert!” Men ögonblicket stannade inte. Soldaterna blev ”Satan”, bönderna gjorde motstånd och till och med prästlärningarna började förlora sin fromhet från februari, och till slut tappade Tjernov sin mantel och föll utan elegans från berömdhetens höjder ner i verklighetens trask.

Fattigbönderna är leninismens bas i så måtto som de är det ryska proletarietets och hela vår historias bas. Lyckligtvis finns det inte bara passivitet och oföretagsamhet i deras historia, utan också rörelse. Bönderna har inte bara fördomar utan också omdöme.

All den aktivitet, allt det mod, hat mot passivitet och förtryck, förakt för svaghet, med ett ord alla de element av rörelse som visar sig under loppet av samhällsomvandlingar och i klasskampens dynamik, har fått sitt uttryck i bolsjevismen.

Fattigbönderna återspeglas hos oss i proletarietet, i vår, och inte bara vår, historias starkaste dynamiska kraft, och Lenin gav det rättmätiga uttrycket för denna återspeglning. Så i denna mening är

* Se sidan 65 – öa.

Lenin ledare för det nationella elementet. Tjernovs sort återspeglar samma nationella fattigbönder, men inte från huvudet – långt därifrån.

Den tragikomiska händelsen den 5 januari 1918 (upplösningen av den konstituerande församlingen) var en sista principiell sammandrabbning mellan leninismen och tjernovismen. Men bara principiell, ty i praktiken var det ingen sammandrabbning, utan bara en liten och bedrövlig demonstration av ”demokratins” eftertrupp, som lämnade scenen beväpnade med stearinljus och smörgåsar. De inledande historierna sprang i bitar, de billiga dekorationerna slets ner, den högtravande moraliska styrkan visade sig vara dåraktig svaghet. *Slut!*

Regeringsarbetet

Makten var erövrad i Petersburg. Där handlade det om att bilda regering.

”Vad ska vi kalla dem”, frågar Lenin medan han tänker högt. ”Vad som helst utom ministrar, det är ett så uruselt, utnött ord.”

”Vi skulle kunna kalla dem kommissarier”, föreslår jag, ”men det finns för många kommissarier nu. Kanske ’högsta kommissarier’? Nej, ’högsta’ låter inte heller bra. Men kanske ’folkkommissarier’?”

”’Folkkommissarier’? Tja, det kan duga”, säger Lenin och samtycker. ”Och regeringen i sin helhet?”

”Ett råd, så klart... folkkommissariernas råd, kanske?”

”Folkkommissariernas råd?”, säger Lenin och tar upp det. ”Det är utmärkt, det luktar revolution lång väg!”

Jag minns detta sista uttryck bokstavligen.¹²

Bakom scenen pågick besvärliga diskussioner med järnvägsarbetarnas allryska fackförening (Vikzjel), vänstersocialistrevolutionärerna och andra. Jag har inte mycket information om detta ämne. Jag minns bara Lenins rasande ilska mot Vikzjels skamliga krav, och hans inte mindre rasande ilska mot de bland oss som var imponerade av dessa krav. Men vi fortsatte diskussionerna, ty i det aktuella läget var vi tvungna att räkna med Vikzjel.

På kamrat Kamenevs initiativ avskaffades den lag om dödsstraff för soldater som Kerenskij införde. Jag minns inte längre exakt var Kamenev lade fram denna motion, men troligen i den militärrevolutionära kommittén, och tydligen på morgonen den 25 oktober. Jag minns att det skedde i min närvaro och att jag inte invände. Lenin var ännu inte där. Det var uppenbarligen innan han anlände till Smolnyj. När han hörde om denna första lagstiftande åtgärd kände hans ilska inga gränser.

”Det är vansinne”, upprepade han. ”Hur kan vi genomföra en revolution utan att skjuta? Tror ni att man kan göra upp med sina fiender om man avväpnar sig? Vad har ni då för förtrycksåtgärder? Fängelse? Vem bryr sig om det under ett inbördeskrig när alla sidor hoppas på seger?”

¹² Kamrat Miljutin har berättat denna historia på ett annat sätt, men det ovanstående tycker jag är mer korrekt. Hursomhelst hade Lenins ord ”det luktar revolution” att göra med mitt förslag att kalla regeringen i sin helhet för ”folkkommissariernas råd”.

Kamenev försökte visa att det bara handlade om att avskaffa dödsstraffet som Kerenskij hade infört speciellt för soldater som deserterade. Men Lenin lät sig inte lugnas. Det stod klart för honom att detta dekret visade en otillräckligt genomtänkt inställning till de enorma svårigheter vi gick till mötes.

”Det är ett misstag”, upprepade han, ”en otillåtlig svaghet. Pacifistiska illusioner...” Han föreslog att påbudet omedelbart skulle förändras. Vi sa till honom att det skulle göra ett ytterst beklagligt intryck. Till slut sa någon: ”det bästa är att bara skjuta när det inte finns något annat sätt”. Och därmed fick det bero.

Ända från revolutionens första dagar bildade de borgerliga, socialistrevolutionära och mensjevistiska tidningarna en samordnad kör av vargar, hyenor och galna hundar. *Novoje Vremja* försökte upprätthålla en ”lojal” ton och vifta på svansen.

”Ska vi låta det här patrasket komma undan med det?” frågade Vladimir Iljitj varje gång. ”Herregud! Vad är det för diktatur vi har!”

Tidningarna hade speciellt kastat sig över frasen ”plundra plundrarna” och gjorde det mesta av den i reportage, i krönikor och på vers.

”Vad gör de inte med detta ’plundra plundrarna’”, utropade Lenin skämtsamt förtvivlad.

”Sa du verkligen det”, frågade jag, ”eller är det ett rent påhitt?”

”Inte alls!”, svarade Lenin. ”Jag använde faktiskt de orden. Sade dem och glömde bort dem. Och här har de gjort ett helt program av dem!” Han vinkade humoristiskt med handen.

Alla som känner till något om Lenin vet mycket väl att en av hans starkaste sidor var förmågan att skilja sakers inre väsen från deras form. Men det motsäger på intet sätt det faktum att han också värdesatte formen enormt, ty han kände till att det formella hade makt över sinnet och därmed omvandlade det formella till det materiella. Från det ögonblick då den provisoriska regeringen störtades, arbetade Lenin systematiskt i regeringen, med både små och stora saker. Vi hade ännu ingen apparat, vi saknade förbindelser med landsbygden, tjänstemännen saboterade, Vikzjel skar av telefonförbindelserna till Moskva, vi hade varken pengar eller någon armé. Men Lenin tog hand om absolut allting med hjälp av stadgar, dekret och order i regeringens namn. Givetvis var han mer än någon annan fjärran från vidskeplig tro på magiska formler. Han var alltför medveten om det faktum att vår makt fanns i den nya statsapparat som byggdes upp av massorna, av distrikten i Petrograd. Men för att kombinera arbetet som kom uppifrån, från de övergivna eller saboterade regeringskontoren, med det produktiva arbetet underifrån, var det nödvändigt med denna ton av formell energi, tonen hos en regering som idag bara är en tanke, men som imorgon eller övermorgon kommer att vara makten och följaktligen måste agera som makten idag. Denna formalism var också nödvändig för att hålla vårt eget brödraskap i styr, Gradvis spanns en regeringsapparats trådar över elementen av kaos, över de främsta proletära gruppernas revolutionära improviseringar.

Lenins och mitt kontor på Smolnyj befann sig i motsatta ändar av byggnaden. Korridoren som förband oss, eller snarare skilde oss åt, var så lång att Vladimir Iljitj skrattande föreslog att vi skulle upprätta en cykelförbindelse. Vi hade kontakt med telefon och matroser sprang ständigt in med viktiga meddelanden från Lenin. På små papperslappar stod två eller tre uttrycksfulla meningar, var och en kategoriskt formulerad, de viktigaste orden understrukna två eller tre gånger, och i slutet en

fråga som också var rakt på sak. Flera gånger om dagen gick jag till Vladimir Iljitjs rum genom den oändliga korridoren, som liknade en bikupa. Militära frågor stod i centrum för samtalen. Jag hade helt och hållet lämnat över utrikesministeriets ärenden till kamraterna Markin och Salkind. Jag begränsade mig till att skriva några få agitatoriska noter och träffa några få personer.

Tyskarnas anfall utgjorde det svåraste problemet, som vi inte hade några medel för att lösa, och inte den minsta aning om hur vi skulle hitta dessa medel eller hur vi skulle skapa dem. Det utkast till appell som jag hade skrivit, *Det socialistiska fosterlandet är i fara*, diskuterades med vänstersocialistrevolutionärerna. Som anhängare till internationalism oroades de sistnämnda av appellens titel. Å andra sidan var Lenin helt igenom för den. ”Det visar direkt på förändringen, från att vi ville få slut på fientligheterna till att försvara fosterlandet, 180 graders sväng.. Det är precis det vi behöver!” I en av utkastets sista punkter fanns frågan om att omedelbart avrätta alla som hjälpte fienden. Vänstersocialistrevolutionären Steinberg, som en märklig vind hade drivit in i revolutionen och till och med till folkkommissariernas råd, invände mot detta allvarliga hot eftersom det förstörde ”appellens patos”.

”Tvärtom”, utropade Lenin, ”just där ligger en verklig revolutionär patós (han ändrade ironiskt på betoningen). Tror du vi kan segra utan hård revolutionär terror?”

Detta var den period då Lenin varje gång det blev tillfälle betonade det absoluta behovet av terror. Alla tecken på sentimentalitet, lathet eller ointresse – och alla dessa fanns närvarande om än i utspädd form – retade upp honom, inte i sig själva utan som tecken på att inte ens arbetarklassens ledare tillräckligt insåg hur oerhört svåra problemen var, och att de bara kunde lösas med energiska åtgärder utan motstycke.

”De”, sa Lenin på tal om fienden, ”står inför faran att förlora allt. Och dessutom har de hundratusentals män som har genomgått krigets skola, nöjda, beslutsamma officerare som är beredda att göra allt, underbefäl, borgare och arvingar till jordägare, poliser och välbärgade bönder. Och så finns det, ursäktat uttrycket, ’revolutionärer’ som inbillar sig att vi ska kunna fullborda revolutionen med kärlek och vänlighet. Va!? Var gick de i skolan? Vad menar de med diktatur? Hur blir det med en diktatur om man är en vekling?”

Vi hörde dessa ramsor från honom ett dussintal gånger varje dag och de riktades alltid mot någon av de närvarande som han misstänkte för ”pacifism”. Lenin missade inga tillfällen, när de talade om revolutionen och diktaturen i hans närvaro, speciellt om det hände under möten med folkkommissariernas råd, eller i närvaro av vänstersocialistrevolutionärer eller tvivlande kommunister, att anmärka: ”Var har vi en diktatur? Visa den för mig. Det är förvirring vi har, inte någon diktatur.”

Han var väldigt förtjust i ordet ”förvirring”.

”Om vi inte är beredda att skjuta en sabotör och vitgardist, vad är det för en stor revolution? Se bara hur borgarpacket skriver om oss i pressen! Var finns det en diktatur här? Bara prat och förvirring...” De här talen uttryckte hans verkliga känslor, men samtidigt hade de ett dubbelt syfte: i linje med sin metod hamrade Lenin in i de andras huvuden medvetenheten att bara ovanligt kraftfulla åtgärder kunde rädda revolutionen.

Den nya statsapparatus svaghet visade sig allra tydligast när tyskarna inledde anfallet. ”Igår satt vi säkert i sadeln”, sa Lenin när han var ensam med mig, ”och idag håller vi bara fast i manen. Men

det är också en lärdom. Och den kan inte undgå att få effekter på vårt förbannade slarv. Att skapa ordning och verkligen angripa saker och ting, det är vad vi måste göra om vi inte vill förbli förslavade! Det kommer att bli en mycket bra lärdom om ... om bara tyskarna och de vita inte lyckas störta oss.”

”Men”, frågade Vladimir Iljitj mig helt oväntat, ”om vitgardisterna dödar dig och mig? Kommer Sverdlov och Bucharin att klara av att sköta det hela?”

”Kanske de inte kommer att döda oss”, replikerade jag skrattande.

”Fan vet vad de kan göra”, sa Lenin, och skrattade i sin tur. Med det avslutades samtalet.

Generalstaben höll sina möten i ett av rummen på Smolnyj. Det var den mest förvirrade institutionen av alla. Man visste aldrig vem som gjorde förberedelser, vem som bestämde och över vad. Här ställdes första gången frågan om militära specialister i allmän form. Vi hade haft en del erfarenheter i denna riktning redan under en konflikt med Krasnov, när han utnämnde överste Muravjov till befälhavare, och han å sin sida utsåg överste Walden att leda operationerna utanför Pulkovo. Fyra matrosar och en soldat skickades till Muravjov med instruktioner att vara på sin vakt och inte släppa sin revolver med handen. Det var ursprunget till systemet med kommissarier. I viss mån var dessa erfarenheter också grunden till bildandet av högsta krigsrådet.

”Utan seriösa och erfarna militärer kommer vi inte att ta oss ur detta kaos”, sa jag till Vladimir Iljitj varje gång jag hade varit på staben.

”Det är naturligtvis rätt, men de kommer säkert att försöka förråda.”

”Vi måste utse en kommissarie för var och en av dem.”

”Det är bäst att ge dem två”, utropade Lenin, ”och starka sådana. Men det kan inte vara så att vi saknar starka kommunister.”

På så sätt inleddes bildandet av högsta krigsrådet.

Frågan om att flytta regeringen till Moskva orsakade en hel del konflikter. Det såg ut som om vi övergav Petrograd, som hade lagt grunden till oktoberrevolutionen. Arbetarna skulle inte förstå det. Smolnyj hade blivit en symbol för sovjetmakten och nu föreslog de att avskaffa den, etc.

Lenin blev bokstavligen utom sig, och svarade på dessa invändningar: ”Kan ni förvirra frågan om revolutionens öde med sådant sentimentalt struntprat? Om tyskarna med ett språng intar Petersburg med oss i staden så är revolutionen förlorad. Om regeringen å andra sidan befinner sig i Moskva, så skulle Petersburgs fall bara innebära ett delvis hårt slag. Hur är det möjligt att ni inte inser och förstår det? Om vi dessutom stannar i Petersburg under nuvarande omständigheter så ökar vi den militära faran och lockar samtidigt tyskarna att ockupera Petersburg. Om å andra sidan regeringen är i Moskva så är lockelsen att inta Petersburg ojämförligt mindre. Är det någon större fördel att ockupera en hungrig revolutionär stad om inte denna ockupation avgör ödet för revolutionen och freden? Vad är det för dumt tal om Smolnyjs symboliska innebörd?”

”Smolnyj är bara Smolnyj på grund av att vi är i det. Och när vi är i Kreml så kommer all symbolism att överföras till Kreml.”

Till slut besegrades oppositionen. Regeringen flyttade till Moskva. Jag blev kvar i Petersburg under

en period, jag tror som ordförande för Petersburgs revolutionskommitté. Vid min ankomst till Moskva mötte jag Vladimir Iljitj i Kreml, i den så kallade Ridderflygeln. ”Förvirringen”, alltså oordning och kaos, var lika stor här som på Smolnyj. Vladimir Iljitj bannade godmodigt moskoviterna som kämpade om företräde, och steg för steg drog han åt tyglarna.

Regeringen, vars olika delar förnyades ganska ofta, utvecklade ett febrilt arbete med att ge ut dekret. Varenda möte med folkkommissariernas råd var under den första perioden en uppvisning i lagstiftande improvisationer i stor skala. Allt måste göras från början, skapas från grunden. Vi kunde inte erbjuda några ”föregångare”, ty det fanns inga i historien. Till och med enkla förfrågningar försvårades av tidsbrist. Frågor uppstod utifrån hur revolutionärt brådskande de var, det vill säga under otroligt kaos. Stort och smått blandades på ett fantastiskt sätt. Mindre viktiga praktiska problem ledde till ytterst komplicerade principiella diskussioner. Olika dekret var inte alltid, långt ifrån alltid, i samklang med varandra, och Lenin skämtade mer än en gång, till och med öppet, med den bristande samordningen i vårt lagstiftande arbete. Men även om de ur de aktuella praktiska uppgifternas synvinkel var väldigt allvarliga, så försvann i slutändan dessa motsättningar i det revolutionära tänkande arbetet, som med hjälp av lagstiftning stakade ut vägen till en ny värld av mänskliga förhållanden.

Det behöver inte påpekas att hela inriktningen på detta arbete kom an på Lenin. Han ledde arbetet i folkkommissariernas råd outtröttligt, fem eller sex timmar åt gången – och under den första perioden ägde dessa möten rum dagligen – gick från fråga till fråga, ledde debatterna, tilldelade noggrant talartid med hjälp av sin klocka, tid som senare reglerades med hjälp av ordförandens kronometer.

I allmänhet kom frågorna upp utan förberedelser, och som redan har nämnts kunde de aldrig skjutas upp. Mycket ofta var frågans karaktär okänd både för medlemmarna i folkkommissariernas råd och ordföranden innan debatten inleddes. Men diskussionen var alltid kortfattade och inledningsrapporten fick fem eller tio minuter.

Icke desto mindre ledde ordföranden in mötet på rätt väg. Om mötet var välbesökt och om det fanns specialister och i synnerhet okända personer bland deltagarna, tog Vladimir Iljitj till en av sina favoritgester: han satte höger hand på pannan som en sköld och tittade mellan fingrarna på talarna och speciellt på medlemmarna i församlingen, och betraktade skarpt och uppmärksamt mötet. Talarlistan skrevs ner på en papperslapp med små bokstäver (sparsamhet!). Med ena ögat höll han kontroll på tiden som då och då skrevs ovanför listan, för att påminna talaren när det var dags att sluta. Samtidigt skrev ordföranden under debattens förlopp ner de slutsatser som föreföll honom särskilt viktiga, i form av resolutioner i punktform. För att spara tid skickade Lenin dessutom i allmänhet korta PM till församlingens medlemmar där han bad om någon sorts information. Dessa noter skulle ha utgjort en mycket omfattande och intressant skriftlig dokumentation av tekniken bakom den sovjetiska lagstiftningen, men en stor del av dem har förstörts, eftersom svaret skrevs på baksidan av noten, som ordföranden därefter förstörde noga.

Vid en viss tidpunkt läste Lenin upp resolutionen, som alltid var medvetet kort och pedagogisk – för att betona, framhäva, klargöra fakta. Sedan hade debatten antingen avslutats eller så övergick den till konkreta praktiska motioner och tillägg. Lenins ”punkter” [i resolutionen] blev på så sätt basen till respektive dekret.

Bland andra nödvändiga egenskaper krävde detta arbete en stark kreativ fantasi. Vid en första

anblick kan detta ord verka otillåtligt, men det uttrycker icke desto mindre precis pudelns kärna. Människans fantasi kan vara av olika slag: en byggnadsingenjör behöver det lika mycket som en ohämmad skönlitterär författare. En av de mest värdefulla sorternas fantasi är förmågan att föreställa sig folk, saker och fenomen som de är i verkligheten även om man aldrig har sett dem. Att tillämpa och kombinera en människas hela livs erfarenheter och teoretiska utrustning, med enstaka små hållplatser som har fångats i förbifarten, uppjobba, slå samman och komplettera dem i enlighet med tydliga jämförelselagar för att på så sätt klargöra en viss period i en människas liv i hela dess konkretisering – det är fantasi, som är oundgänglig för en lagstiftare, en regeringsarbetare och en ledare under revolutionära tider. Lenins styrka var till mycket stor del styrkan hos hans realistiska fantasi.

Lenins målmedvetenhet var alltid konkret, annars skulle den ha missat sitt syfte. Jag tror att det var i *Iskra* som Lenin för första gången uttryckte tanken att man under en komplicerad kedja politiska aktioner alltid måste leta efter den för tillfället centrala länken, för att gripa tag i den och ge hela kedjan en inriktning. Lenin återkom senare ganska ofta till denna tanke, och till och med samma bild av kedjan och länken. Denna metod gick så att säga från den medvetna till den undermedvetna sfären och blev till sist en sorts andra natur.

Under särskilt kritiska perioder, när det handlade om en mycket ansvarsfylld eller riskabel förändring av taktiken, lade Lenin allt det mindre viktiga som kunde skjutas upp åt sidan. Det får ingalunda tolkas som att han bara hade förstått det centrala problemets huvuddrag och bortsåg från detaljerna. Tvärtom. Han betraktade det problem som han ansåg inte kunde skjutas upp i all sin konkretion, betraktade det från alla sidor, studerade detaljerna, ibland till och med de sekundära sidorna, och letade efter en angreppspunkt för att närma sig det på nytt och ge det kraft, han erinrade sig, förklarade, betonade, kontrollerade och underströk. Men allt var underordnat den ”länk i kedjan” som han ansåg vara avgörande för det aktuella ögonblicket. Han lade inte bara åt sidan allt som, direkt eller indirekt, stod i strid med det centrala problemet, utan också det som kunde störa hans uppmärksamhet och försvaga hans anspänning. Under särskilt kritiska ögonblick var han också döv och blind för allt som inte hade att göra med den fråga som fångat hela hans intresse. Att bara väcka andra frågor, så att säga neutrala frågor, upplevde han som en fara som han instinktivt drog sig undan från.

När speciellt avgörande steg hade klarats av framgångsrikt, utropade Lenin ofta av en eller annan orsak:

”Men vi har alldeles glömt bort att göra det ena eller andra ... Vi har gjort ett misstag medan vi var helt upptagna med huvudproblemet.”

De andra svarade ofta:

”Men den frågan kom upp och precis det förslaget väcktes, men du ville inte höra något om det just då.”

”Jaså, verkligen”, svarade han. ”Det minns jag inte alls.”

Sedan skrattade han slugt och lite ”medvetet”, och gjorde en egendomlig, för honom typisk, handling uppifrån och ner, som verkade betyda: man kan inte göra allt på samma gång. Denna ”brist” var bara andra sidan på hans förmåga att samla alla sina inre krafter, och just denna förmåga gjorde

honom till historiens största revolutionär.

I Lenins teser om freden som skrevs i januari 1918 säger han att det krävs ”en viss mellantid på minst några månader för socialismens framgång i Ryssland”.

Nu verkar dessa ord helt obegripliga. Är det inte ett misstag? Menar han inte år eller decennier? Men nej, det är inte något misstag. Det går troligen att hitta ett antal andra liknande uttalanden av Lenin. Jag minns mycket väl att Iljitj under den första perioden, under folkkommissariernas råds möten på Smolnyj, upprepade gånger sa att socialismen skulle härska inom ett halvt år, och att vi skulle bli den bästa staten i världen. Vänstersocialistrevolutionärerna, och inte bara de, höjde förvånat och frågande sina huvuden, tittade på varandra, men höll tyst. Det var hans sätt att inpränta saker. Lenin ville att alla från och med då skulle tänka på alla saker inom socialistiska ramar, inte som ett ”mål”, utan som ett perspektiv för idag eller imorgon.

Med denna drastiska förändring av sin ståndpunkt använde han en metod som var så karakteristisk för honom, nämligen att betona det extrema: igår sa vi att socialismen var målet, men idag handlar det om att tänka, tala och agera så att socialismen garanterat segrar inom några månader. Betyder det också att det bara var en pedagogisk metod? Nej, inte bara. Man måste lägga något annat till den pedagogiska ihärdigheten: Lenins starka idealism, hans intensiva viljestyrka, som under denna plötsliga vändpunkt mellan två epoker förkortade etapperna och uppehållen.

Han trodde på det han sa.

Och denna tänkta halvårs respit för att utveckla socialismen är ett resultat av Lenins anda, lika mycket som hans realism när han tog itu med varje vardagsuppgift. En djup och bestämd övertygelse om de mycket goda möjligheterna för människans utveckling, för vilken man kan och måste betala med hur mycket uppoffringar och lidande som helst, var alltid drivkraften bakom Lenins tänkande.

Under de allra svåraste omständigheter, under det allra mest tröttsamma dagliga arbetet, mitt under problem på kommissariatet och alla möjliga andra problem, mitt under inbördeskriget, arbetade Lenin med största noggrannhet med den sovjetiska konstitutionen, anpassade skrupulöst statsapparatusens minsta praktiska krav med frågan om en proletär diktators principer i ett land av bönder.

Av en eller annan orsak beslutade konstitutionskommissionen att omarbeta Lenins *Deklaration om det arbetande och utsugna folkets rättigheter* och få den att ”stämma överens med” texten i konstitutionen. När jag kom till Moskva från fronten fick jag, bland annat material, ett utkast till den omarbetade ”deklarationen”, eller åtminstone en del av den, från kommissionen. Jag bekantade mig med den i Lenins ämbetsrum, där bara han och Sverdlov var närvarande. De gjorde förberedelser inför sovjetkonferensen.

”Men varför ska deklarationen ändras?”, frågade jag Sverdlov, som var ordförande för konstitutionskommissionen.

Vladimir Iljitj lyfta intresserad på huvudet.

”Tja, kommissionen har just upptäckt att ’deklarationen’ innehåller motsägelser med konstitutionen och inexakta formuleringar”, svarade Jakov Michajlovitj.

”Enligt min åsikt är det nonsens”, svarade jag. ”Deklarationen har redan accepterats och har blivit

ett historiskt dokument – vad är det för mening att ändra den?”

”Det är helt rätt”, avbröt Vladimir Iljitj. ”Jag tycker också att det är helt onödigt att ta upp denna fråga. Låt ungdomen leva orakad och ovårdad: låt honom vara hur han vill, han är fortfarande ättling till revolutionen ... han kommer knappast att bli bättre om man skickar honom till frisören.”

Sverdlov försökte vara ”lojal” och stöda kommissionens beslut, men han höll snart med oss. Jag insåg att Vladimir Iljitj mer än en gång hade tvingats gå mot förslag från kontrollkommissionen, och uppenbarligen inte ville ta upp kampen mot att förändra *Deklarationen om det arbetande och utsugna folkets rättigheter*, som han hade skrivit. Men han var glad åt stöd från en ”tredje person” som oväntat dök upp i sista ögonblicket. Vi tre beslutade att inte ändra på ”deklarationen” och den värdige ungdomen besparades frisören.

Det är en utomordentligt viktig uppgift att studera det sovjetiska lagstiftningsprocessen, dess viktigaste etapper och vändpunkter, i samband med revolutionens utveckling och klassförhållanden, eftersom resultatet kan och måste vara av allra största praktiska betydelse för proletariatet i andra länder.

I viss mening utgör Sovjetunionens samling av dekret en ingalunda oviktig del av Vladimir Iljitjs samlade verk.

Tjeckoslovakerna och vänstersocialistrevolutionärerna

Början av 1918 var tung för oss. Det fanns tillfällen då man hade känslan att allt gick omkull och föll sönder, att det inte fanns något att hålla fast i, inget att stödja sig på. Å ena sidan var det uppenbart att landet skulle ha fallit samman utan oktoberrevolutionen. Men på våren 1918 frågade man sig å andra sidan omedvetet om det utmattade, ödelagda, förtvivlade landets livskrafter skulle räcka för att vidmakthålla den nya regimen. Det fanns ingen proviant. Det fanns ingen armé. Statsapparaten höll på att byggas upp. Sammansvärjningar låg och grodde överallt. Den tjeckoslovakiska armén befann sig på vårt territorium som en självständig kraft. Vi kunde nästan inte erbjuda dem något motstånd.

En gång sa Vladimir Iljitj till mig under en särskilt svår period 1918: ”Idag kom en arbetardelegation till mig.¹³ Och en av dem sa om det jag hade sagt: ’Man ser att även du har tagit parti för kapitalisterna.’ Vet du, det var första gången jag hörde sådana ord. Jag erkänner att jag blev förbryllad och inte visste vad jag skulle svara. Om det inte var en illvillig person, inte mensjevnik, då är det ett oroande symptom.”

När Lenin berättade om denna händelse verkade han mer bekymrad och orolig än senare, när det kom dystra nyheter från fronten om Kazans fall eller de direkta hoten mot Petersburg. Och det är fullt förståeligt: Kazan och till och med Petersburg kan vi förlora och ta tillbaka. Men arbetarnas tillit är vårt partis grundvalar.

”Jag har intrycket”, sa jag då till Vladimir Iljitj, ”att landet efter den fruktansvärt svåra sjukdom det har gått igenom nu behöver bättre näring, vila och omvårdnad för att leva vidare och hämta sig.

13 Tyvärr minns jag inte varför delegationen hade kommit.

Minsta slag kan välta det över ända.”

”Jag har samma intryck”, svarade Vladimir Iljitj, ”en fruktansvärd blodbrist! Varje nytt slag är farligt nu.”

Men historien hotade att låta tjeckoslovakerna utdela detta farliga slag. De tjeckoslovakiska trupperna trängde utan att möta något motstånd in i Rysslands tumultartade sydöstra delar och förenade sig med socialistrevolutionärerna och andra ännu farligare vita politiker.

Det är sant att bolsjevikerna satt vid makten överallt, men landsbygden var fortfarande mycket svag. Det är inte överraskande. I själva verket hade oktoberrevolutionen bara genomförts i Petersburg och Moskva. I de flesta städerna på landsbygden hade man hört om oktober- och februarirevolutionen via telegram. Den enes uppgång och den andres fall ägde rum utifrån social miljö, och bristen på motstånd från gårdagens härskare fick till och med till resultat att själva revolutionen försvagades.

De tjeckoslovakiska bataljonernas inträde förändrade situationen, först mot oss men i slutändan till vår fördel. Det vita hade skaffat sig en militär bas, en samlingspunkt, och som svar på det började de röda för första gången utkristalliseras revolutionärt. Man kan säga att Volgadistriktet fullbordade oktoberrevolutionen först när tjeckoslovakerna dök upp. Men det hände inte på en gång. Den 3 juli ringde Vladimir Iljitj till mig på krigskommissariatet.

”Vet du vad som har hänt” frågade han med en dämpad röst som tydde på starka känslor.

”Nej, vad då?”

”Vänstersocialistrevolutionärerna har kastat en bomb mot Mirbach.¹⁴ Han sägs vara svårt skadad. Kom till Kreml, vi måste diskutera det.”

Några minuter senare var jag på Lenins kontor. Han berättade om de viktigaste omständigheterna och bad hela tiden om nya detaljer via telefon.

”Det var just snyggt”, sa jag och smälte dessa nyheter som inte kunde kallas vanliga. ”Vi kan inte klaga på ett monotont liv.”

”Ha”, skrattade Lenin oroligt. ”småborgarnas vanliga överdrifter.” Han sa det ironiskt, på samma sätt som Engels talade om *der rabiät gewordene Kleinbürger*, ”den galne småborgaren”.

Återigen snabba telefonsamtal, korta frågor och svar från kommissariatet för utrikes ärenden, från allryska extraordinära kommissionen [Tjekkan] och andra institutioner, Som alltid i kritiska lägen arbetade Lenins sinne på två plan samtidigt. Som marxist berikade han sina historiska erfarenheter och bedömde intresserad denna nya yttring, denna ”överdrivna” småborgerliga radikalism, samtidigt som han som ledare för revolutionen outtröttligt sökte information och kontrollerade de praktiska åtgärderna. Det kom nyheter om ett myteri bland tjekans trupper.

”Det verkar som om vänstersocialistrevolutionärerna är den körsbärskärna som vi är förutbestämda att snubbla över...”

”Jag har tänkt på just det”, svarade Lenin. ”Är det den vacklande småbourgeoisins öde att komma till vitgardisternas hjälp med körsbärskärnor som de kan kasta under våra fötter? ... Nu måste vi till varje pris påverka karaktären på den tyska rapporten till Berlin. De har mer än tillräckliga motiv gör

¹⁴ Mirbach var Tysklands ambassadör i Moskva – not i franska upplagan, öa.

att ingripa militärt, i synnerhet med tanke på att Mirbach hela tiden har rapporterat att vi är svaga och att det skulle räcka med ett enda slag...” Strax därefter kom Sverdlov in. Han var precis som vanligt.

”Nu”, sa han när han skrattande hälsade på mig, ”nu måste vi återigen byta från folkkommissariernas råd till en revolutionskommitté.”

Under tiden fick Lenin mer information. Jag minns inte om det var nu eller senare som nyheten kom att Mirbach var död. Vi tvingades åka till ambassaden och uttrycka våra ”kondoleanser”. Det beslutades att Lenin, Sverdlov och, tror jag, Tjitjerin skulle åka. Frågan uppstod om även jag skulle åka. Efter ett hastigt meningsutbyte befriades jag från uppgiften.

”Vad bör vi säga där”, sa Vladimir Iljitj och skakade på huvudet. ”Jag har redan talat med Radek om det. Jag ville säga ’Mitleid’ men vi måste säga ’Beileid.’”¹⁵

Han skrattade lite, satte på sig sin rock och sa bestämt till Sverdlov: ”Låt oss åka.” Hans ansikte förändrades och blev askgrått. Bilturen till Hohenzollerns ambassad för att erbjuda kondoleanser för greve Mirbachs död var inte lätt för Iljitj. Som en inre upplevelse var det troligen ett av de svåraste ögonblicken i hans liv.

Det är sådana dagar man lär känna människor. Sverdlov var verkligen enastående – självsäker, modig, bestämd, påhittig – den bästa sortens bolsjevik. Under dessa besvärliga månader lärde Lenin känna och uppskatta Sverdlov. Ofta ringde Vladimir Iljitj upp Sverdlov och bad honom göra den ena eller andra brådskande åtgärden, och fick oftast svaret: ”Redan!”, dvs. att åtgärden redan hade ordnats. Vi skämtade ofta om det och sa: ”Sverdlov kommer nog att säga ’redan!’ igen.”

”Och i början var vi mot att han skulle komma med i centralkommittén”, sa Lenin till mig en gång. ”Så fel vi kan bedöma en person! Det var återkommande dispyter om det, men under kongressen blev vi tillrättavisade underifrån, och det visade sig vara helt rätt.”

Vänstersocialistrevolutionärernas agerande berövade oss politiska kamrater och en allierad, men i slutändan försvagade det inte oss utan stärkte oss. Vårt parti enades hårdare. De kommunistiska cellernas inflytande ökade i institutionerna och armén. Regeringens linje blev mer bestämd.

Tjeckoslovakernas uppror bidrog tveklöst också till detta, eftersom det väckte partiet från en förtvivlan som det hade känt sedan Brest-Litovskfreden. En period av mobiliseringar till östfronten inleddes i partiet. Vladimir Iljitj och jag entledigade den första gruppen, till vilken vänstersocialistrevolutionärerna fortfarande hörde. Redan här märktes hur framtida ”politiska skiljelinjer” skulle se ut, om än något vagt. Samtidigt fick vi alltmer ogynnsamma nyheter från Volga. Murajevs förräderi och vänstersocialistrevolutionärernas uppror ledde för en kort tid till förvirring på östfronten. Farorna blev plötsligt mer akuta. Men nu genomfördes en radikal förändring.

”Vi måste mobilisera allt och alla och skicka dem till fronten”, sa Lenin. ”Vi måste ta alla trupper bakom ’ridån’ som kan strida och skicka dem till Volga.”

Jag minns att de styrkor som stod i väst mitt emot tyskarnas ockupationsområde kallades för ”ridå”.

”Och tyskarna?”, sa de till Lenin.

15 ”Mitleid” (sympati) och ”Beileid” (kondoleans) är på tyska i [ryska] originalet – eng övers anmärkning.

”Tyskarna kommer inte att agera, de har annat att göra, och är själva intresserade av att vi ska göra upp med tjeckoslovakerna.”

Denna plan antogs och gav grunderna till den framtida femte armén. Sedan beslutades också om min resa till Volga. Jag skyndade mig att bygga upp ett tåg, vilket inte var så enkelt vid den tiden. Vladimir Iljitj höll med om allting, skrev korta noter till mig och ringde oupphörligt.

”Har du en stark bil? Ta en från garaget i Kreml.”

Och en halv timme senare: ”Tar du med en pilot? Du borde hursomhelst göra det.”

”Det finns piloter i armén”, svarade jag. ”Ifall jag behöver kan jag använda dem.”

Och en halv timme senare: ”Men jag menar att du borde ha en pilot på tåget. Man vet inte vad som kan hända.” Etc., etc.

De brokiga, hopplockade regementena och divisionerna bestod i huvudsak av soldater från den gamla, utspridda armén, och de skingrades bedrövligt vid första bästa sammandrabbning med tjeckoslovakerna.

”För att övervinna denna fruktansvärda instabilitet behöver vi absolut starka stöttrupper av kommunister och särskilt lämpade män för strid”, sa jag till Lenin innan jag avreste till östfronten. ”Vi måste *tvinga* dem att strida. Om vi väntar tills bönderna vaknar kanske det kommer att vara försent.”

”Givetvis, det är riktigt”, svarade han, ”men jag är bara rädd för att inte ens stöttrupper kommer att uppvisa en nödvändig fasthet. Ryska män är alldeles för snälla, och de är inte förmögna till beslutssamma revolutionära terrormetoder. Men vi måste försöka.”

Jag nåddes av nyheten om attacken på Lenin och mordet på Uritskij i Svyatsk. Under dessa tragiska dagar gick revolutionen igenom en inre kris. Dess ”godmodiga natur” försvann. Partiets stål fick äntligen sin hårdhet. Dess beslutsamhet visade sig, och när det behövdes även skoningslöshet. Vid fronten kämpade de politiska delarna hand i hand med stöttrupper och domstolar för att utveckla den unga arméns styrka.

Förändringarna visade sig omedelbart. Vi tog tillbaka Kazan och Simbirsk. I Kazan fick jag ett telegram om den första segern vid Volga från Lenin, som hade hämtat sig från attacken mot honom.

När jag strax efteråt nådde Moskva, reste jag med Sverdlov till Gorkij för att träffa Vladimir Iljitj, som tillfrisknade snabbt men ännu inte hade återvänt till arbetet i Moskva. Vi återfann honom på ett utmärkt humör. Han frågade om organiseringen av armén, stämningarna i den, kommunisternas roll, den förbättrade disciplinen, och upprepade glatt: ”Ja, det är bra, det är utmärkt. Arméns beslutsamhet kommer att få effekter i hela landet; vi kommer att få mer disciplin och mer ansvar...”

På hösten blev det verkligen en stor förvandling. Det fanns inte längre några spår av vårmånadernas glåmiga svaghet. Något hade skett, hade blivit starkare, och det är anmärkningsvärt att det den här gången inte var en paus för att hämta andan som räddade revolutionen, utan tvärtom en ny akut fara som hade släppt loss dolda källor av revolutionär energi i proletariatet.

När Sverdlov och jag steg in i bilen stod Lenin lugn och lycklig på balkongen. Jag inte minnas att jag hade sett honom så lugn sedan den 25 oktober, när han i Smolnyj fick höra om upprorets första

militära resultat.

Vi undanröjde vänstersocialistrevolutionärerna politiskt. Volga städades upp. Lenin hade återhämtat sig från sina sår. Revolutionen växte i styrka och mod.

Lenin i talarstolen

Efter oktoberrevolutionen blev Lenin fotograferad och filmad mer än en gång. Hans röst spelades in på skivor. Hans tal stenograferades och trycktes. Således existerar alla delar av Lenin. Men bara delar. Den levande personligheten utgörs av en oefterhärmlig och ständigt dynamisk kombination av dem.

När jag försöker erinra mig det första intryck Lenin gjorde på mig i talarstolen, ser jag en stark och spänstig man av medellängd, och hör en avspänd, mild, snabb röst, ganska slående, nästan utan avbrott och till en början utan speciell betoning.

De första meningarna är vanligtvis allmänna, tonen prövande, talaren har ännu inte hittat sin jämvikt, gesterna är ofullständiga. Blicken är inåtvänd, ansiktet buttert och till och med irriterat. Hans sinne försöker närma sig åhörarna. Denna inledande period var längre eller kortare beroende på publiken, temat och talarens humör. Men plötsligt kommer han fram till kärnfrågan. Temat blir tydligt. Talaren böjer sig framåt och sticker tummarna innanför västkanten. Som ett resultat av denna dubbla rörelse sticker hans huvud och händer ut. Huvudet verkar inte stort på den lilla men bastanta kroppen, välformat och rytmiskt. Men hans ögonbryn och kala, välvda panna är kraftfulla. Hans armar är väldigt aktiva men inte överdrivna eller nervösa. Handen är bred, med korta fingrar, ”plebejisk”, stark. Den har samma egenskaper av självförtroende och godmodighet som hela personen. Det syns bäst när talaren väcks av motståndarens illvilja, eller har lyckats placera ut en fälla för honom.

På ett utmärkt foto som togs 1919 går det att se hur Lenins ögon var framträdande ur de djupa ögonhålorna. Till och med likgiltiga åhörare överraskas när de ser denna blick, och väntar på vad som ska hända. Kinderna blossar och mjuknar upp under dessa ögonblick av intensiv koncentration, och bakom det upptäcker man kunskap om människor, relationer och situationer. Nedre delen av ansiktet med sitt rödgråa skägg är nästan i skugga. Rösten mjuknar, blir följsam och lugn, och många gånger slugt antydande.

Men nu introducerar talaren motståndarnas möjliga invändningar, eller illvilliga citat ur en fiendes artikel. Innan han går igenom motståndarens tankar klargör han att invändningen är ogrundad, ytlig, eller felaktig. Han tar ut tummarna ur västen, kastar tillbaka kroppen något och tar några steg bakåt som att frigöra en yta för angreppet, rycker halvt ironiskt, halvt i låtsad förtvivlan, på sina robusta axlar och sträcker fram händerna med fingrarna utbredda. Innan han bemöter motståndaren, så fördömer, förlöjligar eller sätter han honom först vid skampålen – beroende på motståndare och tillfälle. Åhöraren vet så att säga på förhand vilka bevis man kan förvänta sig och hur man ska förbereda sitt tänkande. Sedan inleds det logiska angreppet. Antingen sätter han ånyo in vänster hand i västen, eller oftare i byxfickan. Höger hand följer logiken i hans tänkande och ger det dess rytm. När det behövs hjälper vänster hand till. Talaren lutar sig mot åhörarna, går till kanten på scenen, böjer sig framåt och utvecklar med runda armrörelser sina egna ord. Det innebär att han har

kommit fram till sitt centrala tänkande, den avgörande punkten i hela hans tal.

Om det finns motståndare i publiken hörs det då och då kritiska eller fientliga rop. I nio fall av tio förblir de obesvarade. Talaren säger det han anser vara nödvändigt, talar till de för vilka det som sägs är nödvändigt, och säger det på det sätt han anser vara nödvändigt. Han gillar inte att avbrytas av slumpartade invändningar. Flink stridsberedskap passar inte hans koncentration. Efter fientliga invändningar blir hans röst hårdare, hans tal mer koncist och angeläget, tankegången skarpare, gesterna bistrare. Han uppmärksammar bara ett fientligt rop om det svarar mot hans allmänna tankegång och hjälper honom att komma till de nödvändiga slutsatserna snabbare. Men då är hans svar träffande och helt oväntade i sin totala enkelhet. Han blottlägger situationen istället för att dölja den. Mensjevikerna fick mer än en gång göra denna erfarenhet i början av revolutionen då de anklagade bolsjevikererna för att bryta mot demokratin och dessa anklagelser fortfarande hade viss fräschör.

”Våra tidningar stängs ner.”

”Givetvis! Men tyvärr ännu inte alla. Snart kommer de att stängas helt. (*Stormande applåder.*) Proletariatets diktatur kommer att fullständigt sätta stopp för denna skamliga försäljning av borgerligt opium. (*Stormande applåder.*)”

Talaren sträcker på sig. Båda händerna i fickorna. Det finns inte ett spår av posering, rösten har inga retoriska variationer, hela personen, huvudets hållning med sammanpressade läppar, kindbenen och röstens något hesa ton, uttrycker orubbliga garantier för att hans handlingar är riktiga och hans sak rättvis. ”Om ni vill strida så låt oss då kämpa, men ordentligt.”

När talaren angriper någon av hans egna och inte en fiende, så ser man det både i hans uppträdande och ton. Även de mest våldsamma angrepp kommer att vara ”resonemang” med personerna. Då och då brister talarens röst på en hög ton: det sker när han kritiserar en av sina egna, gör honom förlägen och visar att motståndaren inte har tänkt igenom frågan och att grunden till hans invändningar var värdelösa. Medan han protesterar på detta sätt går hans röst ibland upp i falsett och brister, och ger även de mest ilska tirader en godvillig prägel.

Talaren har gått igenom sin tankegång till slutet, till det sista praktiska resultatet. Tanken ja, men inte framställningen och formen, med undantag för en del särskilt korta, sakliga, saftiga uttryck och slagord som sedan blir ”växelpengar” i partiets och landets politiska liv. Språkbruket är i allmänhet tungrott, den ena meningen efter den andra eller omkastade och sammanfogade. En sådan meningsbyggnad är ett elände för stenografer, och senare för redaktörer. Men med dessa tungrodda meningar tvingar sig det intensivt kraftfulla tänkandet fram.

Men är talaren verkligen en brett skolad marxist, ekonomiskt vetenskaplig teoretiker och enormt utbildad? Verkar det åtminstone inte ibland som om en ovanlig självlärd person talar, en som har nått alla dessa resultat genom eget tänkande, som först hade skapat allt detta i sitt eget huvud, på sitt eget sätt, utan någon vetenskaplig apparat, utan vetenskaplig terminologi, och som nu för fram det på sitt sätt? Vad beror det på? På att talaren inte bara har begrundat sitt tänkande för sig själv, utan också för massorna, att han har tillämpat deras erfarenheter på sin tankegång, för att rensa sitt tal från alla de teoretiska verktyg som han själv använde när han först tog upp frågan.

Dessutom hoppar talaren då och då över några steg på sitt tänkandes stege. Det är fallet om han tycker att slutsatserna är tydliga, praktiskt taget uppenbara, och han vill ge sina åhörare den så

snabbt som möjligt. Men han upptäcker genast att publiken inte är med honom, att förbindelsen till åhörarna är bruten. Då behärskar han sig omedelbart, tar några steg neråt och börjar åter klättra upp, men i lugnare och mer måttfull takt. Till och med hans röst är annorlunda, inte överflödigt intensiv, och därför övertygande. Talets uppbyggnad lider givetvis av detta steg bakåt. Men håller man tal för att uppbyggnaden ska vara vacker? Finns det något annat värde i ett tal än att fastställa handlingar?

Och när talaren har kommit fram till sin slutsats för andra gången och utan undantag tar med sig sina åhörare, märker man i salen den angenäma glädje som kommer från tillfredsställelsen av ett gemensamt tänkande. Nu återstår bara att hamra fram slutsatsen två eller tre gånger så att den håller, och ge den en ett enkelt, tydligt och målande uttryck så att den lättare fastnar i minnet, och därefter kan man ge sig själv och de andra en andningspaus, kan skämta och skratta, så att det gemensamma tänkandet under tiden ännu bättre kan suga åt sig sitt nya förvärv.

Lenins retoriska humor var lika enkel som hans andra knep, om man alls kan tala om knep här. Det finns inga självgodas försök att vara lustig, eller ens ordlekar, i Lenins tal. Men energiskt skämtande som var begripligt för massorna, folkligt i ordets verkliga mening. Om den politiska situationen inte är alltför alarmerande, om majoriteten av åhörarna är ”hans egna”, då har talaren inget emot att skämta. Publiken tar tacksamt emot den listiga, naiva, vitsiga anmärkningen, en godmodig, skoningslös karakterisering, eftersom den inser att det inte bara är frågan om fina ord utan att det finns något bakom dem som tjänar ett och samma mål.

När talaren skämtar framträder nedre delen av hans ansikte tydligare, speciellt munnen, som kan skratta smittsamt. Rynkorna i pannan och på huvudet blir mjukare, ögonen glittrar inte längre utan lyser hjärtligt, påfrestningarna på hans djärva sinne lindras av glädje och vänlighet.

Det främsta särdraget i Lenins tal, och i hela hans arbete, är hans målmedvetenhet. Han bygger inte upp sitt tal utan leder det till en definitiv, grundad slutsats. Han närmar sig varje åhörare på olika sätt: han förklarar, övertygar, förbryllar, skämtar, övertygar igen och förklarar igen. Det som håller ihop hans tal är inte en formell plan, utan ett klart mål för idag, som tränger in åhörarnas medvetande och stannar där. Hans skämtande har ett syfte. Ett drastiskt slagord har praktisk betydelse: en del väcks av det, andra hålls tillbaka av det. Därav kommer dussintals bevingade ord, som sedan länge har blivit landets gemensamma egendom.¹⁶ Men innan talaren använder ett sådant ord gör han några cirklar, som för att hitta precis rätt punkt. När han har hittat den sätter han dit spiken, mäter den med ögat och slår ett kraftfullt slag med sin hammare på spikens huvud, en gång, två gånger, tio gånger, tills spiken sitter fast, och blir mycket svår att dra ut om det skulle behövas. Så slår Lenin på spiken igen med en vitsig anmärkning från vänster och höger för att lossa den och kasta in den i arkivet – till stor sorg för alla som hade vant sig vid denna spik.

Och nu närmar sig talet sitt slut. De olika punkterna slås fast, slutsatserna dras bestämt. Talaren ser ut som en utmattad arbetare som har avslutat sitt arbete. Då och då för han handen över sitt kala av svett droppar täckta huvud. Hans röstläge har sjunkit som när en lägereld dör bort. Han är på väg att sluta. Men man väntar förgäves på en uppåtstigande avslutning för att kröna talet och utan vilken det sägs att man inte kan lämna talarstolen. Andra kan inte det, men det kan Lenin. Han gör inga retoriska avslutningar: han avslutar arbetet och gör ett påpekande. ”Om vi förstår detta, om vi

16 Här presenterar Trotskij ett antal ord som har myntats av Lenin och knappt kan översättas. Såsom: ”peredytjka”, andningspaus som orsak att skriva under Brest-Litovskavtalet; ”smytjka”, föreningen mellan stad och land; ”komstjvantanavo”, enskilda kommunisters självgodhet, etc. – eng övers anmärkning.

handlar på detta sätt, så kommer vi säkert att segra” är en inte ovanlig avslutande mening. Eller: ”Man måste sträva efter det, inte i ord utan i handling.” Eller då och då ännu enklare: ”det är allt jag ville säga till er”, inget mer. Och denna avslutning, som helt motsvarar karaktären på Lenins väl-talighet och natur, kyler ingalunda ner hans publik. Tvärtom förstår åhörarna efter just en sådan ”blek” avslutning ”utan effekter” återigen, som i en plötslig gnista av medvetande, allt som Lenin hade givit dem under sitt tal, och publiken bryter ut i stormande, tacksamma, entusiastiska applåder.

Men Lenin har redan samlat ihop sina papper och lämnar snabbt talarstolen för att undkomma det oundvikliga. Hans huvud dras ner mellan axlarna, hakan nedåt, ögonen dolda av ögonbrynen, mustaschen reser sig ilsket på överläppen som rynkas av irritation. De dånande applåderna ökar och kommer i våg efter våg.

”Länge leve ... Lenin ... ledaren ... Iljitj.” I ljuset från de elektriska lamporna sticker det unika huvudet ut, omgivet på alla sidor av enorma vågor av entusiasm. Och när det verkar som om stormen har nått sin höjdpunkt hörs plötsligt en ungdomlig, ansträngd och entusiastisk röst genom förvirringen, tumultet och applåderna, som en siren under en storm: ”Länge leve Iljitj!” Och ur de innersta skälvande djupen av solidaritet, kärlek och entusiasm stiger ett allmänt rop, som får valven att klinga: ”Länge leve Lenin!”

Brackan och revolutionären

I en av de många böcker som har ägnats Lenin, stötte jag på en artikel av den engelska författaren Wells med titeln *Visionären i Kreml*. Det finns en redaktionell not som förklarar: ”Inte ens så progressiva personer som Wells hade förstått den proletära revolution som pågår i Ryssland.” Man skulle tro att det inte var en tillräcklig orsak för att ta med Wells artikel i en bok som ägnas ledaren av denna revolution. Men det är inte värt besväret att kritisera redaktörerna: personligen har åtminstone jag läst en del sidor av Wells med visst intresse. Som det följande klart visar, är författaren dock helt oskyldig till detta.

Jag minns tydligt den period då Wells besökte Moskva. Det var den hungriga och kalla vintern 1920-1921. Det fanns en orolig föraning i luften om de svårigheter som våren skulle föra med sig. Moskva låg svältande under djup snö. Vår politik stod på randen till skarpa förändringar.

Jag kommer mycket väl ihåg det intryck Vladimir Iljitj hade med sig efter sitt samtal med Wells. ”Vilken borgare han är! Han är en bracka!”, upprepade han och lyfte båda händerna över bordet, skrattade och suckade, vilket var typiskt för honom när han hade en inre känsla av skam för en annan person. ”Åh, vilken bracka”, började han om samtalet.

Vårt samtal ägde rum innan politbyråns möte, och begränsade sig i huvudsak till denna upprepade korta karakterisering av Wells. Men det räckte.

Jag erkänner att jag inte har läst så mycket av Wells och har aldrig träffat honom. Men jag kunde göra bilden av denne engelske salongssocialist från Fabiansällskapet klar för mig, denna författare till visionära och utopiska teman, som reste hit för att själv se de kommunistiska experimenten. Och Lenins utrop, i synnerhet hans ton, gav mig resten.

Wells' artikel, som på något oförklarligt sätt kom med i denna bok om Lenin, har inte bara påmint mig om Lenins utrop, utan har också givit minnena en levande innebörd. För det finns knappt ett spår av Lenin i Wells' artikel, den innehåller bara Wells själv, precis som han är.

Låt oss börja med det klagomål med vilket Wells presenterar sig. Tänk er bara att han tvingades springa runt länge för att få en intervju med Lenin, vilket "provocerade" honom (Wells) enormt. Hade Lenin skickat efter Wells? Hade han förbundit sig att ta emot honom? Hade Lenin ett överskott av tid? Tvärtom, under denna mycket svåra period var varje ögonblick upptaget. Det var inte lätt att hitta en ledig timme åt Wells. Till och med en utlänning borde ha lätt att inse det. Men hela problemet var att Wells, som kultiverad utlänning och – trots all sin "socialism" – stockkonservativ engelsman med imperialistisk läggning, var helt besatt av övertygelsen om att han gjorde detta barbariska land och dess härskare en stor ära med sitt besök.

Från första till sista raden doftar Wells' artikel av denna oberättigade självgodhet. Som förväntat börjar karakteriseringen av Lenin med ett avslöjande. Tänka sig, Lenin är "ingalunda en ordens man". Vem ska avgöra denna fråga om inte en professionell litteratör som Wells?

De korta, okultiverade pamfletter som publiceras i Moskva med hans [Lenins] underskrift är fulla med felaktiga idéer om arbetarnas psykologi i väst ... och är föga uttryck för den verkliga karaktären på Lenins tänkande.

Den ärevördige gentlemannen vet givetvis inte att Lenin har skrivit ett antal stora och grundläggande böcker om jordbruksfrågan, om teoretisk ekonomi, sociologi och filosofi. Wells känner bara till "korta, okultiverade pamfletter", och här anmärker han till och med att "de publiceras med hans underskrift", det vill säga han antyder att andra har skrivit dem. Den verkliga "karaktären på Lenins tänkande" visar sig alltså inte i de dussintals böcker han har skrivit, utan i det samtal på en timme som den ytterst upplyste besökaren från Storbritannien nedlät sig att föra.

Man skulle åtminstone förvänta sig en intressant beskrivning av Lenins yttre från Wells, och vi skulle vara beredda att ursäkta alla hans fabianska absurditeter för ett väl iakttaget särdrag. Men det finns inget av det i hans artikel.

Lenin har ett angenämt mörkhyat (!) ansikte, vars uttryck hela tiden förändras, och ett livligt leende ... Lenin ser inte ut som på fotografierna ... Under vårt samtal gestikulerade han lite.

Wells' banaliteter skiljer sig inte från de som görs av en assisterande reporter på en kapitalistisk tidning. Dessutom upptäcker han att Lenins panna påminner honom om Arthur Balfours långa, aningen asymmetriska huvud, och på det hela taget är Lenin en "liten man: när han sitter på kanten av stolen når hans fötter knappt marken."

Vad gäller Arthur Balfours huvud har vi inget att säga om detta ärevördiga föremål, och medger gärna att det är långt. Men resten, chockerande felaktigt! Lenin hade rödblont hår, och han kan inte på något sätt beskrivas som mörkhyad. Han var av medellängd, kanske lite mindre. Men att han skulle ge intryck av att vara en "liten man" och knappt nådde marken med fötterna, kan bara vara Wells' åsikt – denne Wells som hade kommit som en civiliserad Gulliver till det kommunistiska Lilleputtlandet i norr.

Wells anmärker dessutom att Lenin under pauser i samtalet hade för vana att täcka sina ögon med handen. "Det kanske beror på någon sorts synfel", säger denne geniale litteraturvetare. Vi känner

igen denna gest. Den visade sig när Lenin träffade en ny person som var okänd för honom. Med handen på pannan som en sköld tittade han snabbt mellan fingrarna på besökaren. ”Felet” med Lenins syn var att han på detta sätt genomskådade intervjuaren, såg dennes dryga självbelåtenhet, inskränkthet, civiliserade högmod och civiliserade okunskap, och när han hade gjort sig denna bild, skakade han på huvudet och sa: ”Vilken bracka! Vilken hemsk liten borgare!”

Kamrat Rothstein deltog under samtalet, och Wells gjorde i förbigående en beundransvärd upptäckt: hans närvaro är ”typisk för de nuvarande omständigheterna i Ryssland”. På order från folkkommisariatet för utrikes ärenden kontrollerade Rothstein Lenin på grund av hans överdrivna öppenhet och drömmande oförsiktighet. Vad ska man säga om denna obetalbara observation? När Wells steg in i Kreml tog han i sitt tänkande med sig hela den internationella borgerliga journalistikens skröp och upptäckte med sitt skarpa öga – som givetvis var ”felfritt” – saker på Lenins kontor som han på förhand hade hämtat från *Times* eller någon annan källa för respektabelt och älskvärt skvaller.

Men vad handlade egentligen samtalet om? Vad gäller det får vi från Wells bara höra meningslösa banaliteter, som visar hur sorgligt och erbarmligt Lenins tänkande kan återspeglas i ett annat sinne, vars symmetri vi i andra avseenden inte har anledning att betvivla.

Wells hade kommit i tron att ”han skulle tvingas debattera med en övertygad marxistisk dogmatiker, men det blev alls inte fallet”. Det överraskar oss inte. Vi har redan fått höra att Lenins ”verkliga” tänkande inte visar sig i hans mer än 30-åriga politiska och litterära arbete, utan i hans samtal med en engelsk bracka. ”Jag har fått höra”, fortsätter Wells, ”att Lenin älskar att undervisa, men det har han inte gjort med mig”. Hur kan man egentligen undervisa en man som är fylld av en sådan självgodhet? För övrigt är det inte sant att Lenins älskade att undervisa. Det är sant att Lenin kunde tala mycket upplysande. Men det gjorde han bara när han ansåg att den han samtalade med var beredd att lära sig något. Då sparade han varken tid eller besvär. Men i närvaro av den magnifike Gulliver som ödet hade fört till den ”lille mannens” kontor, måste Lenin efter 2-3 minuter ha blivit lika fast övertygad som inskriften över ingången till Dantes helvete: ”Ge upp allt hopp...”

Samtalet berörde stora städer. Den första gången Wells var i Ryssland hade han – som han medgav – bestämt att en stads yttre avgörs av handeln i dess affärer och marknader. Han delade denna upptäckt med sin samtalspartner. Lenin ”tillade” att en stad under kommunismen skulle bli avsevärt mindre. Wells ”påpekade” för Lenin att det skulle bli en enorm uppgift att förnya städerna, och att många av de enorma byggnaderna i Petersburg bara skulle ha kvar sin betydelse som historiska monument. Lenin höll också med om denna Wells’ enastående banalitet. ”Jag var av intrycket”, tillade den sistnämnde, ”att han tyckte att det var trevligt att tala med en man som förstod kollektivismens oundvikliga konsekvenser, som hade undgått många av hans lärjungar.”

Detta är den bästa mätaren på Wells’ nivå. Han anser att upptäckten att dagens enormt koncentrerade städer kommer att försvinna under kommunismen, och att många av dagens kapitalistiska arkitektoniska monster bara kommer att ha kvar sin betydelse som historiska monument (i den mån de besparas äran att rivas) är frukten av hans utomordentliga skarpsinne.

Hur skulle de stackars kommunisterna (”de tröttsamma klasskampsfanatikerna”, som Wells beskriver dem) kunna göra sådana upptäckter, som dessutom beskrevs redan i populära kommentarer till den tyska socialdemokratins gamla program, för att inte tala om att redan de klassiska utopisterna kände till det?

Jag hoppas att det nu är förståeligt varför Wells under loppet av sitt samtal ”inte särskilt lade märke till” Lenins skratt, som han hade hört så mycket om. Lenin var inte i humör att skratta. Jag är till och med rädd för att hans käke uttrycket något helt annat än skratt.

Men hans smidiga och skickliga hand fyllde den nödvändiga och alltid lämpligt uppfattade uppgiften att dölja en irriterad, oartig käke från den självupptagna intervjuaren.

Som vi redan har hört, undervisade Lenin inte Wells, och av för oss fullt förståeliga skäl. Därför undervisade Wells Lenin desto mer envist. Han gav honom den helt nya tanken, att det för att socialismen ska lyckas ”är nödvändigt att inte bara omorganisera livets materiella sidor utan också hela folkets psykologi”. Han påpekade för Lenin att ”ryssarna till sin natur är individualister och handelsmän”. Han förkunnade för honom att kommunismen ”kom för fort”, förstörde innan den kunde bygga upp, etc., och andra liknande sanningar.

Det förde oss till kärnfrågan [säger Wells] där våra uppfattningar skilde sig, nämligen till skillnaden mellan evolutionär kollektivism och marxism.

Under den evolutionära kollektivismen har vi en fabiansk blandning av liberalism, välgörenhet, social lagstiftning och söndagslektioner om en bättre framtid. Wells formulerar själv karaktären hos denna evolutionära kollektivism så här:

Jag tror att det nuvarande kapitalistiska systemet kan civiliseras och omvandlas till ett kollektivt system med hjälp av ett tydligt system för utbildning av hela samhället.

Men Wells förklarar inte hur det ”tydliga systemet med utbildning” ska genomföras och på vilka det ska tillämpas: av lorderna med höga pannor på det engelska proletariatet, eller tvärtom av det engelska proletariatet på lordernas huvud? Åh nej, allt utom det. I vilket syfte existerar de upplysta fabianerna, de intelligenta, osjälviska personerna, herrarna och damerna, Wells och Snowden, om inte för att civilisera det kapitalistiska samhället med en tydlig och trägen användning av det som finns fördolt i deras egna skallar, och förvandla det till ett kollektivt samhälle på ett så förnuftigt och lyckligt gradvis sätt att inte ens Storbritanniens kungliga dynasti märker det?

Allt detta förkunnade Wells, allt detta fick Lenin lyssna på.

För mig [anmärkte Wells artig] var det faktiskt avkopplande (!) att tala med denna ovanliga lille man.

Och för Lenin? – Åh, ett långt lidande, Iljitj! Han uttryckte nog flera uttrycksfulla och starka ryska ord i sitt sinne. Han översatte dem inte högt till engelska, givetvis inte bara på grund av att hans engelska ordförråd inte räckte till utan också av artighet. Iljitj var mycket artig. Men till slut kunde han inte längre begränsa sig till artig tystnad.

Han tvingades [rapporterade Wells] svara mig, och sa att dagens kapitalism är obotligt girig och destruktiv och inte går att lära upp.

Lenin hänvisade till ett antal fakta i Monais’ nya bok: att kapitalismen hade ödelagt de engelska nationella varven, förhindrat en lämplig vinst i kolgruvorna, etc. Iljitj kände till fakta och siffror.

Jag medger [avslutar Wells oväntat] att det var väldigt svårt för mig att debattera med honom.

Vad betyder det? Kan detta vara början på den evolutionära kollektivismens kapitulation inför

marxismens logik? Nej, nej, ”ge upp allt hopp...” Detta till synes oväntade yttrande är inte någon slump, utan utgör en del av systemet, och har följaktligen en fabiansk evolutionärt pedagogisk karaktär. Det är ämnat för engelska kapitalister, bankirer, lorder och deras ministrar. Wells säger till dem: ”Hörni, ert uppträdande är så dåligt, destruktivt och själviskt att jag under en diskussion med visionären i Kreml hade väldigt svårt att rättfärdiga min evolutionära kapitalisms principer. Tänk över det, bli civiliserade, slå in på framåtskridandets väg.”

Således är Wells' bekymrade medgivande inte inledningen på en självkritik utan bara en fortsättning på hans skolande arbete av det kapitalistiska samhället, som efter det imperialistiska kriget och i synnerhet Versaillesfreden visade sig vara så fulländat, moraliskt och fabianiserat.

Med nedlåtande sympati anmärker Wells: ”Lenins tilltro till sin sak är gränslös.” Det finns inget att säga om det. Det gick inte att hitta någon bristande tilltro till sin sak hos Lenin. Det som är rätt måste vara rätt. Denna tilltro gav honom under de desperata månaderna av blockad bland annat tålamod att konversera med varenda utlänning som ens indirekt kunde gynna förbindelserna mellan Ryssland och väst. Sådant var Lenins samtal med Wells.

Å andra sidan talade han på ett helt annat sätt med de engelska arbetare som kom till honom. Med dem hade han aktiva relationer. Här lärde han ut och lärde sig. Intervjun med Wells var tvärtom av en halvt konstlad och diplomatisk karaktär.

”Vårt samtal slutade utan att avgöras”, säger författaren. Med andra slutade striden mellan evolutionär kollektivism och marxism denna gång oavgjort. Wells reste tillbaka till Storbritannien och Lenin blev kvar i Kreml. Wells skrev en rad idiotiska artiklar till den borgerliga pressen medan Lenin skakade på huvudet och upprepade: ”Det är en liten borgare! Oj, oj vilken bracka!”

Ni kanske frågar er varför jag, efter nästan 4 år, dröjer vid en så obetydlig artikel av Wells. Det faktum att den fick ett gott mottagande i en av de böcker som ägnas åt Lenins död räcker inte. Det räcker inte heller för att rättfärdiga att jag skrev dessa rader under min konvalescens i Suchumi. Nej jag har viktigare skäl.

För närvarande har Wells' parti makten i England, med den evolutionära kollektivismens upplysta representanter i ledningen. Och jag anser – enligt min mening inte helt utan orsak – att de rader som Wells ägnar åt Lenin avslöjar andan hos det engelska Labourpartiets ledare. I det långa loppet är inte Wells den värsta av dem.

Så fruktansvärt dessa män har hållits tillbaka av att släpa på den tunga bördan av borgerliga fördomar! Deras arrogans är en senfärdig återspeglning av den engelska borgarklassens stora historiska roll, och tillåter dem inte att sätta sig in i andra folks liv – i nya idéer, i den historiska process som pågår ovanför deras huvuden.

Som inskränkta, rutinmässiga empiriker rastade dessa herrar, förblindade av de skyggglappar som den borgerliga allmänna opinionen använder, sina viktiga personer och deras fördomar i hela världen, och märkte till sist inget annat än sig själva. Lenin hade bott i alla länder i Europa, han bemästrade främmande språk, han läste, studerade, satte sig in i dem ordentligt, han jämförde och generaliserade. Inte ens när han stod i ledningen för ett stort revolutionärt land lät han ett tillfälle passera utan att noggrant och uppmärksamt informera sig, samla information och erfarenheter. Han tröttnade aldrig på att följa livet i hela världen. Han talade och läste obehindrat tyska, franska och

engelska, och läste italienska. Under de sista åren av sitt liv var han överväldigad av arbete, men studerade under politbyråns möten tjeckisk grammatik, för att få en direkt känsla för arbetarrörelsen i Tjeckoslovakien. Vi ”kom på” honom då och då. Han skrattade och bad något förlägen om ursäkt.

I jämförelse med honom förkroppsligar Wells den sorts påstått bildade, inskränkta borgare som tittar men inget ser, och tror att de inte har mer att lära, eftersom de är tillräckligt välförsedda med sina nedärvda fördomar.

Och Macdonald, som är en mer allvarlig och dyster puritansk variant av samma sort, lugnar ner den borgerliga allmänna opinionen så här: Vi har kämpat mot Moskva och erövat Moskva. Erövat Moskva? Ja, *de* är i själva verket ”små män” även om de har vuxit i storlek. Efter allt som har hänt vet de idag inget om sitt eget imorgon. De liberala och konservativa ledarna leker med de ”evolutionära” socialistiska pedanterna som sitter vid makten. De komprometterar dem och förbereder målmedvetet deras fall, inte bara som ministrar utan politiskt. Samtidigt förbereder de – men mer omedvetet – de engelska marxisternas maktövertagande. Ja, faktiskt marxisterna, de ”tröttsamma klasskampsfanatikerna”. Ty även den engelska samhällsrevolutionen följer de lagar som Marx har tecknat ned.

Med sin särskilda humor – tung som en pudding – hotade Wells en gång att ta en sax och klippa av Marx’ ”dogmatiska” hår och skägg, göra honom engelsk, respektabel och fabiansk. Men det har inte blivit något med detta projekt. Och det kommer inte att bli något. Marx kommer att förbli Marx, precis som Lenin har förblivit Lenin efter att Wells hade rakat honom smärtsamt i en hel timme med en slö kniv. Och vi är djärva nog att förutspå att två bronsstatyer inom en inte alltför avlägsen framtid kommer att resas sida vid sida i London, till exempel på Trafalgar Square: Karl Marx och Vladimir Iljitj Lenin. De engelska proletärerna kommer att säga till sina barn: ”Vad bra det var att de små männen i ’Labourpartiet’ inte klippte håret och skägget på dessa två giganter.”

I förväntan på denna dag, som jag ska försöka få uppleva, blundar jag för ett ögonblick och ser tydligt Lenin på samma stol som Wells såg honom, och hör dagen efter mötet – kanske det var samma dag – hans ord, som beledsagades av en tung suck: ”Han är en liten borgare! Han är en bracka!”

6 april, 1924

Lenin som nationell typ¹⁷

[Ur antologin *Lenin – liv och lära*, publicerad av Frams Förlag 1925. Digitaliserad av *Socialisten*.]

Lenins internationalism behöver ingen rekommendation. Han karaktäriseras bäst av sin oförsonliga brytning i världskrigets första dagar med den förfalskning av internationalism, som härskade i 2:a Internationalen. ”Socialismens” officiella ledare sökte på parlamentstribunen förena fosterlandsintressen med mänsklighetens intressen med härledda slutledningar i stil med de gamla kosmopoliterna. I praktiken förde detta, som vi veta, till rövarfosterlandets stödande med proletariatets krafter.

Lenins internationalism är ingen formel om det nationellas förenande i ord med internationalismen,

17 *Pravda*, nr 86, 23 april 1920.

utan den internationella revolutionära gärningens formel. Världsterritoriet, behärskat av den s k civiliserade mänskligheten, betraktas som ett enda fält för jättestriden, och dess beståndsdelar äro folken och klasserna. Ingen enda stor fråga rymmes inom den nationella ramen. Synliga och osynliga trådar förena den faktiskt med totala företeelser i världens alla kanter. I värdesättandet av de internationella faktorerna och krafterna var Lenin friare från nationella lidelser än någon.

Marx ansåg att filosoferna hade tillräckligt förklarat världen, och såg uppgiften i att förändra den. Men själv upplevde han inte detta? Han, den geniale siaren. Nu är den gamla världens förändring i full fart, och dess första arbetare är Lenin. Hans internationalism är en praktisk värdering och praktiskt ingripande i de historiska händelsernas gång i världsmåttstock och för världsomfattande mål. Ryssland och dess öde voro endast ett av elementen i denna väldiga historiska process, av vilkens utgång mänsklighetens öde beror.

Lenins internationalism behöver ingen rekommendation. Men samtidigt är Lenin djupt nationell. Hans rötter äro djupt i den nya ryska historien, han samlade den i sig, gav det högsta uttrycket för den och ernådde just därigenom höjdpunkten av internationell verksamhet och världsinflytande.

Vid första ögonkastet kan karaktäristiken av Lenins gestalt som "nationell" förefalla oväntad, men i själva verket är det självklart. För att leda en sådan i folkens historia förut okänd omvälvning, vilken Ryssland nu genomlever, behöves självklart en obruten organisk förbindelse med folklivets grundkrafter, en förbindelse som går från de djupaste rötterna.

Lenin förkroppsligar i sig det ryska proletariatet – en ung klass vilken politiskt, låt oss säga inte är äldre än Lenin, men en klass som är djupt nationell, ty den är sammanfattningen av Rysslands hela föregående utveckling, i den är hela dess framtid, med den står och faller den ryska nationen. Frihet från rutin och schablon, från falskhet och villkorlighet, tankens beslutsamhet, djärvhet i handlingen – en djärvhet som aldrig övergår till obetänksamhet, karaktäriserar det ryska proletariatet och även Lenin.

Det ryska proletariatets natur, som nu gör det till den viktigaste kraften i den internationella revolutionen, är en produkt av den nationella ryska historien: självhärskardömet barbariska grymhet, de privilegierade klassernas ringa omfattning, kapitalismens feberaktiga uppsvällande tack vare jätten från världsbörsen, den ryska bourgeoisie's urarva karaktär, dess ideologiska förfall, dess ålderssvaga politik. Vårt "tredje stånd" har icke haft och icke kunnat ha varken sin reformation eller sin stora revolution. Desto mera omfattande blev det ryska proletariatets revolutionära uppgift. Vår historia gav i det förgångna varken en Luther eller en Thomas Münzer, varken Mirabeau eller Danton eller Robespierre. Det är just därför som det ryska proletariatet har sin Lenin. Vad man gått miste om i traditionen, det har man vunnit i revolutionens stormar.

Lenin är uttrycket för den ryska arbetarklassen, inte endast dess proletära nutid, utan också dess ännu så färsk bondeföregående. Denne den mest obestridde arbetarledare har inte endast bondens yttre, utan också bondens starka medvetande. Utanför Smolnyj står en minnesstod av en annan världsproletariatets storman, Marx på stensockeln, i svart bonjour. Naturligtvis är detta en småsak, men Lenin skulle man inte kunnat tänka sig klädd i en svart bonjour. På några fotografier är Marx avbildad med ett brett stärkt skjortbröst, över vilket hänger något som liknar en monokel.

Att Marx inte var böjd för koketteri är fullt klart för dem, vilka ha en aning om hans anda. Men Marx var född och växte upp på en annan nationell och kulturell grund, andades en annan atmosfär,

liksom den tyska arbetarklassens spetsar inte ha sina rötter i bondbyn utan i medeltidens skråhantverk och dess invecklade stadskultur.

Sjelva Marx' stil, rik och skön, full av kraft och smidighet, vrede och ironi, sträng och utarbetad, bär i sig den litterära och estetiska sammanfattningen av den föregående tyska socialpolitiska litteraturen, ända från reformationen och tidigare. Lenins litterära och oratoriska stil är förfärligt enkel, utilitaristisk, asketisk, som heta hans läggning. Men i denna väldiga asketism är intet spår av moralisering. Det är ingen princip, intet uttänkt system och naturligtvis, ingen paradering – det är endast det enkla uttrycket för den inre sammanfattningen av krafterna för handling. Det är bondens saklighet, endast i väldigare måttstock.

Marx är helt i *Kommunistiska Manifestet*, i företalet till *Kritiken*, i *Kapitalet*. Även om han inte hade varit grundläggaren av Första Internationalen, skulle han för alltid ha varit den han är. Lenin tvärtemot är hel i den revolutionära handlingen. Hans vetenskapliga arbeten äro endast förberedelsen för verksamheten. Också om han tidigare inte utgivit en enda bok, skulle han alltid stå i historien sådan som i dag: den proletära revolutionens ledare, Tredje Internationalens grundläggare.

Ett klart vetenskapligt system, den materialistiska dialektiken, är nödvändig i den historiska stormgärning, som föll på Lenins lott, det är nödvändigt, men det är icke tillfyllest. Därtill behöves en underliggande skaparkraft, som vi kalla intuition: förmåga att ögonblickligen värdesätta företeelserna, åtskilja det väsentliga och viktiga från skalet och bagateller, komplettera i fantasin tavlans otydliga delar, uttänka det övriga, framförallt fienderna, sammanfatta allt detta i ett och rikta slaget samtidigt som hjärnan uttänker dess "formel". Detta är handlingens intuition. Å ena sidan sammanfaller det med det som man kallar uppfattningsförmåga.

Då Lenin plirade med vänstra ögat, lyssnande till ett radiotelegram, som återgav ett parlamentstal av någon imperialistisk ödeslänkare, eller en vanlig diplomatisk not – en väv av blodtörstig feghet och polerat hyckleri, liknade han en stark, klok bonde, vilket det icke går att fånga med ord eller att lura med fraser. Detta – endast bondeförstånd, i dess högsta potens, utvecklat till genialitet, utrustat med den vetenskapliga tankens sista ord.

Det unga ryska proletariatet kan utföra sitt verk endast på grund av att det i sina rötter bär med sig en tung klump av bonden. Hela vår nationella forntid har förberett detta faktum. Men just därför, att händelsernas gång satte proletariatet vid makten, har vår revolution med ens och radikalt övervunnit den nationella begränsningen och den provinsiella kråkvinkelaktigheten i den föregående ryska historien. Sovjet-Ryssland är inte endast den Kommunistiska Internationalens härbärke, utan också den levande personifieringen av dess program och metoder.

På de okända, av vetenskapen ännu inte klarlagda vägar, längs vilka den mänskliga personligheten bildas blev Lenin genomträngd av allt det i den nationella omgivningen, som var nödvändigt för honom för den största revolutionära handlingen i mänsklighetens historia. Just därför, att den socialistiska revolutionen, som redan för länge sedan hade sitt internationellt teoretiska uttryck fann genom Lenin sitt första nationella förkroppsligande, blev Lenin i ordets direkta och omedelbaraste betydelse – världsproletariatets revolutionära ledare.

Lenin sårad¹⁸

Kamrater, de broderliga hälsingar jag hör, förklarar jag med det faktum att vi alla under dessa svåra dagar och timmar känner behov av att som bröder förenas med varandra och med vår sovjetiska organisation, att stå enade under vår kommunistiska fana. Under dessa oroliga dagar och timmar då vår fanbärare, och med vilken perfekt rätt det också kan sägas, proletarietets internationella fanbärare, ligger i sin sjukbädd och kämpar med dödens fruktansvärda spöke, då står vi närmare varandra än under segrans timme.

Nyheten om angreppet på Lenin nådde mig och många andra kamrater i Svijazjsk på Kazanfronten. Där kom slagen snabbt, slag från höger, slag från vänster, slag mot huvudet. Men detta slag var ett slag i ryggen ur bakhåll. På ett förrådiskt sätt har det öppnat en ny front, som för tillfället är den mest oroande, alarmerande för oss: den front där Vladimir Iljitj kämpar för livet. Oavsett vilka nederlag vi kan förvänta oss på den ena eller andra fronten – jag är lika förvissad som ni om vår nära förestående seger – så skulle inget nederlag vara så svårt, så tragiskt, för arbetarklassen i Ryssland och hela världen, som ett dödligt slut för striden på den front som går genom vår ledares bröst.

Man behöver bara tänka efter för att förstå det samlade hat som denna person har framkallat och kommer att framkalla från arbetarklassens alla fiender. Ty naturen skapade ett mästerverk när hon i en enda person skapade ett förkroppsligande av arbetarklassens revolutionära tänkande och outtröttliga energi. Denna person är Vladimir Iljitj Lenin. Galleriet av arbetarledare och revolutionära kämpar är mycket rikt och varierat, och precis som många andra kamrater som har arbetat revolutionärt i tre decennier har jag i olika länder träffat många olika sorters arbetarledare, revolutionära representanter för arbetarklassen. Men i kamrat Lenins person har vi en figur som har skapats för vår epok av blod och järn.

Bakom oss ligger epoken av så kallad fredlig utveckling av det borgerliga samhället, där motsättningar samlades gradvis, där Europa gick igenom perioden av så kallad väpnad fred, och blod nästan bara flöt i kolonierna, där det giriga kapitalet slet mer underutvecklade folk i stycken. I Europa åtnjöt den kapitalistiska militarismens så kallade fred. Under denna epok bildades och formades den europeiska arbetarrörelsens mest framstående ledare. Bland dem ser vi den lysande, store, bortgångne figuren August Bebel. Han återspeglade epoken av en gradvis och långsam utveckling av arbetarklassen. Jämte mod och järnenergi kännetecknades han av yttersta försiktighet i alla rörelser, av att pröva terrängen, av en strategi av väntan och förberedelser. Han återspeglade processen med en gradvis molekylär ansamling av arbetarklassens styrka – hans tänkande gick framåt steg för steg, precis som den tyska arbetarklassen under perioden av internationell reaktion sakta reste sig och frigjorde sig från mörker och fördomar. Hans intellekt växte, utvecklades, blev starkare och större, men hela tiden på basis av väntan och förberedelser. I sitt tänkande och sina metoder var således August Bebel den bästa representanten för en tidigare epok som redan tillhör det förgångna.

Vår epok är gjord av ett annat material. De gamla motsättningarna visade sig allt oftare och brast till sist ut i en fruktansvärd explosion, de slet sönder det borgerliga samhällets slöja, den internationella kapitalismens alla grundvalar raserades till grunden av de fruktansvärda massakrerna av folken i

¹⁸ Tal vid Allryska centrala verkställande kommittén 2 september 1918.

Europa. Epoken avslöjade alla klassmotsättningar och visade folket den fruktansvärda verkligheten där miljontals människor utrotades i namnet av rena profitintressen. Och för denna epok har Väst-europas historia glömt, negligerat eller underlåtit att skapa en ledare – och det är fullt förståeligt, ty alla de ledare som på randen till kriget åtnjöt de europeiska arbetarnas förtroende var en återspeglning av gårdagen men inte nutiden.

När den nya epoken inleddes, en epok av fruktansvärda omvälvningar och blodiga slag, så översteg den de tidigare ledarnas styrka. Sedan ville historien, och det är inte någon slump, skapa en figur i Ryssland ur ett enda block, en figur som i sig själv återspeglar vår epoks grymhet och storhet. Jag upprepar att det inte är någon slump.

1847 skapades figuren Marx i det underutvecklade Tyskland, den största av alla kämpar på det teoretiska området, som pekade ut vägarna till den nya historien. Då var Tyskland ett underutvecklat land, men historien tvingade den tyska intelligentsian att genomgå en revolutionär utveckling, och fick deras främste representant, som behärskade alla deras kunskaper, att bryta med det borgerliga samhället, ställa sig på det revolutionära proletariats sida och utarbeta arbetarrörelsens program och en teori om arbetarklassens utveckling.

Det Marx förutspådde, har vår epok anmodats att genomföra. Men hon behöver nya ledare, som måste vara bärare av vår epoks storslagna anda, där arbetarklassen har lyft sig till sin historiska uppgifts höjder, och klart ser den gräns som den måste passera om mänskligheten ska räddas och inte ruttas som ett kadaver på historiens stora väg.

För denna epok skapade den ryska historien en ny ledare. Allt det som var bra i den gamla revolutionära intelligentsian, deras självförnekelse, mod och hat mot förtryck, allt detta samlades i denna person, som i sin ungdom dock oåterkalleligen hade brutit med intelligentsians värld på grund av dess band till borgarklassen, och i sig själv förkroppsligade tänkandet och verkligheten hos arbetarklassens utveckling. Förlitande sig på Rysslands unga proletariat utnyttjade denna person den internationella arbetarrörelsens rika erfarenheter, omvandlade dess ideologi till en hävstång för handling, och steg sedan upp på den politiska himlen i hela sin storhet. Det är Lenin, vår revolutionära epoks största man. (*Kraftiga applåder.*)

Jag vet, och det vet också ni, kamrater, att arbetarnas öde inte beror på individer. Det betyder inte att personligheten är av mindre betydelse i vår rörelsens historia eller arbetarklassens utveckling. En person kan inte forma arbetarklassen efter sin egen bild, och efter egen vilja peka ut den ena eller andra vägen för proletariatet. Men han kan hjälpa till att fullborda arbetarnas uppgifter och leda dem snabbare till sitt mål. Kritikerna har påpekat att Karl Marx förutspådde att revolutionen var mycket närmare än den faktiskt var. Han svarade dem, helt riktigt, att han stod på ett högt berg, och att avståndet därför verkade kortare.

Många har också mer än en gång – bland dem jag – kritiserat Vladimir Iljitj eftersom han inte lade märke till många mindre iögonfallande orsaker och tillfälliga omständigheter. Jag måste säga att det hade kunnat vara en brist hos en politisk ledare under tider av ”normal”, långsam utveckling. Men det var kamrat Lenins främsta fördel som ledare under den nya epoken. Allt som är av underordnad, utanförstående och sekundär betydelse utelämnas, och bara de grundläggande, oförsonliga klassmotsättningarna finns kvar i den fruktansvärda formen av inbördeskrig. Att rikta sin revolutionära blick mot framtiden, begripa det väsentliga, det grundläggande, det viktiga – det var i högsta grad

Lenins speciella gåva. För var och en som, precis som jag, under denna period fick förmånen att på nära håll observera Vladimir Iljitjs i arbete kunde inte undgå att med gränslös entusiasm – jag upp-repar ordet entusiasm – betrakta denna gåva, detta klarsynta, genomträngande tänkande som av-visade allt utanförstående, tillfälligt, ytligt, för att förnimma huvudvägarna och aktionsmetoderna.

Arbetarna lär sig uppskatta ledare som pekar ut vägen till utveckling och följer den utan att tveka, även när proletariats fördomar tillfälligt hindrar dem. Till Lenins kraftfulla tänkande lades också en orubblig vilja. När dessa kännetecken kombineras så skapas en verkligt revolutionär ledare, som är modig, oemotståndlig och med en hård, orubblig vilja.

Vilken tur att allt vi säger, hör och läser i resolutioner om Lenin inte är i form av en dödsruna. Och ändå var vi nära det.

Vi är övertygade om att livet kommer att segra på denna närbelägna front i ett rum i Kreml, och att Vladimir Iljitj inom kort kommer att återvända till våra led.

Kamrater, när jag har sagt att han i sitt modiga tänkande och revolutionära vilja förkroppsligar arbetarklassen, så kan man säga att det är symboliskt, nästan historiens medvetna syfte, att vår ledare under dessa tunga timmar då den ryska arbetarklassen av all kraft kämpar på den yttre fronten mot tjeckoslovakerna, vitgardisterna, Englands och Frankrikes legoknektar – att vår ledare då kämpar med sår som har åsamkats honom av vitgardisternas, tjeckoslovakernas, de engelska och franska legoknektarnas agenter. Här finns ett inre samband och en djup historisk symbol. Och i synnerhet är vi alla övertygade om att vi för varje dag och varje timme blir allt starkare under vår kamp med tjeckoslovakerna, engelsmännen, fransmännen och vitgardisterna (*Applåder*) – det kan jag säga som ett ögonvittne som just har återvänt från krigsskådeplatsen – ja, vi blir starkare för varje dag, vi kommer att vara starkare imorgon än vad vi är idag, och starkare i övermorgon än vad vi kommer att vara imorgon. För mig finns det ingen tvekan om att den dag inte är avlägsen när jag kan säga att Kazan, Simbirsk, Samara, Ufa och andra tillfälligt ockuperade städer har återvänt till vår sovjetiska familj – på samma sätt hoppas vi att kamrat Lenins tillfrisknande kommer att gå snabbt.

Men även nu är hans bild, den inspirerande bilden av en sårad ledare som för en stund har lämnat fronten, tydlig för oss. Vi vet att han inte för ett ögonblick har lämnat våra led, ty även när han har blivit liggande på grund av förrädiska kulor, så manar han på oss, kallar på oss och driver oss framåt. Jag har inte sett en enda kamrat, inte en enda ärlig arbetare, som förtvivlad tar ner handen under inverkan av nyheten om det förrädiska angreppet på Lenin, men jag har sett dussintals som har knutit nävarna, som sökte efter sina vapen med händerna. Jag har sett hundratals och tusentals som svor att skoningslöst hämnas på proletariats fiender. Jag behöver inte säga hur de klassmedvetna krigarna vid fronten reagerade när de fick höra att Lenin låg med två kulor i kroppen. Ingen kan säga att Lenins karaktär inte är järnhård, men nu är det inte bara hans sinne som innehåller metall utan också hans kropp. Därmed är han den ryska arbetarklassen ännu kärare.

Jag vet inte om våra ord och hjärtslag når fram till Lenins sjukbädd, men jag tvivlar inte på att han känner det. Jag betvivlar inte att han även med feber känner hur våra hjärtan slår dubbelt så fort, tredubbelt så fort. Vi upplever nu klarare än någonsin att vi är medlemmar i en och samma kommunistiska sovjetiska familj. Aldrig har vart och ett av våra liv varit så underordnat som när vår tids störste man riskerar att dö. Vilken idiot som helst kan skjuta Lenins huvud i bitar, men att skapa

detta huvud på nytt vore ett svårt problem för själva naturen.

Men nej, han kommer snart att vara på benen igen, tänka och arbeta, för att kämpa tillsammans med oss. I gengäld lovar vi vår älskade ledare, att vi så länge vi har några själsliga krafter kvar och våra hjärtan bultar varmt, ska vara den kommunistiska revolutionens fana trogen. Vi ska kämpa mot arbetarklassens fiende till sista blodsdroppen, till vårt sista andetag. (*Långvariga applåder.*)

Lenin sjuk¹⁹

Kamrater, detta år har utsatt vårt parti för en särskild prövning vad gäller klarsynthet och fast vilja. Prövningen av svår eftersom den avgjordes av ett faktum som väger tungt på alla partimedlemmars medvetande och arbetarbefolkningens vidaste kretsar. Rättare sagt på hela vårt lands, och i hög grad hela världens, arbetande befolkning. Jag talar om Vladimir Iljitjs sjukdom.

När en förändring till det sämre ägde rum i hans tillstånd i början av mars sammanträdde centralkommittén för att överväga vad vi borde säga till partiet och landet om förändringen av kamrat Lenins hälsa. Jag tror, kamrater, att ni alla kan föreställa sig i vilket sinnestillstånd detta möte ägde rum när vi måste ge partiet och landet denna första allvarliga och alarmerande rapport.

Givetvis förblev vi även i detta ögonblick politiker. Ingen kommer att förebrå oss för det. Vi tänkte inte bara på kamrat Lenins hälsa – vi var givetvis oroade över hans puls, hjärta och kroppstemperatur – utan också på vilken effekt hans hjärtrytm skulle få på arbetarnas och partiets politiska puls.

Med oro, men också djup tillit till partiets styrka, sa vi att vi så snart som möjligt måste informera partiet och landet, eftersom faran var så uppenbar.

Ingen betvivlade att våra fiender skulle försöka utnyttja dessa nyheter för att förvirra befolkningen, speciellt bönderna, sprida oroande rykten, etc., men ingen tvivlade heller för en sekund på att vi omedelbart måste berätta för partiet hur det stod till, eftersom det skulle öka varje partimedlems ansvars känsla.

Vår organisation omfattar en halv miljon medlemmar, och den är gemenskap med stora erfarenheter, men i denna halva miljon har Lenin en plats som är ojämförlig.

Det förflutna känner inte till någon person som har haft så stort inflytande, inte bara på sitt eget lands öde, utan också på mänsklighetens öde. Det finns ingen måttstock för att mäta Lenins historiska betydelse. Och därför kommer det faktum att han har skilts från arbetet för lång tid framåt, och att hans tillstånd är dåligt, att orsaka djup politisk oro. Givetvis, givetvis, givetvis vet vi bestämt att arbetarklassen kommer att segra. Vi sjunger: ”Inget högre väsen räddar oss” – och inte heller några ”hjältar”. Det stämmer, men bara i sista historisk mening, det vill säga att arbetarna kommer att segra till sist, även om de inte hade haft någon Marx eller Uljanov Lenin. Arbetarna skulle själva ha förfärdigat de teorier och metoder de behöver, men det skulle ha gått långsammare.

Den omständighet att arbetarklassen har skapat två figurer som Marx och Lenin vid två höjdpunkter i sin utveckling är till stor fördel för revolutionen.

Marx är profeten med stentavlorna och Lenin den störste att verkställa testamentet. Han inte bara

19 Ur en rapport till sjunde allryska partikonferensen, 5 april 1923.

utbildade den proletära aristokratin som Marx gjorde, utan lärde också klasser och folk och gav dem erfarenheter även under de allra svåraste situationer, han agerade, manövrerade och segrade.

I år tvingades vi delvis klara oss utan Lenin i det praktiska arbetet. Ideologiskt har vi på senare tid fått tips och vägledning från honom som kommer att vara i år framåt – i bondefrågan, om statsapparaten och nationalitetsfrågan.

Och nu tvingas vi tillkännage att det har skett en förändring till det sämre i hans hälsotillstånd. Vi frågade oss med berättigad oro vilka slutsatser de partilösa massorna, bönderna och Röda armén skulle dra, ty Lenin är den som bönderna främst tror på i statsapparaten. Oberoende av de andra är Iljitj en stor moralisk tillgång i statsapparaten i relationerna till arbetarna och bönderna. Kommer inte bönderna – frågade sig många av oss – att tro att Lenins politik kommer att förändras när han är avskild från arbetet så länge? Hur kommer partiet, arbetarmassorna och hela landet reagera?

När de första oroande rapporterna kom enades hela partiet, växte och uppnådde en högre moralisk nivå.

Givetvis, kamrater, består partiet av aktiva personer med sina fel och brister, och givetvis finns det även bland kommunister mycket som är ”mänskligt, alltför mänskligt” som tyskarna säger, det finns konflikter mellan grupper och individer, allvarliga och tillfälliga, och det kommer det alltid att göra ty inget stort parti är utan dem. Men partiets moraliska styrka och politiskt speciella tyngd bestäms av vad som dyker upp under sådana tragiska erfarenheter: viljan till enhet, disciplin eller det slumpmässiga och personliga, det mänskliga, alltför mänskliga.

Och här tror jag, kamrater, att vi kan dra absolut säkra slutsatser: när partiet såg att vi skulle berövas Lenin ledarskap för lång tid framåt, slöt det sig samman och lade allt som hotade dess klara tänkande, enhetliga vilja och förmåga att kämpa åt sidan.

Men innan jag tog tåget hit till Charkov talade jag med vår befälhavare i Moskva, Nikolaj Ivanovitj Muralov, som många av er känner som en gammal partikamrat, och frågade hur Röda armén skulle se på situationen med Lenins sjukdom. Muralov sa: ”Först kommer nyheten att vara som en blix. De kommer att falla bakåt, och sedan kommer de att tänka ännu mer på Lenins värde.”

Ja, kamrater, de partilösa delarna av Röda armén har nu på sitt eget sätt tänkt igenom personlighetens roll i historien, tänkt igenom vad vi i den äldre generationen studerade som skolpojkar, studenter eller unga arbetare, vad vi övervägde och diskuterade, i häkten, fängelser, i landsflykt, nämligen förhållandet mellan ”hjälten” och ”massorna”, mellan subjektiva och objektiva förhållanden, etc.

Och nu, 1923, har vår unga Röda armé med hundratusentals soldater, tillsammans med alla de hundratals miljonerna ryska, ukrainska och alla andra bönder konkret tänkt igenom frågan om vilken roll Lenins personlighet har i historien.

Hur svarar våra politiska organ, kommissarier och cellsekreterare på det? Deras svar är: Lenin var ett geni som bara föds en gång per sekel, och världens historia känner bara till två genier som har lett arbetarklassen: Marx och Lenin.

Inte ens det allra starkaste och mest disciplinerade parti kan skapa ett geni med ett påbud, men partiet kan så långt möjligt kompensera för geniet när det saknas, genom att fördubbla sina gemen-

samma ansträngningar. Det är den teori om personlighet och klass som våra politiska organ framställer i populär form för den partilösa delen av Röda armén. Och denna teori är riktig: just nu arbetar inte Lenin, så då måste VI arbeta dubbelt så mycket som bröder, dubbelt så noga se upp för farorna, dubbelt så energiskt skydda revolutionen från dem, dubbelt så ihärdigt utnyttja möjligheterna till fortsatt utveckling. Och vi kommer att göra det, från centralkommitténs medlemmar till de partilösa soldaterna i Röda armén.

En revolutionär explosion i stor skala, såsom inledningen av en europeisk revolution, kan ske snabbare än många av oss tror.

Om vi vill minnas något från Lenins många strategiska lärdomar särskilt tydligt, bör det vara det han kallar *de stora förändringarnas politik*: idag på barrikaderna och imorgon en plats i den tredje duman, idag en uppmaning till världsrevolution, till en internationell oktoberrevolution, och imorgon förhandlingar med Kühlmann och Czernin för att underteckna den skamliga freden i Brest-Litovsk. Situationen förändrades, eller vi trodde att den förändrades. Vi marscherade västerut, mot Warszawa. Situationen tvingade oss att förändra vår metod, vi tvingades, som ni alla vet, skriva under freden i Riga, en lika skamlig fred...

Och därefter åter enträget arbete, sten på sten, ekonomi, minskat antal funktionärer, kontroller. Är det nödvändigt med tre eller fem telefonister? Om tre räcker så ta inte fem, ty då måste bönderna överlämna några fler pud [1 pud = 16,38 kg] spannmål. Dagligt minutiöst, noggrant arbete...

Men titta, revolutionens lågor flamar upp i Ruhr, ska den upptäcka att vi har förfallit?

Nej, kamrater, nej! Vi faller inte sönder. Vi förändrar våra metoder, vårt arbetssätt – men partiets revolutionära överlevnadsinstinkt är det viktigaste för oss.

Vi studerar bokföring och håller samtidigt ett vaksamt öga österut och västerut, och vi kommer inte att överraskas av händelser där. Med hjälp av utrensningar och en utvidgad proletär bas så ökar vår styrka ... Vi kommer att göra en kompromiss med bönderna och småbourgeoisien, vi kommer att tillåta NEP-männen [NEP = Nya ekonomiska politiken], men kommer inte att släppa in varken dem eller småbourgeoisien i partiet. Nej, vi kommer om det behövs att driva ut dem ur partiet med svavelsyra och glödande järn. (*Applåder*)

Och vid den tolfte kongressen, som kommer att bli den första kongressen sedan oktoberrevolutionen utan Vladimir Iljitj, och dessutom en av få kongresser i vårt partis historia utan honom, så ska vi säga till varandra att vi måste skriva in eller med en skarp kniv rista in i vårt medvetande: inte fastna i rutiner; komma ihåg konsten att svänga plötsligt; manövrera utan att splittra våra led; göra kompromisser med både tillfälliga och långvariga allierade, men inte släppa in dem i partiet. Förbli det ni är, världsrevolutionens förtrupp!

Och när stormklockan ljuder i väst, och det kommer den att göra, då kommer vi, oavsett vad som tynger oss, bokföring, beräkningar eller NEP, att utan tvekan och fördröjning svara: vi är revolutionärer från topp till tå, vi var det, och kommer att förbli det ända till slutet. (*Kraftiga applåder, hela salen reser sig och skanderar paroller*)

Lenin är död

Lenin finns inte längre. Vi har mist Lenin. De mörka lagar som bestämmer hur artärerna fungerar, har förstört hans liv. Medicinen har visat sig kraftlös att åstadkomma vad vi innerligt hoppades på, vad miljontals mänskliga hjärtan krävde.

Hur många skulle, utan att tveka, ha offrat sitt eget blod till den sista droppen för att återuppväcka, för att förnya artärerna hos den stora ledaren, Lenin Iljitj, den unike, som inte kan ersättas. Men inget mirakel inträffade där vetenskapen var maktlös. Och nu finns inte Lenin längre. Dessa ord slår ned på våra medvetanden likt gigantiska stenar som faller ned i havet. Är det sant, kan man tänka tanken?

Hela världens arbetares medvetande kan inte förstå detta faktum; för fienden är fortfarande väldigt stark, vägen är lång, och det stora arbetet, det största i historien, är ofärdigt; för världens arbetarklass behövdes Lenin på ett sätt som kanske ingen annan i världshistorien hittills har behövts.

Sjukdomens andra angrepp, som var allvarligare än det första, varade i över tio månader. Artärerna "lekte" ständigt, enligt läkarnas bittra uttryck. Det var en fruktansvärd lek med Lenins liv. Förbättring kunde förväntas, nästan fullständig återhämtning, men också katastrof. Vi förväntade oss alla en återhämtning, men katastrofen inträffade. Hjärnans andningscenter slutade fungera och kvävde detta genialiska intellekts centrum.

Och nu finns inte Vladimir Iljitj längre. Partiet har lämnats föräldralöst. Arbetarklassen har lämnats föräldralös. Detta var precis den känsla som nyheten om vår stora lärare och ledares död väckte hos oss.

Hur ska vi gå framåt, ska vi hitta vägen, ska vi inte gå vilse? För Lenin, kamrater, är inte längre med oss!

Lenin finns inte längre, men leninismen lever vidare. Det odödliga i Lenin, hans doktrin, hans verk, hans metod, hans exempel, lever i oss, lever i det parti han bildade, lever i den första staten för arbetande människor vars ledare han var och som han vägledde.

Våra hjärtan är så fulla av sorg, eftersom alla av oss, tack vare historiens stora ynnest, föddes som samtida med Lenin, arbetade med honom, och lärde oss av honom. Vårt parti är leninismen i praktiken, vårt parti är arbetarnas kollektiva ledare. I var och en av oss lever en liten del av Lenin, som är den bästa delen av oss alla.

Hur ska vi fortsätta? Med leninismens lampa i vår hand. Ska vi finna vägen? – Med det kollektiva medvetandet, med partiets kollektiva vilja ska vi hitta den!

Och imorgon, och dagen efter, under en vecka, en månad, ska vi fråga, är Lenin verkligen död? För hans död kommer under lång tid att framstå för oss som en osannolikhet, en omöjlighet, en av naturens fruktansvärda nycker.

Må den smärta vi känner, som hugger i våra hjärtan varje gång vi tänker att Lenin inte längre finns, för var och en av oss vara en förmaning, en varning, ett upprop: Ditt ansvar har växt. Var värdig den ledare som skolade dig!

I smärta, sorg och bedrövelse, knyter vi våra led och våra hjärtan samman; vi enar oss mer inför de kommande striderna. Kamrater, bröder, Lenin är inte längre med oss. Farväl, Iljitj! Farväl, ledare!

Stationen i Tbilisi, 22 januari 1924